Contra Cresconium (Latin)

Augustine of Hippo (AD 354–430)

SermonIndex.net / Church Fathers

Contents

Liber Primus **1**

Liber Secundus **18**

Liber Tertius.- **41**

Liber Qvartus **80**

Avgvstini Retractationvm Lib. U Cap. Lii (Xxvi) — (Pag. 162, 4 Ed. Knoell). Ad Cresconium Grammaticum Partis Donati Libri Qvattuor **118**

Liber Primus

Quando ad te, Cresconi, mea scripta peruenire possent ignorans peruentura tamen minime desperaui, quia et ad me tua, quamuis longe postea quam scripsisti, tamen quandoque peruenire potuerunt, quae tibi uisum est aduersus ea scribere debere, quae Petiliano Cirtensi episcopo uestro iterationem baptismi adstruere molienti et communionem nostram non documentorum pondere urgenti, sed maledictorum leuitate criminanti ut potui breuiter pro parte respondi. non enim tota eius epistula in manus meas tunc uenerat, sed parua pars prior. quod cur acciderit, quid opus est quaerere, quandoquidem, cum ad nos postea uniuersa peruenit, uniuersae respondere non piguit? his ergo litteris tuis quas ad me dedisti si non rescriberem, fortasse contumeliosum putares, quod autem rescribo, rursum uereor ne contentiosum putes. sed si tu inuentis litteris meis non ad te datis, tantum quia episcopum partis Donati uel ipsam partem Donati redarguere uidebantur, ad officium tuum pertinere arbitratus es, cum tibi esses alicuius conscius facultatis, suscipere atque exserere contradictionem, quia eius communionis es quamuis nulla functione clericatui adstrictus, quanto minus mihi licuit pro munere sarcinae meae uel contra Petilianum uel contra te ipsum tacere, cum ille oppugnaret ecclesiam pro qua milito, tu autem in simili opere etiam nominatim ad me institueres promeres conscriberesque sermonem!

In cuius primis partibus laborasti, ut suspecta hominibus eloquentia uideretur. nam uelut laudans genus dicendi meum et rursus uelut timens, ne hoc genere te uel quemquam falsa persuadendo deciperem, in accusationem ipsius eloquentiae perrexisti, adhibens etiam testimonium aduersus eam de scripturis sanctis, ubi dictum putes: ex multa eloquentia non effugies peccatum, cum dictum non sit \'ex multa eloquentia\', sed \'ei multiloquio\'. multiloquium autem est superflua locutio, uitium scilicet loquendi amore contractum. plerumque autem loqui amant etiam qui nesciunt, quid loquantur uel quomodo loquantur siue ad sanitatem sententiarum siue ad ipsum qui per artem grammaticam discitur integrum sonum ordinemque uerborum. eloquentia uero facultas dicendi est congruenter explicans quae sentimus, qua tunc utendum est cum recta sentimus. hoc modo ea non usi sunt haeretici. nam utique si recta sensissent, non solum nihil mali, uerum et boni aliquid esset quod eloquenter explicare potuissent. frustra igitur istorum exemplorum commemoratione accusasti eloquentiam. neque enim propterea pro patria non est miles armandus, quia contra patriam nonnulli arma sumpserunt, aut ideo uti non debent boni et docti medici ferramentis medicinalibus ad salutem, quia his ad perniciem etiam indocti pessimique abutuntur.

quis enim nescit, sicuti est (medicina utilis uel inutilis), ut fuerint (utilia uel inutil)ia quae quaeruntur, ita eloquentiam, hoc est peritiam facultatemque dicendi, sic esse utilem uel inutilem, ut fuerint utilia uel inutilia quae dicuntur? quod nec te arbitror ignorare.

Sed, credo, cum me uideres a nonnullis putari eloquentem, ut a me lectoris auditorisue studium deterreres, accusandam existimasti eloquentiam, ut iam quid dicerem non adtenderet, quisquis abs te perterritus tamquam eloquenter me dicentem eo ipso iam cauendum fugiendumque censeret. nide ergo, ne hoc quod fecisti sit artis illius malae, quam, sicut de Platone commemorasti, nonnulli recte iudicauerunt de ciuitate ac de humani generis societate pellendam. haec non est eloquentia — quae utinam mihi ad explicanda ea quae sentio pro desiderio prouenisset! —, sed quaedam sophistica et maligna professio, quae sibi proponit non ex animo, sed ex contentione uel commodo pro omnibus et contra omnia dicere. de hac ait sancta scriptura: qui sophistice loquitur odibilis est; ab hac mihi uidetur Paulus apostolus iuuentutem Timothei prohibere, ubi ait: noli uerbis contendere; ad nihil enim utile est nisi ad subuersionem audientium. et ne a facultate recte dicendi eum prohibuisse putaretur, continuo subiecit: satis age te ipsum probabilem operarium exhibere deo non erubescentem, uerbum ueritatis recte tractantem. nimirum itaque tibi haec animi subrepsit affectio, quod contradicendi studio, non quo ita sentires, sed quo a nobis intentionem discere uolentis auerteres, perhibuisti nos eloquentes et uituperasti eloquentiam. nam quomodo te hoc ex animo fecisse credam, cum sciam, quemadmodum praedicare soleatis eloquentiam Donati, Parmeniani aliorumque uestrorum? qua quid esset utilius, si tam largo flumine pro pace Christi, pro unitate ueritate caritate proflueret? sed quid de aliis loquar? in te ipso nonne aperuisti, quam non ex animo, sed ex contentione uituperator fueris eloquentiae, cum et cetera quae scripsisti per eloquentiam suadere et eandem ipsam eloquentiam eloquenter accusare conatus es?

Nam quod te dicis et arte dicendi inparem nobis et exemplis legis christianae penitus non instructum, quo pertinet obsecro? numquidnam te conpuli contra mea scripta rescribere et ideo recusantis et excusantis haec uox est? si ergo penitus non instructus es, cur non potius taces aut ita loqueris, ut instrui te desideres? instare me dicis et prouocare semper, ut ad dinoscendam ueri quaestionem mecum uestri disceptent, sed uestros prudentius ac patientius facere, qui in ecclesia tantum quae in lege mandata sunt populos docent nec nobis respondere curant, scientes quia, si lex diuina et tot documenta legalium scripturarum nobis quid sit melius quid uerius suadere non possunt, numquam humana queat auctoritas nos discussis erroribus ad ueritatis regulam reuocare. quid tibi ergo uisum est, ut aduersus nos illis tacentibus tu loquaris? nam si bene faciunt, cur non imitaris, si male, cur laudas?

Dicis, quod intoleranda adrogantia credam me solum terminare posse, quod aliis uelut inexplicabile uisum atque ideo iudici deo dimissum est, cum paulo superius dixeris hoc me uelle finire post tot annos, post tot iudices atque arbitros, quod apud principes tot disceptantibus litteratis ab utriusque partis episcopis finiri non potuit. certe solus hinc satago, certe solus quaestionem istam finiri disceptando desidero? puto enim, si solos nostros id conatos culpare uoluisses, non etiam uestros in eo conatu fuisse fatereris. quia ergo illum conatum,

illam uoluntatem et instantiam saltem propter uestros reprehendere iam non potes, nolo esse a tam bono opere alienus. quid arguis, quid reprehendis? an inuides? non hoc de te temere credendum est. restat ergo, ut studio contentionis hoc in me culpes, quod etiam in uestris laudare conpelleris.

At enim, quod inter tot ac tales finitum non est, intolerabilis adrogantia est per se solum finiri posse praesumere. ne quaeso mihi soli hoc tribuendum putes; plurimi sumus, qui hoc ut finiatur, immo iam ut finitum esse innotescat instamus. illi enim dixerunt non esse finitum, qui eidem fini consentire noluerunt eumque uobis occultauerunt, ut etiam uos eorum auctoritate decepti finitum non esse credatis. nostri autem, ex quo finitum est, nullo prorsus tempore ut ipse finis innotesceret cessauerunt, quomodo id publice priuatimque agere potuerunt, ne quisquam in perniciosissimo errore persistens de segnitia circa se ministrorum dei in ultimo iudicio quereretur. non ergo nos olim finitam causam de integro uolumus retractare, sed quemadmodum finita sit demonstrare, propter eos maxime qui hoc nesciunt, ut, cum defensores conuincuntur erroris, aut etiam ipsi correcti liberentur aut certe ipsis confutatis et in aperta pertinacia remanentibus hi, qui cupidiores sunt ueritatis quam contentionis, uideant quid sequantur.

Neque hoc fit sine fructu, ut existimas. nam si posses uidere, quam longe lateque Africam error iste peruaserat et quam pauca eius remanserint, quae nondum in pacem catholicam correcta transierunt, nullo modo assertorum christianae pacis et unitatis infructuosam et inanem arbitrareris instantiam, quamuis etiam, sicubi diligentia medicinae huius inpensa non prodest, sufficit ad rationem deo reddendam, quod non cessauit inpendi. sicut enim malignus suasor peccati, etiamsi non persuaserit, merito poenam deceptoris incurret, ita fidelis iustitiae praedicator, etiamsi ab hominibus respuatur, absit ut apud deum sui officii mercede fraudetur. res enim certa fit ad incertum; incertum autem dico non praemium facientis, sed animum audientis. incertum enim nobis est, utrum adsensurus sit cui ueritas praedicatur, sed certum est etiam talibus ueritatem praedicari oportere et certum est fideliter eam praedicantes dignam retributionem manere, siue suscipiantur siue spernantur sine etiam propterea quaelibet temporaliter aduersa patiantur. dominus dicit in euangelio: cum ingressi fueritis, dicite: pax domui huic. si digni fuerint qui ibi sunt, requiescet super eos pax uestra; si quo minus, ad uos reuertetur. numquid certos fecit, quod essent eorum pacem suscepturi quibus eam praedicarent? certos tamen fecit, ut eam sine cunctatione praedicarent.

Apostolus etiam Paulus: seruum, inquit, domini litigare non oportet, sed esse mitem ad omnes, docibilem, patientem, in modestia corripientem diuersa sentientes, ne forte det illis deus paenitentiam ad cognoscendam ueritatem et resipiscant de diaboli laqueis, captiuati ab ipso in ipsius uoluntatem. intende quomodo quem noluit litigare uoluit tamen in modestia corripere diuersa sentientes, ne dei seruus prohibitionem petulantiae occasionem putaret esse pigritiae. uerum quia multi et ipsam correptionem, quae modeste fit, uel peccatis suis fauentes uel quid respondeant non inuenientes nec tamen ueritati adquiescentes onerose ac moleste ferunt, eos, qui secum sedulo agunt nec ab eorum conuincendo errore dis-

simulant. litigiosos et contentiosos uocant. falsitas enim, quae nudari et redargui metuit, eorum uitiorum nomine, quae ueritas damnat, diligentiam ueritatis accusat. numquid ideo tamen ab hac instantia desistendum est? uide quemadmodum Timotheum idem obstringat apostolus, ne propter homines, quibus insuauis est praedicatio ueritatis, aliqua ei segnitia praedicandi subreperet: testificor, inquit, coram deo et Christo Iesu, qui iudicaturus est uiuos et mortuos, et manifestationem et regnum eius: praedica uerbum, insta oportune inoportune, argue hortare increpa in omni longanimitate et doctrina. quis haec audiens, si deo fideliter seruit, si dolosus operarius non est, ab hac diligentia et instantia conquiescat, quis sub tanta testificatione segnis esse audeat? non itaque nobis obstrepat in hac causa facundia tua; praedicamus omnino in adiutorio domini dei nostri christianae unitatis utilitatem pietatem sanctitatem, praedicamus uolentibus oportune, renitentibus inoportune, et quantis ualemus uiribus istam inter nos partemque Donati quaestionem et pro quibus (et contra quos) possumus olim finitam esse monstramus.

Agnoscant in se contentiosae animositatis nomen et crimen, qui uel peruicaci astutia praebent patrocinium falsitati uel inuida iactantia ministrant praeconium ueritati. utrumque hoc contentiosorum genus apostolus Paulus expressit, illud primum in Alexandro, de quo ait: Alexander aerarius multa mala mihi ostendit; reddet illi dominus secundum opera eius. quem et tu euita, ualde enim restitit nostris sermonibus, hoc uero alterum in eis, de quibus ait: quidam quidem ex inuidia et contentione Christum adnuntiant, non caste, existimantes tribulationem suscitari uinculis meis. nam hi procul dubio id ipsum adnuntiabant quod Paulus, non tamen eo animo, non ea uoluntate, non ex caritate sed ex inuidia, sicut dixit, sed ex contentione, uolentes superbo sensu in eadem ipsa adnuntiatione praecellere et apostolo Paulo anteponi. quod ille non moleste ferens, immo etiam gaudens, quod ab eis illud uidebat praedicari quod latius innotescere cupiebat: quid enim, inquit? dum omni modo, siue occasione siue ueritate. Christus adnuntietur. neque enim cordis sui ueritate, quia non sincera intentione sed aemula contentione, ueritatem tamen, hoc est Christum, adnuntiabant. tu igitur cum iudex interiorum cordis nostri esse non possis, tantummodo utrum ueritati resistamus an eos, qui ueritati resistunt, reuincere cupiamus aduerte. nam procul dubio, si ueritatem suademus erroremque refellimus, etiamsi non ueritate propriae intentionis, sed emolumentum saeculi huius et humanam gloriam quaerentes id agamus, gaudere debent dilectores ueritatis, quia et hac occasione ueritas adnuntiatur, sicut apostolus qui dicit: et in hoc gaudebo. si autem — quod deo maxime notum est et quod tibi etiam ipsi, quantum est facultatis humanae, si nobiscum uiueres, notum esse potuisset — pia sollicitudine caritatis in huius dispensationis labore uersamur, puto nequaquam iuste reprehendi ministerium nostrum, si contra quoslibet aduersarios ueritatis feruenti spiritu pro ueritate certemus.

Nam si contentiosus habetur a uobis uel animosus paratorque rixarum, quisquis cuiquam sermonis altercationem uel inferre uel referre curauerit, uidete quid de ipso domino Iesu Christo eiusque seruis prophetis et apostolis sentiatis. nempe enim dominus ipse filius dei numquid cum solis discipulis uel turbis, qui in eum crediderunt, an non etiam cum inimicis temptantibus obtrectantibus interrogantibus resistentibus maledicentibus habuit de ueri-

tate sermonem? numquid eum etiam cum una muliere de quaestione orationis contra opinionem uel haeresem Samaritanorum piguit disputare? sed illam, inquis, crediturum esse praesciebat. quid? totiens aduersus Iudaeos Pharisaeos Sadducaeos non solum minime credituros, uerum etiam maxime contradicturos et persecuturos coram in os eorum quam multa locutus est! nonne ab eis ultro cum uoluit quod uoluit inquisiuit, ut eorum illos responsione conuinceret? nonne illis dolose temptando quaerentibus, (ad) quae redarguti ommutescerent, sine ulla ambiguitate respondit? quod cum faceret, nullus ex his legitur ad eum sequendum fuisse conuersus. et utique nouerat, quia praescius erat, nihil se ad eorum salutem, cum haec ad eos uel in eos uel aduersus eos diceret, profuturum. sed nos fortasse suo firmauit exemplo, qui futuram fidem perfidiamue hominum praenoscere non ualemus, ne, si quando nimium duris nimiumque peruersis sine fructu salutis eorum locuti fuerimus, deficiamus et desistamus ab instantia praedicandi, cum inaniter piguerit laborare. quid quod etiam ipsum diabolum, quem iam non solum deus sed ne homines quidem dubitare possunt. nullo modo ad iustitiam conuersurum, filius dei tamen insidiose temptantem et de scripturis sanctis quaestionum laqueos opponentem de scripturis sanctis respondendo conuicit nec iudicauit indignum cum satana Christus de diuinis eloquiis habere conloquium, quid utique praeuidens nisi, quod Iudaeis et diabolo nihil proderat, credituris gentibus profuturum?

Prophetas etiam legimus missos ad homines tam inoboedientes, ut deus ipse qui prophetas mittebat de his ad quos mittebat praediceret, quod uerbis eorum obtemperaturi non essent. omitto quod prophetico spiritu quo futura cernebant etiam hoc utique nosse potuissent, quod eorum uerba contempturi fuerant, quibus ea tamen uehementi instantia non tacebant. apertissime dominus ad Hiezechielem prophetam dicit: uade et intra in domum Israhel et loquere uerba mea ad ipsos, quia non ad populum ignotae linguae tu mitteris, ad domum Israhel, nec ad populos multos diuersis aut grauibus linguis loquentes, quorum uerba non possis audire. et si ad tales misissem te, forsitan audissent te; domus autem Israhel non audient te, quia nolunt audire me. omnis enim domus Israhel inquieto et duro corde est. ego autem dedi faciem tuam fortem aduersus faciem eorum et certamen tuum confortabo aduersus certamen eorum. ecce mittitur dei seruus et eis loqui iubetur, qui eum non erant audituri, eo ipso domino qui mittebat et loqui iubebat praedicente, quod non erant audituri. qua causa, cui bono, quo fructu quoue effectu mittitur ad certamen praedicandae ueritatis aduersus certaturos et non oboedituros? num quisquam dicere audebit sanctos dei prophetas incidisse in obprobrium abs te mihi obiectum, cum diceres: si tu scis rem de qua agitur a te finiri non posse, cur incassum laborem sumis, cur inanem inpendis operam, cur superuacue ac sine fructu contendis? an non magnus error est uelle quod non ualeas explicare, cum et lex moneat dicens: altiora te ne quaesieris et fortiora te ne scrutatus fueris, et iterum: homo animosus parat lites et uir iracundus exaggerat peccatum? Hiezechieli certe ista non diceres, qui cum uerbo dei mittitur inferre certamen hominibus non oboedituris contra sensuris contra dicturis contra facturis. nam si diceres, responderet tibi fortasse, quod eisdem ludaeis apostoli responderunt: cui oboedire oportet? deo magis an hominibus? hoc tibi etiam ipse responderim.

Hic si tu fiagitaris, ut ostendam ubi etiam mihi deus praeceperit id agere quod tu prohibes, memento apostolicas epistulas non eis tantum scriptas, qui tempore illo quo scribebantur audiebant, sed etiam nobis — non enim ob aliud in ecclesia recitantur —; adtende etiam illud, quod apostolus ait: an uultis experimentum eius accipere qui in me loquitur Christus? et recole iam non quid Paulus, sed quid per eum Christus locutus sit quod paulo ante commemoraui: praedica uerbum, insta oportune inoportune etcetera; adtende etiam quemadmodum ad Titum, cum explicaret qualis esse episcopus debeat, etiam perseuerantem dixit esse oportere iuxta doctrinam fidelis uerbi: ut potens sit, inquit, et exhortari in doctrina sana et contradicentes redarguere. sunt enim multi non subditi, uaniloqui et mentis seductores, maxime qui ex circumcisione sunt, quos oportet refelli. non ergo solos qui ex circumcisione sunt, sed eos maxime tales esse ait; oportere tamen in doctrina sana redargui refellique ab episcopo uaniloquos et mentis seductores indubitata praeceptione firmauit. unde hoc etiam mihi iussum esse cognosco, hoc pro uiribus ago, huic operi, quantum ipse qui iussit adiuuat, perseueranter insisto. quid obstas, quid obstrepis, cur prohibes, cur reprehendis? tibine oboedire oportet an deo?

Nisi forte ista, quae a me de scripturis sanctis documenta prolata sunt, sic accipienda arbitraris, ut, quod uestros factitare laudasti, in ecclesia tantum quae in lege mandata sunt populi doceantur. ibi enim forsitan putas corripiendos et conuincendos esse diuersa sentientes, ut unusquisque doctor • suorum tantummodo disputando et praedicando emendet errorem, si quid autem tale cum eis qui foris sunt agere institerit, tunc animosus, tunc contentiosus uel litigiosus habendus sit, quia et ipse Hiexechiel, inquis, et alii prophetae eum uerbis dei ad suum populum mittebantur, Israhelitae scilicet ad Israhelitas .

Ad haec quoque tibi respondeo. iam quidem supra commemoraui dominum ipsum Iesum, qui se imitandum discipulis praebuit, non solum Iudaeis, uerum etiam Pharisaeis et Sadducaeis et Samaritanis et ipsi diabolo principi omnium fallaciarum et errorum adserere ueritatem et de lege respondere non dedignatum. sed ne hoc domino licuisse, seruis autem eius existimes non licere, accipe quid in Actibus apostolorum legatur: Iudaeus autem quidam Apollo nomine, Alexandrinus genere, deuenit Ephesum, potens in scripturis. hic catechizatus erat uiam domini, et feruens spiritu loquebatur et docebat uerissime quae iuxta Iesum, sciens solum baptismum Iohannis; hic etiam coeperat fiducialiter agere in synagoga. quem cum audissent Aquila et Priscilla, assumpserunt eum et certius illi exposuerunt uiam domini. uolente autem illo ire in Achaiam exhortati fratres scripserunt discipulis ut eum reciperent. qui cum uenisset, multum contulit his qui ibi crediderunt; uehementer enim Iudaeos reuincebat publice ostendens per scripturas esse legum Christum. quid de isto dicis, quid sentis? nonne fortasse eum contentiosum et animosum concitatorem paratoremque rixarum criminaremini, nisi tanta libri sancti auctoritate premeremini?

An quia Iudaeus in Christum crediderat, propterea Iudaeos christianae fidei resistentes et Iesum negantes esse Christum publice reuincere debebat, nos autem, quia partis Donati numquam fuimus, propterea partem Donati resistentem christianae unitati reuincere non debemus? numquid Paulus apostolus aliquando fuit cultor idolorum aut aliquando fuit

in haeresi Epicureorum uel Stoico?um, cum quibus tamen eum nec puduit nec piguit de quaestione dei uiui et ueri habere sermonem? accipe, quid de hac re in eodem libro scriptum sit: Paulus autem cum illos Athenis expectaret, inritabatur spiritu suo intra se, uidens circa idola esse ciuitatem. disputabat igitur Iudaeis in synagoga et gentibus et colentibus et in foro per omnem diem ad eos qui aderant. quidam uero Epicureorum et Stoicorum philosophorum conferebant cum illo, et quidam dicebant: quidnam uelit seminator uerborum hic dicere? alii uero: peregrinorum daemoniorum uidetur adnuntiator esse. ecce apostolus Paulus Stoicos et Epicureos. diuersas non solum ab illo uerum etiam inter se aduersasque haereses, secum conferre non respuit, non tantum extra ecclesiam, sed etiam extra synagogam disputans cum eis, nec eorum conuiciis exterritus uelut lites contentionesque declinans a praedicanda christiana ueritate cessauit. nam uide, quid consequenter sancta scriptura testatur: adprehensumque eum, inquit, in Areopagum duxerunt dicentes: possumus scire quae sint haec quae a te dicuntur? insueta enim quaedam adfers in aures nostras; uolumus ergo scire quidnam uelint haec esse. Athenienses autem et aduenae hospites ad nihil aliud uacabant quam dicere noui aliquid aut audire. stans uero Paulus in medio Areopago dixit: uiri Athenienses, per omnia superstitiosiores uos uideo. perambulans enim et considerans simulacra uestra inueni etiam aram in qua erat scriptum: ignoto deo. quem ergo ignorantes colitis, hunc ego adnuntio uobis et cetera quae commemorare omnia longum est. quod tamen ad quaestionem quam nunc discutimus sufficit, adtende, obsecro te, Hebraeum ex Hebraeis apostolum Christi stantem ac sermocinantem non in synagoga Iudaeorum neque in ecclesia christianorum, sed in Areopago Atheniensium, hoc est contentiosorum maxime impiorumque Graecorum. ibi enim loquacissimae philosophorum haereses extiterunt. quarum nonnullae, sicut ipsi qui hic commemorati sunt Stoici, magis de uerborum quam de rerum aduersitate confligunt, quod apostolus prohibuit Timotheum, dicens ad nihil esse utile nisi ad subuersionem audientium. nam de his, ut nosti, Tullius ait: uerbi enim controuersia iam diu torquet homines Graeculos, contentionis cupidiores quam ueritatis. hos tamen Paulus noster adloquendos corrigendosque suscepit nec ipsius loci nomine exterritus, quod ex Marte inditum resonat, quem deum dicunt esse bellorum, ibi pacifica credituris intrepidus loquebatur, ibi spiritalibus adcinctus annis perniciosos expugnabat errores nec contentiosos tamquam mitissimus nec dialecticos tamquam simplicissimus formidabat.

Nosti enim quam maxime apud Stoicos uiguisse dialecticam, quamuis et ipsi Epicurei, quos inperitia liberalium disciplinarum non solum non pudebat, uerum etiam delectabat, quasdam disputandi regulas, quibus quisque usus minime falleretur, se potius et tenere et docere iactabant. quid est enim aliud dialectica quam peritia disputandi? quod ideo aperiendum putaui, quia etiam ipsam mihi obicere uoluisti, quasi christianae non congruat ueritati et ideo me doctores uestri uelut hominem dialecticum merito fugiendum potius et cauendum quam refellendum reuincendumque censuerint. quod cum tibi non persuaserint — nam te aduersus nos etiam scribendo disputare non piguit —, tu tamen in me dialecticam criminatus es. quo falleres inperitos illosque laudares, qui disputando mecum congredi noluerant. sed tu uidelicet non dialectica uteris, cum contra nos scribis. ut quid te ergo in tantum

disputandi periculum proiecisti, cum disputare non noueris? aut si nosti, cur dialecticus dialecticam criminaris, ita uel temerarius uel ingratus, ut aut imperitiam qua uinceris non refrenes aut doctrinam qua iuuaris accuses? inspicio sermonem tuum, istum ipsum quem ad me scripsisti; uideo te quaedam copiose ornateque explicare, hoc est eloquenter, quaedam uero subtiliter arguteque disserere, hoc est dialectice. et tamen eloquentiam dialecticamque reprehendis. si noxia sunt, quare haec facis: si non sunt, cur arguis? sed ne etiam nos uerbi controuersia torqueat. cum res ipsa intellegatur, minus laborandum est quid hominibus eam uocare placuerit. proinde si eloquens ille appellandus est, qui non solum copiose et ornate, sed etiam ueraciter dicit, itemque si dialecticus ille appellandus est, qui non solum subtiliter, sed etiam ueraciter disserit, nec eloquens es nec dialecticus, non quia ieiuna et inornata est dictio tua nec quia obtunsa et crassa est disputatio tua, sed quia ipsa facundia atque sollertia ad defensionem abuteris falsitatis. si autem non in sola ueritate, sed etiam cum mala causa diserte uel neruose agitur, recte potest eloquentia uel dialectica nominari, et eloquens es et dialecticus, quia et facunde dicis uana et acute disputas falsa. sed de te uidero.

Stoici certe maxime dialectici fuerunt. cur apostolus Paulus, ne conferrent cum illo, non eos cautissime deuitauit, et uestros episcopos laudas. quod nobiscum uelut cum dialecticis nolint habere sermonem? aut si et Paulus dialecticus erat et ideo conferre secum Stoicos non timebat, quia non solum acute disputabat sicut et illi, sed etiam ueraciter quod non illi, iam caue cuiquam dialecticam pro crimine obieceris, qua usos apostolos confiteris. neque enim, cum hoc mihi obicis, imperitia te falli puto, sed fallere astutia. nomen quippe Graecum est dialectica, quae si usus admitteret fortasse Latine disputatoria uocaretur, sicut grammaticam Latine litteraturam linguae utriusque doctissimi appellauerunt. sicut enim a litteris denominata est grammatica, quoniam Graece grammata litterae dicuntur, sic a disputatione dialectica nomen accepit, quoniam disputatio Graece dialoge uel dialexis appellatur. sicut autem grammaticus a ueteribus Latine dictus est litterator, ita qui Graece dialecticus dicitur multo usitatius et tolerabilius Latine dicitur disputator. puto iam quod apostolum disputatorem non neges, etiamsi dialecticum neges. inprobare ergo in uocabulo Graeco, quod adprobare cogeris in Latino, quid est aliud quam indoctis praetentare fallaciam, doctis facere iniuriam? aut si et disputatorem apostolum negas, qui tam adsidue, tam egregie disputabat, nec Graece nosti nec Latine, uel, quod est credibilius, et in uerbo Graeco fallis eos qui Graece nesciunt et in Latino qui nec Latine sciunt. quid enim est, non dico inperitius — neque enim tu ista non nosti —, sed omnino fallacius quam, cum audias et legas tam multos multiplicesque sermones apostoli adserentis ueritatem, conuincentis falsitatem, negare quod soleat disputare, cum hoc fieri nisi disputando non possit?

Quodsi hoc ab illo factitatum fateris, quia fateri eius litteris cogeris, non tamen has disputationes, sed sermones uel epistulas appellandas esse contendis, quid ego tecum sic diutius agam. ut qui haec ignorant quem uolunt nostrum adprobent, quem uolunt inprobent? de ipsis diuinis litteris, quibus necesse est cedas, hoc doceo, ipsa prorsus uerba, ipsa rerum uocabula profero. habes in hoc eodem testimonio, quod de Actibus apostolorum commemoraui, de ipso Paulo ita positum: disputabat igitur Iudaeis in synagoga et gentibus et colen-

tibus in foro; habes alio loco, quamuis cum populo christiano ageret congregatis in ecclesia fratribus, ita scriptum: sedens uero quidam adulescens nomine Eutychus in fenestra, deductus somno graui, disputante Paulo; habes etiam in libro Psalmorum: suauis sit ei disputatio mea; habes et apud Esaiam prophetam: uenite, disputemus, dicit dominus, et multis aliis diuinarum scripturarum locis lege ubi inueneris hoc uerbum et inspice codices Graecos in eisdem testimoniis sanctarum scripturarum, et uidebis unde sit appellata dialectica, ne, quod omnes iusti etiam cum deo faciunt, quibus dictum est: uenite, disputemus, dicit dominus, non imiteris sapienti pietate, sed insulsa temeritate crimineris.

Qui enim disputat, uerum quid sit disputando discernit a falso. quod qui non possunt et tamen dialectici uideri uolunt, per insidiosas interrogationes captant incautorum adsensiones, ut ex eorum responsionibus concludant, unde illos uel in aperta falsitate deceptos rideant uel occultam falsitatem deceptis persuadeant, quam plerumque etiam ipsi existimant ueritatem. qui autem uerus disputator est, id est ueritatis a falsitate discretor, primo id apud se ipsum agit, ne non recte discernens ipse fallatur, quod nisi diuinitus adiutus peragere non potest, deinde cum id quod apud se egit ad alios docendos profert, intuetur primitus quid iam certi nouerint, ut ex his eos adducat ad ea quae non nouerant uel credere nolebant, ostendens ea consequentia his, quae iam scientia uel fide retinebant, ut per ea uera, de quibus se perspiciunt consentire, cogantur alia uera quae negauerant adprobare, et sic uerum quod falsum antea putabatur discernatur a falso, cum inuenitur consentaneum illi uero, quod iam antea tenebatur.

Hoc ille uerus disputator si late diffuseque faciat, eloquenter facit alioque tunc censetur augeturque uocabulo, ut dictor potius quam disputator uocetur, sicut illum locum apostolus copiose dilatat atque diffundit: in omnibus, inquit, commendantes nosmet ipsos ut dei ministros, in multa patientia, in tribulationibus, in angustiis, in plagis. in carceribus, in seditionibus, in laboribus. in uigiliis, in ieiuniis, in castitate, in scientia, in longanimitate, in benignitate, in spiritu sancto. in caritate non ficta, in uerbo ueritatis, in uirtute dei; per arma iustitiae dextra et sinistra, per gloriam et ignobilitatem, per infamiam et bonam famam; ut seductores et ueraces, ut qui ignoramur et cognoscimur, quasi morientes et ecce uiuimus. ut coerciti et non mortificati, ut tristes semper autem gaudentes, sicut egeni multos autem ditantes, tamquam nihil habentes et omnia possidentes. quid enim hoc stilo apostolico uberius et ornatius, id est eloquentius facile inueneris? si autem presse atque constricte, magis eum disputatorem quam dictorem appellare consuerunt, qualiter agit idem apostolus de circumcisione et praeputio patris Abraham uel distinctione legis et gratiae, quod quidam non intellegentes, immo uero calumniantes criminati sunt eum dicere: faciamus mala, ut ueniant bona. siue autem sit dictor siue disputator, nec dictio sine disputatione est, cum et in ipsa eloquentiae latitudine ueritas a falsitate discernitur, nec disputatio potest esse sine dictione. quando utique uerbis et lingua ipsa constrictio sermonis exprimitur, siue illo utatur perpetuo siue interrogando eum cum quo agit cogat respondere quod uerum est et ex hoc ad aliud uerum quod quaerebatur adducat, ubi maxime regnare dialectica dicitur.

Cum enim quisque suis responsionibus conuincitur, et si male respondit non habet quod inputet disputatori sed sibi, et si bene respondit erubescit ulterius resistere non iam disputatori sed sibi. in quo genere dominus cum aduersus ludaeos crebro ageret eosque illorum responsionibus captos conclusosque conuinceret, non uos audierant nec a uobis conuiciari didicerant; nam libentius et inuidiosius eum fortasse dialecticum quam Samaritanum appellarent. quomodo enim putes eos contortos atque confusos, cum uolentes eum capere in uerbo priores interrogauerunt, utrum liceret tributum reddere Caesari, bicipiti uidelicet conplexione insidiantes, ut quodlibet eligens caperetur, si licere responderet, tamquam reus esset aduersus populum dei, si autem diceret non licere, tamquam Caesaris aduersarius puniretur? ubi ille nummum sibi poposcit ostendi et interrogauit, cuius haberet imaginem et inscriptionem. at illi cum respondissent: Caesaris — aperta enim ueritas hoc eos respondere cogebat —, continuo dominus eorum responsione colligatos ac captos trahens: reddite, inquit, Caesari quae Caesaris sunt et deo quae dei sunt. obsecro te, illine fuerunt dialectici, qui praetentis interrogationis insidiis decipiendo superare moliti sunt, an ille potius, qui ex hoc ipso quod interrogauerunt ueram eorum responsionem prudentia interrogationis eliciens illud uerum. quod ab eo putabant periculose dici, ipsos conpulit confiteri?

Si illos dixeris fuisse dialecticos, quia dolose. quia calumniose, quia malitiose interrogando in uerbo capere cupiebant — tales enim etiam nos uultis uideri —, cur eis tamen dominus respondit? cur eos usque ad ueritatis confessionem reddita ratione perduxit? cur eis dixit: quid me temptatis. hypocritae? et non addidit \'dialectici\'? cur sibi nummum demonstrari flagitauit, ut sententiam suam ueracem exprimeret etiam de ore fallacium, ac non potius ait: \'abscedite; neque enim loquendum est uobiscum, quia captiosas interrogationes proponitis, quia dialectice mecum agere uultis\'? nihil tale dixit nec aduersus captiosos interrogatores et uerborum nostrorum callidos captatores exemplum nobis tale proposuit, sed ut eos potius etiam ueritatis inimicos uigilanti interrogatione et inuicta ratione testimonium ueritati perhibere cogamus. hoc nobis faciant uestri. si nos malitiosi et dialectici sumus. an se timere indicant, ne hoc eis nos potius faciamus? si autem Christum dixeris dialecticum, laudabis dialecticam, quam mihi pro crimine obieceras.

Quod ne facias, uideo quid fortasse dicturus sis, nec illos nec illum in ea sermocinatione aliquid egisse dialectice. si ergo nec illi, qui captiose atque insidiose sermocinantur, ut in uerbo decipiant eos cum quibus agunt, nec illi, qui tales eorum responsione conuincunt. dialectice agunt, dic nobis tandem quid sit dialectica, et quantum mali habeat, quantum noceat. quam fugienda sit doce, cuius nomen inuidiose subicis ignorantibus, crimen ostende quaerentibus. non uis fateri quod dialectice agat, qui homines auersos a uero perite recteque interrogans ex responsionibus eorum adducit ad uerum, ne dialectice cum Iudaeis etiam Christum egisse fatearis; item non uis illos agere dialectice, qui captiosis interrogationibus insidiantes respondentem decipere moliuntur, ne tibi ostendatur ita cum Christo egisse Iudaeos, quos tamen ille non declinauit tacendo, sed potius loquendo superauit, ac sic cogaris fateri non recte episcopos uestros, quos doctos atque sapientes putes. etiam cum dialecticis nolle habere sermonem, quo inuictam doceant ueritatem. uideo, magnos aestus pateris, quomodo definias dialecticum, ut nec peritus disputator sit, ne quod uituperasti

laudare cogaris, nec insidiosus uerborum captator, ne tibi dicatur: \'sicut egit cum talibus Christus, sic agat cum isto christianus\'. proinde si placet ista cura liberari, eum defini esse dialecticum, cum quo legis periti de parte Donati nolunt habere conloquium. quid enim tibi aliud suggerendum est, homini obicienti nobis dialecticam et ideo praedicanti episcopos suos, quod nobiscum nolint habere sermonem?

Sed de Iudaeis fortasse inuenis quid dicas, quamuis callide atque uersute dolos interrogationum praetenderint, non eos fuisse dialecticos. de Stoicis certe nihil dici potest, qui non solum dialectici fuerunt, sed etiam ceteras philosophorum sectas in hac uel arte uel facultate uicerunt. Stoicus quippe, ut mecum recolis, fuit ille Chrysippus, de quo Academicus Carneades hanc habebat sententiam, ut, quando cum illo sibi esset disputandum, helleboro purgandum cor esse censeret, ceteros autem uel pransus facile superaret. si ergo nos libri Stoicorum dialectice disputare docuerunt, doctrinam Pauli contra nos proferant episcopi uestri. secum tamen nos conferre patiantur, sicut ipsos tunc Stoicos ille non reppulit.

Hanc enim artem, quam dialecticam uocant, quae nihil aliud docet quam consequentia. demonstrare seu uera ueris seu falsa falsis, numquam doctrina christiana formidat, sicut eam in Stoicis non formidauit apostolus, quos secum uolentes conferre non respuit. et ipsa enim fatetur et uerum est neminem a disputante ad conclusionem falsam consequenter inpelli, nisi prius consenserit falsis, quibus eadem conclusio uelit nolit efficitur. ac per hoc qui cauet, ne se loquentem consequantur falsa quae non uult, uolens falsa caueat quae praecedunt. si autem praecedentibus ueris inhaeserit. quaecumque consequentia perspexerit, quae falsa existimabat uel de quibus dubitabat, admonitus amplectatur, si ueritati est pacatissimae amicior quam contentiosissimae uanitati.

Parum egerim, nisi hoc quod dico in hac eadem quae inter nos uertitur nostra sermocinatione monstrauero. ecce in ea ipsa quaestione de baptismo tu proposuisti, a me requirens ubi te baptizari conueniat, utrum apud nos an in parte Donati. et quia intentio tua est in parte Donati hominem potius baptizari oportere, hanc intentionem hinc probare . conatus es, quod etiam nos esse illic baptismum non negamus. uides certe id te agere uoluisse, ut ex eo quod concedimus ad id quod non concedebamus attrahamur. id est ut, quia concedimus esse illic baptismum, etiam illic esse hominem baptizandum concedere conpellamur.

Considera diligenter, si est hoc consequens, et tibi ipse responde. puto enim iam hoc ante oculos constituto cernis pro ingenii tui uiuacitate, quam non consequentia pro consequentibus colligas. nam re uera dicimus baptismum et illic esse, sed non dicimus et prodesse, immo uero dicimus et obesse. cum autem quaeritur, ubi quisque debeat baptizari. credo propter illud quaeri quod dominus ait: nisi quis renatus fuerit ex aqua et spiritu, non intrabit in regnum caelorum. quia ergo propter hanc utilitatem accipiendus est baptismus, cum quaeritur ubi accipiendus sit, non quaeritur ubi sit, sed ubi ad regnum caelorum adipiscendum utilis sit. sequeretur autem etiam illic accipiendum esse ubicumque eum constat esse, si omnes, qui habent aliquid boni, etiam bono suo habere doceretur. cum uero tam multi tam multa bona habeant malo suo, quis non uideat, cum quaeritur ubi aliquid accipiendum sit, non quaeri ubi sit, sed ubi prosit? quomodo enim, si mihi concederes bonum esse au-

rum. concederes etiam latrones quoque habere aurum, non opinor uelles, ut ex his duobus concessis concluderem eum, qui habere aurum uelit, in latronum societate esse oportere, ita, cum et ego concedo bonum esse baptismum, concedo etiam Donatistas quoque habere baptismum, non debes ex his duobus concessis quasi sequatur concludere eum, qui habere baptismum uelit, in societate Donatistarum esse debere.,

Iam ex hoc etiam tibi ipsi occurrere multa non dubito. quae quamuis bona sint et ad utile aliquid instituta. non omnibus tamen habentibus sint utilia, sed tantummodo bene utentibus. nam cum eadem luce et sani oculi perfunduntur et saucii, istis adiumentum est, illis tormentum; idem cibus alias ualitudines alit alias laedit. idem medicamentum hos curat illos debilitat, eadem arma alios muniunt alios inpediunt, eadem uestis aliis tegimento est aliis inplicamento. sic et baptismus aliis ualet ad regnum aliis ad iudicium.

Hic uideo quid te possit mouere. fortasse enim dicis, quod in his omnibus nihil sacramenti commemorauerim: baptismus autem sanctum sacramentum est, et ideo non esse consequens, ut, si de auro de luce de alimentis armamentis indumentis probari potuit, quod aliis habentibus apta sint aliis inconuenientia, quamuis sint bona et ad utile aliquid instituta, continuo etiam baptismus aliis prosit aliis obsit habentibus. restat ergo adhuc requirere, utrum etiam illa bona, quae ad legem dei pertinent, non omnia omnibus prosint ha-. bentibus. hac quaestione proposita intentio nostra est, quod nec ipsa omnia omnibus habentibus prosunt. hanc intentionem, nostram uide quemadmodum probemus ex consensionibus uestris. conceditis enim in omnibus credendum esse apostolo Paulo — teneo unum —, conceditis etiam eundem apostolum dixisse: bona est lex, (si quis ea legitime utatur: ex) his duobus conficitur bonam esse legem, sed legitime utentibus. si ergo ea non legitime quisque usus fuerit, non ipsa fit mala, sed certe oberit malis.

Fortasse dices neminem posse et in lege esse et lege male uti; hoc ipso enim, quod contra legem uiuit, non esse in lege monstratur. contra ego dico fieri posse, ut quisque et in lege sit et (ea) non legitime utatur. quod item uestris concessionibus probo. conceditis enim memoratum apostolum testimonium posuisse de psalmis aduersus eos, qui gloriabantur in lege et uiuebant contra legem: sicut scriptum est, inquit, quia non est iustus quisquam, non est intellegens, non est inquirens deum; omnes declinauerunt, simul inutiles facti sunt; non est qui faciat bonum, non est usque ad unum. sepulchrum patens est guttur eorum, linguis suis dolose agebant, uenenum aspidum sub labiis eorum quorum os maledictione et amaritudine plenum est. ueloces pedes eorum ad effundendum sanguinem. contritio et infelicitas in uiis eorum. et uiam pacis non cognouerunt. non est timor dei ante oculos eorum. et ne putarent haec in eos dicta, qui non erant in lege, continuo subiecit: scimus autem quoniam quaecumque lex dicit his qui in lege sunt loquitur, ut omne os obstruatur et reus fiat omnis mundus deo. item alio loco dicit: quid ergo dicemus? lex peccatum est? absit; sed peccatum non cognoui nisi per legem; nam concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret: non concupisces. occasione autem accepta peccatum per mandatum operatum est in me omnem concupiscentiam. item paulo post: peccatum, inquit, accepta occasione per mandatum fefellit me et per illud occidit. itaque lex quidem sancta, et mandatum sanctum

et iustum et bonum. quod ergo bonum est mihi factum est mors? absit; sed peccatum, ut appareat peccatum, per bonum mihi operatum est mortem. attendis quemadmodum lege laudata eos qui in lege sunt arguit, quotquot ea male utendo per bonum habebant malum? item ipse apostolus scientiam quandam ex lege, quam et se habere dicebat et alios, sine caritate tamen inutilem dicit et noxiam: de sacrificiis, inquit, idolorum scimus quia omnes scientiam habemus. scientia inflat, caritas uero aedificat. proinde et ista scientia, quamuis ad legem dei pertineat, si in aliquo sine caritate fuerit, inflat et nocet. quid? de ipso corpore et sanguine domini, unico sacrificio pro salute nostra, quoniam ipse dominus dicit: nisi quis manducauerit carnem meam et biberit sanguinem meum, non habebit in se uitam, nonne idem apostolus docet etiam hoc perniciosum male utentibus fieri? ait enim: quicumque manducauerit indigne et biberit calicem domini indigne, reus erit corporis et sanguinis domini.

Ecce quemadmodum obsunt diuina et sancta male utentibus; cur non hoc modo et baptismus? cur non ita in bono baptismo non sunt boni haeretici, quomodo in bona lege non sunt boni Iudaei? iam certe probaui concedentibus uobis, quandoquidem Paulo uos credere et testimonia quae de scripturis posui Paulum dixisse conceditis, iam ergo probaui concessionibus uestris quaedam etiam bona legitima obesse tamen non legitime habentibus et utentibus; cur non ita et baptismus quamuis bonus et legitimus non tamen omnibus habentibus prodest? tu quare tamquam certissimum et consequentissimum concludebas in parte Donati esse hominem baptizandum, quia nos etiam ibi esse concedimus baptismum, nec adtendebas posse nos dicere esse ibi quidem baptismum Christi iustum, sanctum et bonum, sed poenalem contrarium perniciosum inimicis corporis Christi, quod est ecclesia, quae secundum promissa diuina in omnibus gentibus dilatatur?

Numquid hic quod dicas inuenies nisi non in eis bonis ad dei legem pertinentibus deputandum esse baptismum, quae possunt homines et habere et boni non esse, sed ipsam quidem legem et scientiam et sacrificium corporis et sanguinis Christi talia bona esse, quae possint homines et habere et mali esse, baptismum uero tale bonum esse, quod quisquis habuerit necessario bonus sit? quod si dicere uolueritis, falsum dicetis, et ideo quid aliud falsum consequatur adtende. quod non ideo commemorabo, ut ex illo tuo falso ad alia falsa te adducam, sed ut hoc consequens cum falsum esse cognoueris, ut ab hoc te liberes, illud quod praecedit emendes. quid ergo praecedit? ex uobis omnes, qui habent bonum baptismum, bonos esse. quod est falsum euidens, quo consequitur bonos fuisse scilicet illos, qui schismata faciebant dicentes: ego quidem sum Pauli, ego autem Cephae. ego autem Christi, quos arguens apostolus ait: diuisus est Christus? numquid Paulus pro uobis crucifixus est, aut in nomine Pauli baptizati estis? sed falsum est quod isti boni erant exceptis eis qui dicebant: \'ego autem Christi), et tamen baptizati erant sancto baptismo Christi. hoc itaque falsum quare secutum est? quia falsum praecessit omnes habentes bonum baptismum bonos esse. utrumque ergo respuatur, utraque sententia corrigatur, ut, quoniam manifestum est istos, qui schismata faciebant, bonos non fuisse et tamen bono baptismo baptizatos fuisse, illud etiam manifestum sit non omnes, qui bonum habent baptismum, bonos esse. ac per hoc non

ideo tenemur, ut in parte Donati baptizandum esse aliquem concedamus, quia et partem Donati, quam malam dicimus, bonum baptismum habere concedimus.

Rursus ut ex ea consensione me ad id quod non consentio detineres, posuisti scriptum esse: unus unus, una fid.es, unum baptisma, una incorrupta et uera catholica ecclesia. quae omnia concedo, etsi aliquanto aliter scripta sunt. sed quid ad rem, cum omnia sicut dixi ista concedam? uerum quod ex his conaris efficere non efficitur, uidelicet ut, qui non sunt in una ecclesia, non possint habere unum baptismum, quod omnino falsissimum est. et melius quia et ipse posuisti, unde te possim commemorare quod uolo. certe enim ista proposuisti in concessionibus meis, ex quibus . me adducas ad intentionem tuam, unum deum esse, unam fidem, unum baptismum, unam incorruptam et catholicam ecclesiam. quae cum inter nos conueniant, putas ex his illud quod non conuenit posse monstrari, apud eos qui non sunt in hac una ecclesia hoc unum baptismum esse non posse. ego autem dico posse, si non mutatur, si hoc idem obseruatur, nec ideo fieri ut non sit unum baptisma, quia est et apud illos qui in una non sunt ecclesia. hoc autem probo ex his, quae in eadem sententia posuisti de uno deo et una fide. inuenimus \'enim eundem deum extra ecclesiam ab ignorantibus coli nec ideo fieri, ut non ipse sit deus, et fidem, qua creditur Christum esse filium dei uiui, inuenimus etiam eos, qui non pertinent ad membra ecclesiae, confiteri nec ideo fieri, ut non sit una fides. sic etiam cum inuenimus eundem baptismum ab eis qui sunt extra ecclesiam in baptizandis hominibus obseruari, non ideo non esse ipsum baptismum existimare debemus.

Fortasse ad hoc dicas fieri non posse, ut etiam extra ecclesiam idem ipse unus deus colatur aut eadem fides, qua confitemur Christum filium dei, unde Petrus beatus est appellatus, etiam in eis qui non sunt in ecclesia repperiatur. hoc ergo restat ut probem. habes in hoc ipso beati Pauli sermone, quem supra ex Actibus apostolorum commemoraui, cum de deo loqueretur, quia inscriptum in ara inuenerat \'ignoto deo\': quem uos, inquit, ignorantes colitis, hunc ego adnuntio uobis. numquid dixit: (quia extra ecclesiam colitis, non est deus ipse quem colitis\'? sed ait: quem uos ignorantes colitis, hunc ego adnuntio uobis, quid eis praestare cupiens, nisi ut eundem deum, quem praeter ecclesiam ignoranter atque inutiliter colebant, in ecclesia sapienter et salubriter colerent? ita uobis et nos dicimus: \'quem baptismum uos ignorantes obseruatis, eius pacem uobis nos (adnuntiamus, non ut, cum ad nos ueneritis, alterum accipiatis, sed ut eum, qui iam apud uos erat, utiliter habeatis.\' de fide etiam Iacobus apostolus cum loqueretur aduersus eos, qui sibi quod crediderant sufficere arbitrabantur et bene operari nolebant, tu credis, inquit, quoniam unus est deus? bene facis; et daemones credunt et contremescunt. nempe in unitate ecclesiae daemones non sunt, nec ideo tamen possumus dicere aliud esse quod credunt, cum et domino Iesu Christo dixerint: quid nobis et tibi est, fili dei? unde et Paulus apostolus: si habeam, inquit, omnem fidem ita ut montes transferam, caritatem (autem) non habeam, nihil sum. non autem existimo ita quemquam desipere, ut credat ad ecclesiae pertinere unitatem eum qui non habet caritatem. sicut ergo deus unus colitur ignoranter etiam extra ecclesiam nec ideo non est ipse, et fides una habetur sine caritate etiam extra ecclesiam nec ideo non est ipsa, ita et unus baptismus habetur ignoranter et sine caritate etiam extra ecclesiam nec ideo non est ipse. unus enim deus, una fides, unum baptisma, una incorrupta catholica ecclesia,

non in qua sola unus deus colitur, sed in qua sola unus deus pie colitur, nec in qua sola una fides retinetur, sed in qua sola una fides cum caritate retinetur, nec in qua sola unus baptismus habetur, sed in qua sola unus baptismus salubriter habetur.

Proinde unum deum, unam fidem, unum baptismum, unam incorruptam et catholicam ecclesiam nobis consentientibus tu proposuisti, sed non solum ex his id quod uolebas non effecisti, uerum etiam ut ex his quod uolebamus te admoneremus nos multum adiuuisti. uide ergo nos quam probabilem rationem sequamur, qui ea, quae schismatici uel haeretici corruperunt, cum ad nos inde ueniunt, corrigimus, quae uero sicut acceperunt tenuerunt, agnoscimus et probamus, ne commoti humanis uitiis ultra iustitiam faciamus ullam diuinis rebus iniuriam, cum et apostolum uideamus etiam in ara gentilium, a quibus idola colebantur, dei nomen inuentum confirmasse potius quam negasse. neque enim propterea mutandus uel inprobandus est regius character in homine, si erroris sui ueniam et militandi ordinem a rege inpetrauerit, quia eundem characterem, quo sibi satellites congregaret, desertor infixit, aut propterea signa mutanda sunt ouibus, cum dominico gregi sociantur, quia eis dominicum signum fugitiuus seruus inpressit.

Quodsi haec tamquam decipientia formidatis, quia non sunt ecclesiastica exempla, quamquam et de ouibus et de militibus datas esse in scripturis similitudines noueritis, propheticarum scripturarum quae dicuntur ueteris testamenti uolo aliquid dicere, quoniam in noui testamenti libris nec a nobis nec a uobis rei huius inuenitur exemplum. circumcisionem certe praeputii in figura futuri baptismi Christi ab antiquis obseruatam esse negare, ut arbitror, non audetis. numquid apud Samaritanos circumcisus, si fieri tunc uellet Iudaeus, posset iterum circumcidi? nonne illius hominis error corrigeretur, signaculum autem fidei agnitum probaretur? et nunc sunt quidam haeretici qui se Nazarenos uocant, a nonnullis autem Symmachiani appellantur et circumcisionem habent Iudaeorum et baptismum christianorum; ac per hoc quemadmodum, si quis eorum ad Iudaeos uenerit, non potest iterum circumcidi, sic cum ad nos uenerit non debet iterum baptizari. ad hoc dicturi estis: \'aliud est circumcisio Iudaeorum, aliud baptismus christianorum. sed cum illa umbra fuerit huius ueritatis. cur illa circumcisio et apud haereticos Iudaeorum esse potuit, iste autem baptismus apud haereticos christianorum non potest esse?

Proferte certe aliquem de scripturis canonicis ab haereticis uenientem denuo baptizatum. nam quod iusserunt apostoli quosdam post Iohannis baptismum in Christo baptizari, longe alia causa est. neque enim lohannes haereticus fuit, amicus ille sponsi quo nemo surrexit maior in natis mulierum. longe ergo alia causa est. alioquin si Paulus post Iohannem baptizauit, cum ambo in unitate Christi fuerint, quanto magis debent episcopi uestri, quia se in unitate Christi esse dicunt, baptizare post collegas suos, in quibus collegis mores aliquos recte reprehendunt, cum hoc fecerit Paulus, qui nihil potuit in Iohanne reprehendere! ergo illa alia causa est, alia ratio, de qua nunc disserere longum est et in aliis nostris opusculis hinc multa iam diximus. ab haereticis ergo uenientem probate in scripturis canonicis denuo baptizatum. nam et nos proferimus Petro dictum: qui lotus est semel non opus habet iterum lauari. sed etiam uos dicitis: \'Petrus non fuerat apud haereticos baptizatus.\' proinde quia

nec uos potestis proferre de scripturis, quarum nobis est communis auctoritas, ab haereticis uenientem denuo baptizatum nec nos ita susceptum, quantum ad hanc rem adtinet, par nobis causa est.

Verum nos multa ostendimus etiam ad legem dei pertinentia esse apud eos qui non sunt in ecclesia, quae nemo uestrum audet negare; sed cur tale aliquid nolitis et baptismum, omnino non uideo nec uos posse demonstrare confido. sequimur sane nos in hac re etiam canonicarum auctoritatem certissimam scripturarum. neque enim parui momenti habendum est, quod, cum inter episcopos anterioris aetatis, quam esse inciperet pars Donati, ista quaestio fluctuaret et uarias haberet inter se collegarum salua unitate sententias, hoc per uniuersam catholicam, quae toto orbe diffunditur, obseruari placuit quod tenemus. nam et uos profertis concilium Cypriani, quod aut non est factum aut a ceteris unitatis membris, a quibus ille non diuisus est, merito superatum. neque enim propterea sumus Cypriano episcopo meliores, si tamen censuit haereticos denuo baptizari, quia nos hoc recte non facimus, sicut nec Petro apostolo meliores sumus, quia non cogimus gentes iudaizare, quod ille fecisse Paulo apostolo adtestante et corrigente monstratur, cum similiter inter apostolos\' de circumcisione quaestio, sicut postea de baptismo inter episcopos, non parua difficultate nutaret.

Proinde quamuis huius rei certum de scripturis canonicis non proferatur exemplum, earundem tamen scripturarum etiam in hac re nobis tenetur ueritas, cum hoc facimus quod uniuersae iam placuit ecclesiae, quam ipsarum scripturarum commendat auctoritas, ut, quoniam sancta scriptura fallere non potest, quisquis falli metuit huius obscuritate quaestionis, eandem ecclesiam de illa consulat, quam sine ulla ambiguitate sancta scriptura demonstrat. si autem dubitas, quod ecclesiam, quae per omnes gentes numerositate copiosissima dilatatur, haec sancta scriptura commendat — neque enim si non dubitares, adhuc esses in parte Donati —, multis te et manifestissimis testimoniis ex eadem auctoritate prolatis onerabo, ut ex tuis concessionibus, si nimium peruicax esse nolueris, ad hoc etiam perducaris, cum prius ostendero etiam -epistulae meae, cui respondere a contrario uoluisti, nihil te quod ad ueritatem pertineat respondere potuisse.

Hoc interim satis sit, quod propter nimiam obstinationem hominum multa dicenda arbitratus sum aduersus eos, qui cum habeant principalem causam malam, ab ea discutienda praescriptione uolunt auertere iudices. cum dicunt nullo modo sibi loquendum esse nobiscum. probaui enim et de scripturis sanctis et quam potui ratione perspicua nec eloquentiam quantamlibet nec dialecticam qualemlibet metuendam esse adsertoribus ueritatis, quominus adsertores falsitatis disputando cum eis et eos refellendo conuincant. ubi etiam demonstraui et illud, quo te praeter epistulam meam dixisti esse permotum, quam non sit consequens, ut, si concedimus esse baptismum in parte Donati, simul etiam concedamus in eadem societate quemquam baptizari oportere, quia, sicut bonam legem potuit habere reprobus populus Iudaeorum, sic bonum sacramentum potest habere reproba societas haereticorum. quid autem proprie detur in ecclesia, quod praeter illam omnino non datur, suo loco sine difficultate monstrabitur. neque enim recte ageremus cum haereticis, quos habere baptismum

confitemur, ut omni modo ad ecclesiam catholicam ueniant, nisi ueniendo acciperent aliquid, quod nec alibi possint , accipere et quod nisi acceperint frustra et perniciose habeant. quaecumque alia quamuis bona et ad legem dei pertinentia ubilibet accipere potuerunt hoc enim quidquid est, quod secundum scripturas certissimamque rationem inueniri potuerit non nisi in sancta ecclesia uel dari uel accipi posse, hoc pertinebit ad fontem signatum, puteum aquae uiuae, paradisum cum fructu pomorum, cuius ut potuisti mentionem fecisti, sed quid illud sit non te intellexisse ostendisti, quandoquidem hoc de uisibili baptismo dictum esse arbitraris. quod licet sanctum sit neque ullo modo praetermittendum, quoniam sacratissima significatione praepollet, quam multi eum tamen accipiant non solum boni, qui secundum propositum uocati sunt conformes imaginis filii dei, sed etiam hi qui regnum dei non possidebunt, in quibus, sicut dicit apostolus, et ebriosi et auari numerantur, puto quod, si pertinacia deposita cogitaueris, uerum me dicere tibi ipse facile respondebis, ut non quaeras fontem signatum et puteum aquae uiuae nisi quo hi, qui displicent deo, diuinitus non permittuntur accedere.,

Liber Secundus

Superioris uoluminis tam prolixo sermone puto quod tandem aliquando persuasimus non esse in hoc laudandos episcopos uestros neque adprobandos. quod de causa dissensionis. quae nostram communionem dirimit, nolunt nobiscum habere conloquium. hac enim quasi praescriptione se in causa pessima putant esse tutissimos, quam, nisi fallor, et ueris certisque rationibus et maxime diuinarum scripturarum exemplis penitus amputaui, quibus dilucidissime docui a sanctis praedicatoribus atque adsertoribus ueritatis etiam contra praesentes eius aduersarios nec tantum qui ex eodem populo quo et illi fuerunt, uerum etiam contra alienigenas et extraneos et, unde praecipue uanas formidines inicitis imperitis, contra eos qui dialecticam maxime profiterentur habitum fuisse sermonem, ne contentiosissimus habeatur diligentissimus praedicator et ne litigator putetur inpiger disputator, instans secundum praeceptum apostoli oportune inoportune, ut doctrina sana contradicentes redarguantur, uaniloqui refellantur, inquieti corripiantur, pusillanimes consolentur, infirmi suscipiantur, dum aduersus omnes resistentes uerbum salutis euangelicae cum patientia defenditur. sine diffidentia praedicatur. ostendi etiam, quam non debeatis ideo putare apud uos esse hominem baptizandum, quia et nos consentimus quod et haberi a uobis baptismus possit et dari, cum et illud dicamus perniciose haberi et perniciose dari, quoniam illa sancta, quibus uti et mali possunt, quanto sanctiora sunt, tanto ab eis inutilius poenaliusque tractantur. unde cum ad ecclesiam sanctam ueniunt, ipsi corrigendi sunt, non a bonis illa uiolanda, quae nec a malis mutata sunt.

Audi ergo, Cresconi, dum breuiter et hoc demonstrabo nihil te dixisse per totam epistulam tuam quo refelleres meam, nisi forte quod me nomina deriuare uel declinare docuisti, ut a Donato Donatianos potius quam Donatistas dicerem, quam tamen Graecam saltem declinationem esse concedis, uidelicet quod ita Donatistae a Donato ut euangelistae ab euangelio nominentur, quo te delectari dicis, ut uestris euangelium praedicantibus a simili mutuata sit uocabuli declinatio. uide ergo, ne forte ipsi priores hoc uoluerint appellari, quia Donatum habent pro euangelio. nam sic isti a Donati quomodo sancti omnes nolunt ab euangelii societate discedere, et ideo delectantur uocari Donatistae sicut euangelistae, tuque potius eis facis iniuriam, cum scribis in Latino sermone non nisi Latinam regulam probans Donatianos a Donato, sicut ab Arrio et Nouato Arrianos et Nouatianos, melius uocari. nam ego cum scriberem, iam mihi a nescio quibus propagatum sonabat hoc nomen neque id mutare curaui, cum et hoc ad distinctionem quam uolebam satis sufficere existimarem. si enim

Demosthenes, clarissimus oratorum, quibus uerborum tanta fuit cura quanta rerum auctoribus nostris, tamen, cum ei nonnullam locutionis insolentiam obiecisset Aeschines, negauit ille in eo positas esse fortunas Graeciae, illone an illo uerbo usus fuerit et huc an illuc manum porrexerit, quanto minus nos laborare debemus de regulis deriuandorum nominum, quando, sine illud siue illud dicamus, intellegitur sine ambiguitate quod dicimus, quorum non in expolitione sermonis, sed in demonstratione ueritatis est maior intentio! si autem quisquam nostrorum primus flexit hoc nomen, nullo modo mihi uidetur illud simile intuitus, quod euangelistae ab euangelio nuncupantur; sed quia per Donatum non tantum Carthaginis, qui hanc haeresem maxime roborasse perhibetur, sed etiam maiorem Donatum a Casis Nigris, qui altare contra altare in eadem ciuitate primus erexit, magnum scandalum factum est, ita fortasse a Donato Donatistas ut ab scandalo scandalistas uoluit appellare.

Sed ego in ea re, in qua nihil causae nostrae minuitur, me facillimum praebeo et quando tecum ago iam Donatianos uoco, quando autem cum aliis, consuetudinem potius sequor, quae his sonis iure dominatur; tu tantum memento me, cui tantam tribuisti eloquentiam, nondum nosse nomina declinare et nuntia uestris securitatem, ne iam timeant tamquam dialecticum, cui uides adhuc necessarium esse grammaticum. quodsi disciplina disputandi, siue illam dialecticam uelis appellare siue quid aliud, satis tamen sobrie docet, cum de re constat, non esse de nomine laborandum, sicut non curo utrum ea ipsa dialectica uocetur, curo tamen, quantum ualeo, nosse ac posse disputare, hoc est ueritatem a falsitate in loquendo discernere, quia hoc nisi curauero perniciosissime errabo, ita non curo, utrum Donatistae an Donatiani peritius et litteratius declinemini, utrum postremo a Donato, uel qui primus extra ecclesiam sacrificauit uel qui hanc dissensionem maxime roborauit, an a Maiorino, qui primus contra Caecilianum uestrae partis episcopus ordinatus est, debeat uobis quando loquimur distinctionis causa indi uocabulum. quod tamen haeretici sitis et ideo, ne decipiatis, cautissime deuitandi, nisi diligenter demonstrare curauero, non paruam neglegentiae culpam pro mei officii sarcina incurram.

Quamquam id quod inter nos accidit schisma potius quam haeresim censes appellari oportere et, quod raro audere dialectici solent, etiam definitionibus ista discernis; ubi quantum nos adiuues satis demonstrare non potero, nisi ex epistula tua inseram uerba tua. quid sibi quid, inquis, quod ais: haereticorum sacrilegum errorem? nam haercses non nisi inter diuersa sequentes fieri solent nec haereticus us nisi contrariae uel aliter interpretatae J\'eligionis est cultor, ut sunt Manichei Arriani Marcionitae Nouatiani ceterique, quorum inter se contra fidem christianam diuersa sententia stat. inter nos, quibus idem Christus natus, mortuus et resurgens, una religio, eadem sacramenta, nihil in christiana obseruatione diuersum, schisma factum, non haeresis dicitur; siquidem haeresis est diuersa sequentium secta, schisma uero idem sequentium sepa ratio. quare et in hoc studio criminandi quantum incurreris uides errorem. cum quod schisma est haeresem uocas. haec nempe uerba tua sunt quae posui ex epistula tua.

Iam nunc adtende, si pertinax non sis, quam facili conpendio id quod inter nos agebatur ipse finieris. si enim et nobis et uobis idem Christus natus, mortuus ac resurgens, una

religio, eadem sacramenta, nihil in christiana obseruatione peruersum est, nonne rebaptizare peruersum eat? tria namque posuisti. quorum si unum posuisses, satis superque sufficeret. sed quasi contra Donatianos fideliter ageres, ne quisquam uel nimis acutus id quod semel breuiterque dixisses interpretari aliter conaretur, etiam obtunsis auribus et cordibus tuam curasti inmergere atque inculcare sententiam : una, inquis, religio, eadem sacramenta, nihil in christiana obseruatione diuersum. et adhuc aduersus inuicem laboramus. iam tandem aliquando cohibete dissensionem, resarcite discissionem, finite litem, amate pacem. quid reprobatis, quid exsufflatis, quare rebaptizatis? una religio est, eadem sacramenta, nihil in christiana obseruatione diuersum. nam si nobis et uobis non est unus baptismus, quomodo est una religio? sed tu dixisti (una religio\', ergo unus et baptismus. (si nobis et nobis non est idem baptismus), quomodo sunt eadem sacramenta? sed tu dixisti \'eadem sacramenta\', idem ergo et baptismus. item si nobis et uobis diuersus est baptismus, quomodo nihil est in christiana obseruatione diuersum? sed tu dixisti (nihil in christiana obseruatione diuersum), non ergo est diuersus et baptismus. quae cum ita sint, nos recte, quod unum atque idem neque diuersum est, nec inprobamus nec exsufflamus nec iteramus, sed agnoscimus suscipimus acceptamus; uos uero impie, quod unum atque idem neque diuersum est, dissimulatis agnoscere, suscipere recusatis, acceptare non uultis, sed eligitis inprobare, audetis exsufflare, non metuitis iterare. et cum in hoc ipso, quod ea quae inter nos mutata non sunt nos suscipimus, uos repellitis, nos si a uobis data sunt data iudicamus, uos si a nobis data sunt tamquam non data repetitis, [cum] tam diuersa sequimini, appellari uos haereticos dedignamini.

Adtende diligenter quid dicas, quid dicam. tu certe definisti et dixisti: haeresis est diuersa sequentium secta, schisma uero eadem sequentium separatio. item tu dixisti nobis et uobis unam esse religionem, eadem sacramenta, nihil in christiana obseruatione diuersum. si una religio est, eadem sacramenta. nihil in christiana obseruatione diuersum, quare ergo rebaptizas christianum ? si autem in eo quod tu rebaptizas christianum, ego non rebaptizo, diuersa utique sequimur, quare te dici non uis haereticum? puto quod non paruo signo agnoscamus haereticos, qui cum sibi et nobis unam religionem. eadem sacramenta, nihil in christiana obseruatione diuersum esse fateantur, nolunt nos agnoscere baptizatos. an tanta obstinatione contenditis, tanta dissensione ueritati resistitis, ut a religione, a sacramentis, a christiana obseruatione baptismum separetis? quod si facitis, in eo estis haeretici, quod ad religionem, ad sacramenta, ad obseruationem christianam baptismum pertinere non uultis. si autem non facitis, in eo estis haeretici, quod eos, qui uobiscum habent unam religionem, eadem sacramenta, nihil in christiana obseruatione diuersum, cum et baptismum ad religionem, ad sacramenta, ad christianam obseruationem pertinere fateamini, tamen rebaptizatis. adtende enim diligenter definitionem tuam, in qua dixisti: haeresis est diuersa sequentium secta, et uide utrum non diuersa sequimini, aut separando baptismum a religiosa obseruatione christianorum sacramentorum, quibus eum nos inter magna coniungimus, aut eos, cum quibus in una religiosa obseruatione christianorum sacramentorum etiam baptismus unus est, tamen rebaptizando, quod nos detestamur.

Quam uellem, si possem, cum aliquem deceptum ex nostris fidelibus uestri nefandis interimendum insidiis excipiunt, cum apud nos iam baptizatum nec coepisse dicunt esse christianum, cum tamquam paganum exsufflant, cum catechumenum faciunt, ut praeparent deinde retinguendum uel potius extinguendum, repente alicunde existere cum hac epistula tua et hunc ipsum eius locum in mediis eorum ausibus recitando porrigere et exclamare: quid facitis? ecce audite uidete legite: una est nobis uobisque religio, eadem sacramenta, nihil in christiana obseruatione diuersum. in cuius nomine iste baptizatus sit prius interrogate et tunc, si alium meliorem in uestro baptismo nominatis, date.\' tunc illi fortasse, si non ipsa rerum . euidentia contremescerent, continuo consilium suum, magnum uidelicet atque acutum, proferrent et dicerent: \'quis iste nobis est cuius epistulam geris? laicus noster est; nobis uinceret, uincitur sibi.\' tum ego si adessem, conuersus ad te dicerem: (tu saltem, obsecro, dic nobis, quid isti faciunt. ecce apud nos baptizatum rebaptizare disponunt. certe ergo nobis et uobis una religio, eadem sacramenta, nihil in christiana obseruatione diuersum\'? an responderes: \'sed Christi baptismus non est religio, non est sacramentum, non est obseruatio christiana*? auerterit deus hanc a tua mente dementiam. quid igitur mihi responderes urguenti ac dicenti: \'una nobis uobisque religio est; quibus autem baptismus unus non est, non est una religio; ergo nobis uobisque unus est baptismus. eadem nobis et uobis sunt sacramenta; quibus autem idem baptismus non est, non sunt eadem sacramenta; ergo idem nobis et uobis est baptismus. nihil est nobis et uobis in christiana obseruatione diuersum; quibus autem diuersus est baptismus, non utique nihil est in christiana obseruatione diuersum; non ergo nobis et uobis diuersus est baptismus. cur quod unum est inprobatur, cur quod idem est exsufflatur, cur quod non diuersum est iteratur\'?

Me sic agente in praesentia, sic instante ad quas tergiuersationes confugeretis? uidelicet contemnerent in epistula tua illi grammaticos, tu accusares in nostra dialecticos, sed ueritas ex utraque superaret haereticos, hoc solum in eis ostendens a nobis esse diuersum quod constat esse peruersum, quia nos sacramenta nostra cognoscimus, errorem alienum emendamus, uos autem eadem sacramenta fatemini, quae tamquam nulla sint iteratis, magna diuersitate reprobantes quod diuersum non esse conceditis.

Proinde quamuis inter schisma et haeresim magis eam distinctionem adprobem, qua dicitur schisma esse recens congregationis ex aliqua sententiarum diuersitate dissensio — neque enim et schisma fieri potest, nisi diuersum aliquid sequantur qui faciunt —. haeresis autem schisma inueteratum, tamen quid hinc opus est ut laborem, cum me tantum adiuuent definitiones tuae, ut, si mihi et per alios uestros concederetur, schismaticos uos libentius quam haereticos dicerem. si enim schisma faciunt, quibus cum eis a quibus se diuidunt una religio est, eadem sacramenta, nihil in christiana obseruatione diuersum, hinc est uestra rebaptizatio damnabilior, quia in una religione, eisdem sacramentis, nihilo in christiana obseruatione diuerso alius et diuersus esse non potest baptismus. sed quoniam nec nullum est nec aliquid paruum quod diuersum sequimini, cum ab unitatis uinculo separati etiam de repetitione baptismi dissentitis a nobis, fit, ut secundum istam ipsam definitionem tuam, qua dixisti: haeresis est autem diuersa sequentium secta, et haeretici sitis et uicti appareatis. haeretici quidem, quod non tantum diuisi, uerum et in rebaptizando diuersum sequimini,

uicti autem, quia datum per nos baptisma, tamquam non ipsum uel tamquam nullum sit, iteratis, quod unum atque idem nec diuersum esse fatemini. tua quippe uerba sunt, quod nobis uobisque sit una religio, eadem sacramenta, nihil in christiana obseruatione diuersum.

Quapropter si litteris tuis pars Donati suscriberet ac deinde ista, quae a te atque me dicta sunt, sine insana pertinacia uel inpudentia cogitaret, nihil ulterius aduersus nos sentiret aut diceret. sed quoniam tu es cui respondeo, iam puto quod et ipse uideas, quam non studio criminandi, sed perniciosam redarguendi fallaciam dixerim: Don at is tar u m haereticorum sacrilegum errorem. in quibus quattuor uerbis siue nominibus, quia hoc uel tibi uel arti grammaticae placet, primum quod positum est \'Donatistarum\' corrigo et muto et \'Donatianorum\' dico, cetera uero tria, quoniam uerissime dicta esse iam ut puto sentis, uos corrigite, uos mutate. mutate, inquam, et corrigite Donatianorum uel quodlibet aliud uocandi sitis tamen haereticorum sacrilegum errorem. nam et haeretici estis, uel quod in schismate inueterato remansistis uel ei tua definitione, quod de ecclesia, quae corpus est Christi, uel de iteratione christiani baptismi diuersum sequimini, et sacrilegus error est non solum a christiana unitate separatio, uerum etiam sacramentorum, quae secundum tuam confessionem una eademque sunt, uiolatio atque rescissio. quod si corrigitis et mutatis, quomodo tales uos suscipimus quales eratis? unde inaniter tam multa locutus es et, cum sis ingenio tam acuto, consuetudine audiendae uanitatis obtunderis, ut uideatur tibi, quod, cum ad nos a uobis transeunt, tales eos quales erant suscipimus, quia in eis traditionem christianorum, quam nec alienati alienauerant nec peruersi peruerterant. adprobamus; quae sacramenta etiam tu, quamuis non talis quales nos sumus, non potuisti tamen nisi talia. nec sic talia quasi alia similia, sed omnino eadem confiteri.

Obsecro te, dic mihi, quomodo talis est qualis fuit, qui ueneratur ecclesiam quam blasphemabat, qui tenet unitatem quam non tenebat, qui habet caritatem quam non habebat, qui accipit pacem quam respuebat, qui adprobat sacramentum quod exsufflabat? an uero ita sunt omnia falsis aera praeposterata, ut non dicantur mutati, in quibus ea quae diuersa fuerant ueritate corriguntur, et mutati dicantur, in quibus ea quae [similia] una eademque fuerant uanitate iterantur? noli ergo ulterius in hac re non tantum carnaliter, uerum etiam pueriliter sapere, ut tales quales erant uestros a nobis suscipi existimes, qui conuersione uoluntatis ab errore ad ueritatem, a diuisione ad unitatem, a dissensione ad pacem, ab inimicitiis ad caritatem, ab humana praesumptione ad diuinarum scripturarum auctoritatem non ante incipiunt esse nostri, quam esse destiterint uestri. haec conuersio uoluntatis repente mutauit non solum in teloneo peccatorem, uerum etiam in cruce latronem; nisi putas, quod Christus in paradiso secum esse uoluisset cruentum sceleratumque hominem, si non cordis illa conuersio continuo faceret innocentem, ut eo die, ex eo loco, ex eo ligno transiret ad inmortale fidei praemium, in quo exceperat mortis pro iniquitate supplicium. siue enim ad malum siue ad bonum paruo momento animus commutatur, sed non ideo paruum est quod meretur. in ipsis corporalibus et temporalibus bonis et beneficiis diu nutritam quamlibet aetatem unus ictus interimit, et triginta octo annorum aegritudinem mox ut dominus dignatus est iubere sanauit. crede certis rebus, non uerbis inanibus. mutati ad nos uestri

transeunt — absit ut ipsi sint qui fuerunt —; quod utinam et tu facias et quam uerum sit in te tibi credas!

Magnum aliquid tibi dicere uisus es nominando Candidum Uillaregiensem et Donatum Macomadiensem, qui ex uestris episcopis etiam apud nos episcopi fuerunt et probata uita ad honorabilius senilis aetatis meritum peruenerunt; quasi sacramenta et inuocatio nominis dei, quae fit apud uos, ipsa inimica sit nobis, cum et in eis, qui extra ecclesiam sunt, non sit omnino nisi ecclesiae. in qua quaestione si meis uerbis laborarem, tuis adiuuarer. nam si extra ecclesiam nihil ecclesiasticum posse esse sentires, non ipse dixisses nobis et uobis unam esse religionem, eadem sacramenta, nihil in christiana obseruatione diuersum. quibus uerbis tuis non in totum consentio. christiana quippe ecclesia caretis, christianam caritatem non habetis. christiana sane in uobis sacramenta cognosco et in his illud quoque diuersum inprobo ac respuo, quod, cum eadem etiam in schismate habeatis, eadem in catholicis exsufflatis. prorsus agnoscit in uobis ecclesia cuncta quae sua sunt, nec ideo non sunt eius, quia et apud uos inueniuntur. apud uos quippe aliena sunt, sed cum uos correctos recipit cuius aunt, fiunt etiam salubriter uestra, quae perniciose habebatis aliena. discordia uos possidet sub titulo pacis; ergo discordia pellatur, pax introducatur. quid causae est ut titulus deponatur? episcopus est, inquis, episcopum recipis*, presbyter, presbyterum. posses mihi et hoc dicere: homo est, hominem recipis\'; tam quippe in illo sacramenta christiana quam membra humana cognosco nec curo, per quem fuerint seminata, sed a quo creata. quibus si male uti uoluerit, eo ipso malus fit, quod creatorem de bonis eius offendit; si autem bene uti coeperit, se corriget, non illa mutabit.

Et de episcopis quidem uel clericis recipiendis alia quaestio est. quamuis enim, cum apud uos ordinantur, non super eos inuocetur nomen Donati, sed dei, tamen ita suscipiuntur, ut uidetur paci et utilitati ecclesiae conuenire. neque enim episcopi propter nos sumus, sed propter eos, quibus uerbum et sacramentum dominicum ministramus, ac per hoc, ut eorum sine scandalo gubernandorum sese necessitas tulerit, ita uel esse uel non esse debemus quod non propter nos, sed propter alios sumus. denique nonnulli sancta humilitate praediti uiri propter quaedam in se offendicula, quibus pie religioseque mouebantur, episcopatus officium non solum sine culpa, uerum etiam cum laude posuerunt. numquid sic etiam christianum nomen et fidem laudabiliter ac non potius damnabiliter ponerent? sicut in accipiendis his rebus possunt esse iustae causae, cur excuset quisque fieri episcopus, nec tamen similiter potest ulla causa esse iusta, cur quisquis excuset fieri chriatianus. quid ita, nisi quia sine episcopatu uel clericatu salui esse possumus, sine Christiana uero religione non possumus?

Proinde uestri episcopi seu quilibet clerici, quantum ad ipsa ecclesiastica officia pertinet, sic in catholicam suscepti sunt unitatem, quemadmodum expedire uidebatur his, quorum saluti per eorum consulebatur officium uel exercendum uel omittendum. uerumtamen etiam de ipsis, qui et apud nos eosdem administrauerunt honores, numquid, sicut dicere potuisti: episcopus est, episcopum recipis, ita poteris dicere: \'haereticus est, haereticum recipis\' aut: \'schismaticus est, schismaticum recipis\' aut: \'Donatianus est, Donatianum

recipis\'? his enim nominibus non gradus honoris a plebeia dignitate, sed crimen erroris a catholica ueritate distinguitur. proinde illa tamquam ecclesiastica munera etiam in alienis inuenta, qui uos relinquendo et ad nos transeundo nostri fiunt, pro utilitate populorum, quibus hac dispensatione seruimus, uel suscipiuntur uel non suscipiuntur. illa uero uitiosa et proprie uestra sanantur corriguntur mutantur, dum tamen ea sacramenta, sine quibus homo non potest fieri christianus, etiam in haereticis sic tractentur, ut, cum ad ecclesiam ueniunt. quod defuerit addatur, quod agnitum fuerit adprobetur, ne, dum nimis offendimur eis malis, quae contra ecclesiam pepererunt, persequamur etiam bona, quae de ecclesia discedendo traxerunt. nam etiam ramus fractus si rursus, sicut ait apostolus, inserendus sit, radix ei redditur, non forma mutatur.

At enim quia nostros, inquis, haereticos et sacrilegos uocas, quod nefarium et inexpiabile crimen est, numquid talibus sine aliqua expiatione ignosci debet aut potest? cur ergo, inquis, non emaculas uenientem, cur non primo abluis et emundas et sic tibi communicat? quid, quod ex his tuis uerbis multo conuenientius alius dixerit talibus iam ignosci nec debere nec posse teque tibi ipsi contraria locutum esse monstrauerit, ut ideo diceres cum aliqua expiatione talibus ignoscendum. quia id quod obicitur inexpiabile est? quomodo ergo expiatur quod inexpiabile est? quomodo sperem te auditurum esse quod dico, qui tam in proximo non audis ipse quod dicis, cum tibi continuo contradicis censendo expiandum quod inexpiabile dixeris? nos autem ita uestrum dicimus haereticum et sacrilegum errorem, ut tamen inexpiabilem non dicamus; alioquin frustra uobiscum, ut eo relicto correcti ad ecclesiam catholicam transeatis, quibus modis possumus agendum esse censuimus. nec nostro, sicut scribis, uerbo te uti arbitreris, quasi hoc malum sine uenia et sine medico esse dicamus; quod omnino non dicimus, quia et ueniam merentur, quos huius mali paenituerit, et omnipotens est medicus, qui per prophetem dicit: si conuersus fueris et ingemueris, tunc saluus eris. quapropter si in aliquem forte incidisti uel minus in his rebus instructum uel minus quid loqueretur intuentem, quamuis esse communionis catholicae uideretur qui hoc tibi diceret, ipse potius huius inconsiderati uerbi ueniam mereatur, sicut tu, qui cum sis tam liberaliter eruditus et in arte uerborum non mediocriter doctus, minus tamen quid loquaris adtendens expiandum censes quod inexpiabile dixeris et, quod est monstruosius, ideo expiandum, quia inexpiabile. non est autem catholicum eos hortari, ut errore correcto salui fiant, quos.inexpiabiliter atque insanabiliter adsereremus errare. sed ideo uobis non uidentur mundari, cum ad nos a uobis transeunt, quia non denuo baptizantur, quasi solo baptismo, quem repeti non oportet, cum idem atque unus est. homines ab errore mundentur. mundantur et uerbo ueritatis ab illo qui ait: iam uos mundi estis propter uerbum quod locutus sum uobis. mundantur et sacrificio contriti cordis ab illo de quo dictum est: sacrificium deo spiritus contribulatus; cor contritum et humiliatum deus non spernit. mundantur et elemosynis ab illo qui ait: date elemosynas, et ecce omnia munda sunt uobis. mundantur ipsa quae supereminet omnibus caritate ab illo, qui per apostolum Petrum dixit: caritas cooperit multitudinem peccatorum. quae una si adsit, illa omnia recte fiunt; si autem desit, illa omnia frustra fiunt. haec uero unde sit audi dicentem apostolum: caritas, inquit, dei diffusa est in cordibus nostris per spiritum sanctum qui datus est nobis. unde merito

creduntur hi, qui extra ecclesiam baptismum ecclesiae perceperunt, non habere spiritum sanctum, nisi cum ipsi ecclesiae in uinculo pacis per conexionem caritatis adhaerescunt.

Iam enim locus est ut ostendam, quod in primo libro distuleramus, quid in ecclesia, quae sanctum corpus est . Christi, proprie possit accipi, quod praeter illam non potest accipi. de his enim, qui schismata faciebant, idem apostolus dicit: animalis autem homo non percipit quae sunt spiritus dei; primam ad Corinthios epistulam lege et inuenies. baptismus igitur sacramentum est nouae uitae ac salutis aeternae, quem multi habent non ad uitam aeternam, sed ad poenam aeternam, non bene utentes tanto bono: caritatem uero sanctam. quae est uinculum perfectionis, nemo potest habere non bonus. nemo qui habet potest esse uel schismaticus uel haereticus. cum ergo quisque ad ecclesiae ueniens unitatem, cum eius membris ueraciter copulatur, accipiat spiritum sanctum. per quem diffunditur caritas in cordibus nostris, eademque caritas cooperiat multitudinem peccatorum, ut et baptismum. quem primum habebat ad iudicium, habere iam mereatur ad praemium, quomodo eum mundari negas. nisi quia omnino quae sit mundatio spiritalis ignoras? non igitur, sicut conuiciaris, tamquam in asylum Romuli uestros nocentes recipimus. quos ciuitas dei recipiendo efficit innocentes, cum ad eam ueraci corde transierint, de qua eius conditor dicit: non potest ciuitas abscondi super montem constituta. non enim eam condidit, qui fratrem superbe occidit iratus, sed qui fratres humiliter redemit occisus. hanc spiritu sancto mundante laetificat. de quo clamabat dicens: si quis sitit, ueniat et bibat, non aquam uisibilem commendans, quae datur in baptismatis sacramento, quam et boni et mali habere possunt. quamuis sine illa boni salui fieri non possint. quae quamuis ecclesiae sit, tamen etiam foras profluit, cum et apud illos inuenitur, qui ex nobis exierunt, sed non erant ex nobis, sicut aqua in aliquo ex illis memorabilibus quattuor fluminibus negari non potest quod sit aqua paradisi, quamuis non sit in solo paradiso, quia etiam extra inde manauit.

Non ergo hanc aquam, sed aquae nomine inuisibile dei donum sanctum spiritum commendabat dicens: si quis sitit, ueniat et bibat, sicut euidenter euangelista testatur adiungens: hoc autem dicebat de spiritu quem accepturi erant credentes in eum; spiritus enim nondum erat datus, quia Iesus nondum fuerat clarificatus. et utique, quantum ad sacramentum attinet lauacri uisibilis, antequam esset resurgendo clarificatus, iam baptizauerat plures quam Iohannes, sicut ipsum loquitur euangelium. unde dicit discipulis suis: Iohannes quidem baptizauit aqua, uos autemspiritu sancto baptizabimini quem et accepturi estis non post multos dies hos usque ad pentecosten. hic sanctus spiritus ueniens in eos tale signum primitus dedit, ut, qui eum acceperant, linguis omnium gentium loquerentur, quia portendebat ecclesiam per omnes gentes futuram nec quemquam accepturum spiritum sanctum, nisi qui eius unitati copularetur. huius fontis largo atque inuisibili flumine laetificat deus ciuitatem suam, de qua propheta praedixit: fluminis impetus laetificant ciuitatem dei. ad hunc enim fontem nullus extraneus, quia nullus nisi uita aeterna dignus. accedit. hic est proprius ecclesiae Christi, cui tanto ante prophetatum est: fons aquae tuae sit tibi proprius et nemo alienus communicet tibi. de hac enim ecclesia et de isto fonte dicitur et in Cantico canticorum: hortus conclusus, fons signatus, puteus aquae uiuae.

Haec uestri de uisibili baptismatis sacramento accipientes tantum errant, ut res absurdissimas fateri cogantur inuiti, quod ad illum scilicet fontem, qui proprius unicae columbae, de quo dictum est: nemo alienus communicet tibi, ad hortum conclusum puteumque signatum potuerit accedere Simon magus, quem legimus a Philippo baptizatum, potuerint accedere tot ficti, de quibus gemens loquitur Cyprianus: saeculo uerbis solis et non factis renuntiantes, tot episcopi auari, de quibus idem ipse testatur: fundos insidiosis fraudibus rapientes, usuris multiplicantibus faenus augentes. isti quippe baptizati et baptizantes uisibili baptismo repperiuntur: ad illum tamen fontem proprium. cui nemo communicat alienus, ad illum fontem signatum, hoc est ad spiritus sancti donum, quo caritas dei diffunditur in cordibus nostris, nullus istorum nisi mutatus accedit, ita omnino mutandus, ut non sit alienus. sed sit caelestis particeps pacis, sanctae socius unitatis, plenus indiuiduae caritatis. ciuis angelicae ciuitatis. ad hanc itaque ciuitatem quisquis haeresis uel schismatis deposito errore correctis moribus pia mente conuertitur, si iam sacramenta gestabat, quae foras etiam ad indignos profluere potuerunt, haec honorantur io eo, quia et in alienis non uidentur aliena, sed iam illo proprio, cui nemo communicat alienus, illo signato spiritus sancti fonte inundatur, a quo apud uos etiam, quisquis ceteris moribus laudabilis fuerit, solo schismatis uel haeresis crimine separatur.

Cum ergo ueniunt ad nos uestri desistentes esse uestri, incipientes esse nostri, accipiunt quod non habebant. ut salubriter habere incipiant, quod tanto perniciosius quanto indignius habebant. accipiunt enim primitus ipsam ecclesiam et in ea pacem unitatem caritatem per fontem eius proprium atque inuisibilem spiritum sanctum. sine quibus utique nullo dubitante interissent, quidquid aliud apud uos, quod de ecclesia foras trahi potuit, habuissent, faciliore autem uenia quod nondum habuerunt accipiunt, quam si habuissent iam et desenris sent. et hoc discernitur apud nos. ut aliter recipiantur qui catholicam reliquerunt, aliter qui ad illam primitus ueniunt. illos enim amplius grauat crimen desertionis, hos autem non a se disruptum, sed cognitum et retentum uinculum releuat unitatis. unde fieri potest. ut, qui seductos rebaptizauerunt. ipsi pro eis paenitentibus dominum deprecentur. si prius isti conciliati quam illi reconciliati ecclesiae fuerint; sicut fieri potest, ut etiam cultores idolorum, si quos forte christianos ad idola seductos apostatas fecerint. si priores seductores facti fuerint christiani et magnum aliquod meritum in ecclesia consecuti, per ipsos illi quos deceperant redeant. per ipsos commendentur et reconcilientur domino, per quos dimiserant dominum. quod enim ualet ad mundanda sacrilegia gentilium recte perceptum sacramentum baptismatis, hoc ualet ad mundanda sacrilegia schismaticorum et haereticorum ueraciter adprehensa caritas unitatis. quamobrem sicut seductores fidelium christianorum uenientes ad Christum seductis redeuntibus praeponuntur. unde isti et episcopi fieri possunt. illi non possunt, ita mii-ari non debent decepti ab haereticis. quando ad catholicam redeunt, suos deceptores sibi anteponi, quando ad catholicam ueniunt. isti namque excusabilius petunt quae sibi defuerunt, illi humilius repetunt quod fuerunt; istos honorabilius ubi nondum steterant aduocamus, illos suspectius unde lapsi fuerant reuocamus.

Proinde iam peruides, ut opinor, non frustra me dixisse Donatistarum — uel ut tu mauis \'Donatianorum\' — haereticorum sacrilegum errorem. si et ab ecclesia catholica dissenti-

tis et quae una atque eadem fatemini sacramenta rescinditis, nec tamen sine uenia uel insanabiles estis misericordiae dei, quia discordioso errore deposito ad catholicam ueritatem pacemque conuersi per donum eius proprium, hoc est sanctum eius spiritum. per quem diffunditur caritas in cordibus nostris, mundari sanarique poteritis, non ut destruantur in uobis ecclesiae sacramenta, quae aliena perniciose foris habebatis, sed ut ea ipsa intus iam uestra salubriter habeatis.

Nunc uideamus, quemadmodum ostendas recte dixisse Petilianum uel quemlibet alium: conscientia sancte dantis adtenditur quae abluat accipientis. ubi ego dixi: quid si lateat dantis conscientia et fortasse maculosa sit, quomodo poterit accipientis abluere conscientiam? tu contra non quid a te homine acuto, sed quid a uestris dicatur diu locutus es, quod totum breuiter ita dici potest: conscientiam dantis adtendi non secundum eius sinceritatem. quae in illa uideri non potest, sed secundum famam, quae de illa seu uera seu falsa est, quia uidelicet eius est hominis, qui etsi sceleratus occultus sit, sufficit accipienti quod bonae sit aestimationis, nondum cognitus, nondum iudicatus, nondum ab ecclesia separatus. uide, obsecro te, in quod praecipitium conpulerit homines angustia non inueniendi qua exirent. itane dantis maculosa conscientia conscientiam potest accipientis abluere, si habeat famam bonam, et tantum ad abluendum poterit quantum bona, si bonam famam fallendo contraxerit? adtendis, quid dicatur, et uis iam praetereamus hunc locum, an hoc idem adhuc uersabo, ut diligentius cogaris adtendere? Petilianus dixit: conscientia sancte dantis adtenditur quae abluat accipientis. ego dixi: quid si lateat dantis conscientia et fortasse maculosa sit, quomodo poterit accipientis abluere conscientiam tu uel potius uestri dixerunt — nam tu uir talis quando ista dixisses? —: quamuis habeat conscientiam maculosam, mihi tamen, qui ab eo baptizor, quia latet et nescio, sufficit quod ab eo accipio, cuius innocentem, quia in ecclesia est, conscientiam puto. nam ideo, inquis, conscientiam dantis attendo, non ut, quod fieri non potest, de latentibus iudicem, sed ut. si quid de eo in publica conscientia est, non ignorem. propter hoc enim ab omnipotente deo dictum est: quae nota sunt, uobis, quae occulta, mihi. semper igitur attendo conscientiam dantis, et quia ipsam non uideo, quid d.e ea in publico notum est quaero, nec ad rem pertinet, si aliud sit in secreta conscientia, aliud in publica fama. sufficit enim scisse, qui? necdum eius a quo accipio damnata conscientia est.

Ecce ipsa uerba tua posui, quibus te dicere ostenderem quod meis uerbis breuiter aperteque conplexus sum, quod ad hoc adtendatur abluentis conscientia, ut quae de illa fama sit cognoscatur. non ergo ipsa adtenditur, homo bone, non ipsa adtenditur quae uideri non potest, sed fama adtenditur quae etiam falsa esse potest, quod ipse confiteris atque concedis; nam et tu uidisti maculosam conscientiam non ualere ad abluendum. non ergo conscientia sancte dantis attenditur quae abluat accipientis, sed fama, qua putatur sancte dare etiam qui sancte non dat et putatur abluere qui non abluit. abluit ergo accipientem mali hominis fama bona, non ipsius dantis polluta conscientia. cur ergo dictum est: conscientia sancte dantis attenditur quae abluat accipientis, nisi quia non abluit accipientis, si non est conscientia sancte dantis, si maculosa et inmunda est? quid ergo tunc attenditur? ipsa, inquis, attenditur, cum fama eius attenditur, et si bona est fama, nihil interest ad abluendum ac-

cipientem etiam cum est mala conscientia, sed abluit bona eius fama. dic, rogo te, cum mala conscientia est, uera est bona fama eius an falsa? procul dubio utique falsa. proinde cum bona non est et occulta est dantis conscientia, quomodolibet eam tibi uidearis attendere, secundum hanc sententiam non abluit accipientem nisi dantis aut fama falsa aut polluta conscientia. utrumque insanum est; si te talia delectant, tu elige quid sit insanius. porro quia ueritas non admittit, ut accipientis conscientiam uel falsa fama dantis abluat uel polluta conscientia, restat, ut abs te etiam requiramus quod et ibi quaesiuimus — quoniam, sicut dicit Petilianus uel quilibet alius consentientibus uobis, cum sancte dantis conscientia est, id est cum bona et munda conscientia est, abluit accipientis conscientiam —, unde abluatur accipiens, quando latet dantis maculosa conscientia. puto enim iam non te repetiturum atque dicturum, quod impleat in abluendo uicem conscientiae bonae falsa eius fama bona; sufficit quod hoc uestros, non te, dicere adseruisti. illorum te pudeat, non etiam tui. restat ergo, ut tunc uel deus uel quisquam sanctus angelus abluat. quod si dixeritis. illa horrenda consequetur absurditas, quam in illa epistula mea commemoratam non dico uidere noluisti, quia prorsus non attigisti, sed tanto attentius acutiusque uidisti. quanto magis attingere timuisti. si enim hoc dicitis, quod, cum sanctus homo baptizat. sancta eius conscientia diluit accipientis conscientiam, cum uero conscientia dantis latenter inmunda est, tunc deus angelusue abluit, cauete, ne, qui uobis haec dicentibus credunt, occultos malos optent inuenire a quibus baptizentur, ut multo sanctius ab ipso deo uel angelo eius abluantur. hanc absurditatem uel deridendam uel detestandam cum uerbis praecedentibus Petiliani perspiceres consequenter et a me in epistula mea commemoratam, caute tu quidem, quasi nihil horum dixerim, rem tantam silendam putasti, sed confugisti ad nescio quid absurdius, ut, cum maculosa conscientia dantis occulta est et ideo non potest accipientis abluere, tunc falsa fama eius accipiens abluatur et in eo ueritatem falsitas operetur.

I nunc et accusa calumniose dialecticos, quod fugienda uersutia sermonis efficiant, ut si falsum est uerum sit, si uerum est falsum sit. ecce tale aliquid ipse in sacramenta christianae regenerationis inmittis, immo peius magisque fugiendum. illi enim non in sua fraude nec in rerum ueritate, sed in perplexitate locutionis humanae quaedam uerba dicunt tunc uideri uera cum falsa sunt, tunc falsa cum uera sunt; quae cum in disputationem inciderint animo discerni, etiamsi dissolui sermone non possunt. tu uero non uerbum quodlibet nec rem quamlibet, sed ipsam qua in aeternam uitam renascimur mundationem conscientiae ueram fieri posse dicis in homine per famam falsam alienae conscientiae. et ne tibi hoc tribuatur, qui dialecticam didicisti. uestrorum dicis hanc esse sententiam, quibus non ut dialecticus, sed plane ut haereticus consensisti. per te igitur aut per uestros haec est magnifica inuenta uel demonstrata doctrina: cum sancte dantis bona conscientia est, tunc ad eam fit bonus qui baptizatur, tunc arbor bona bonum fructum parit: cum uero conscientia dantis mala et occulta est, tunc eius quae falsa est bona fama consulitur, ut tunc a fallente accipiat homo baptismum uerum, cum de illo crediderit falsum, atque ita, ne desit arbor, quae fructum pariat haeretici erroris, fit mater falsitas ueritatis. hoc ideo totum tam execrabile, tam mirabiliter peruersum et insanum, ne quod dei est dei esse dicatur, ut quod a

deo sumitur hominibus tribuatur, ne qui dixit: conscientia sancte dantis attenditur quae abluat accipientis errasse uideatur.

Nostri hoc, inquis. de scripturis probant, quoniam ludas traditor, antequam damnaretur, omnia sicut apostolus gessit. quid hoc ad Petiliani sententiam fixam atque definitam: conscientia sancte dantis attenditur quae abluat accipientis nisi quod et ludas iste nimium contra uos est, cum uerbis alienis inconsiderate prolatis patrocinium praebere conamini? cum enim ludas sicut apostolus baptizaret, quandoquidem malus erat, quia fur erat et ea quae mittebantur in commissos sibi loculos auferebat, non utique conscientia eius attendebatur, sed deus et Christus in quem credebatur. neque enim et ipsius mali hominis falsa bona fama credentes accipientes abluebat nec generabat in homine gratiam diuinae ueritatis falsitas humanae opinionis.

Et illud testimonium, quod de scripturis posuisti: quae manifesta sunt, uobis, quae autem occulta sunt, domino deo uestro, ista uerba redarguit atque conuincit si enim quae occulta sunt domino deo nostro relinquenda sunt. quomodo conscientia dantis non solum mala, uerum etiam bona, cum occulta est. attenditur, ut abluat accipientis? aut si ipsa, cum occulta est. non attenditur. quid tunc accipiens iubetis attendat, unde conscientia eius abluatur?

Ei Expergiscimini aliquando, nunc saltem dicite: attendat deum. quid timetis ne humiliemini, si non in homine, sed in domino gloriemini ? \'est\', inquis, \'quod timeam. si enim, cum latet dantis conscientia, dixero. ut accipiens attendat deum, et ab illo tunc eius ablui conscientiam confessus fuero, illa me horrenda consequetur absurditas. sanctius ablui homines, cum baptizatores habent occultos malos quam cum manifestos bonos, si homo abluit. quando dantis conscientia bona est et manifesta, deus autem, quando mala et occulta). dic ergo quod dicimus?, quia hoc est uerum, hoc sanum, hoc catholicum, quod Christus mundet accipientium conscientias siue per bonos ministros baptismi sui siue per malos, quoniam de illo scriptum est: Christus dilexit ecclesiam et se ipsum tradidit pro ea, ut eam sanctificaret mundans eam lauacro aquae in uerbo.

Tu, inquis, responde, quomodo baptixent quos damnauit ecclesia. iam ergo receditur a uerbis Petiliani, quoniam illo dicente: conscientia sancte dantis attenditur quae abluat accipientis cum quaererem quis abluat accipientis conscientiam, quando polluta dantis occulta est, non mihi potuit responderi. tam enim contra ueritatem dicitur, quod falsa eius fama possit abluere, quam si hoc ipsa posse diceretur.

Si autem quaeris, quomodo baptizent quos damnauit ecclesia, respondeo sic eos baptizare, quomodo baptizant quos damnauit deus, antequam de illis quicquam iudicaret ecclesia. qui enim mente peruersa uidetur intus esse cum foris sit, ab ipso Christo iam iudicatus est. ipse quippe ait: qui non credit iam iudicatus est, Paulus autem apostolus dicit: ecclesia subdita est Christo. non igitur debet ecclesia se Christo praeponere. ut putet baptizare posse ab illo iudicatos. a se autem iudicatos baptizare non posse, cum ille semper ueraciter iudicet, ecclesiastici autem iudices sicut homines plerumque fallantur. baptizant ergo, quantum

attinet ad uisibile ministerium, et boni et mali, inuisibiliter autem per eos ille baptizat, cuius est et uisibile baptisma et inuisibilis gratia. tinguere ergo possunt et boni et mali, abluere autem conscientiam non nisi ille, qui semper est bonus. ac per hoc etiam nesciente ecclesia propter malam pollutamque conscientiam damnati a Christo iam in corpore Christi non sunt, quod est ecclesia, quoniam non potest Christus habere membra damnata. proinde et ipsi extra ecclesiam baptizant. omnia quippe ista monstra absit omnino ut in membris illius columbae unicae conputentur, absit ut intrare possint limites horti conclusi, cuius ille custos est qui non potest falli. qui tamen si confitentur et corriguntur, tunc intrant, tunc mundantur, tunc in arboribus horti conclusi, tunc in membris columbae unicae numerantur nec tamen denuo baptizantur; ita et cum ab haereticis ueniunt cum ipso baptismate, quod et foris baptismo. sed non et cum ipsa mundatione, quam intus accipiunt, ut quod defuit praestetur, quod autem non mutatum est adprobetur.

Uestra, inquis, per uestros maiores traditionis et turificationis et per uos persecutionis crimine damnata conscientia est. de traditoribus quidem et turificatoribus, qui fuerint qui hoc nefas admiserint, non scripturis sanctis, sed famae hominum credidistis. quae si potest esse falsa bona de malis, cur non possit etiam mala de bonis? de persecutione autem hoc tibi breuiter iterumque responderim, quod cum respondissem Petiliano refellere minime ualuisti. in scriptura quippe sancta, quae neminem fallit, area dicta est ecclesia dei dominumque ipsum cum uentilabro esse uenturum et mundaturum aream suam, ut frumenta recondat in horreo, paleam uero conburat igni inextinguibili. aut ergo recte passi estis persecutionem aut, si modus christianus excessus est, palea nostra fecit, propter quam non fuerat area dominica deserenda, ne, quisquis ante tempus uentilationis ab area paleam refugeret. a frumento separatus palea fieret. tu autem, cum hoc non meum, sed sanctae scripturae testimonium refellere conareris. nullam persecutionem iustam esse posse dixisti; ubi ignoscendum tibi est nescienti scripturas, unde tibi uenire posset in mentem, quam iusta uoce sit dictum: detrahentem proximo suo occulte, hunc persequebar, et ab ipso domino Iesu Christo in excellentissima prophetia: persequar inimicos meos et conprehendam illos, et non conuertar donec deficiant. et alia multa diuina testimonia, quae persequi longum est, si tamen non mihi propter hoc uerbum calumniaris, ut, quoniam dixi: \'persequi longum est\', persecutorem me diuinorum testimoniorum esse crimineris.

Opponis mihi uerba scripturarum totiens demonstrata quam uos nihil adiuuent: oleum peccatoris non inpinguet caput meum — cum et apud uos esse saltem occultos peccatores negare non possis, qui tamen baptizant nec his uerbis excepti sunt; non enim ait: \'oleum manifesti peccatoris\', sed absolute: \'oleum peccatoris\' — et: facti sunt mihi uelut aqua mendax non habens fidem. ubi miror prudentiam tuam, quomodo tibi non uideatur aqua mendax simulatoris occulti, cuius et falsam famam mundandae alienae conscientiae prodesse aliquid credidisti, nisi quia illud non dialecticum, sed plane sophisticum, quod in me frustra quasi in dialectico reprehendisti, subuenire tibi arbitratus es: (si mentiris, uerum dicis! quid enim aliud conaris asserere, cum homini tribuens baptismum, quem dei esse non uis agnoscere, ideo dicis adulterum dare posse uerum baptismum, quia se ipsum occultando castum esse mentitur? itaque tunc uerum dicit in baptismo, cum mentitur in

flagitio, et non est aqua eius mendax, quam esse uultis in ecclesia secundum promissionem tot prophetiarum toto terrarum orbe diffusa, cum aquam mendacem non baptismum dixerit Hieremias, sed mendaces homines secundum intellectum qui manifestus est in Apocalypsi, ubi interrogante Iohanne, quid essent aquae illae in uisione monstratae, populos esse responsum est.

De illo uero testimonio, quod scriptum est: qui baptixatur a mortuo quid proficit lauatio eius?, quam non intellexeris, quod ego in illa epistula posui, quantumque me uerbis tuis adiuueris, paululum adtende. cum enim putasses a me mortuum hoc loco intellegi cultorem idolorum. quasi eos solos exceperim qui baptizare non possint, egisti. quantum potuisti, repetito illo de oleo testimonio, quod nullum peccatorem baptizare uoluerit qui dixit: oleum peccatoris non inpinguabit caput meum, non excipiendo aliquem peccatorem. unde uos magis urgemini, sicut paulo ante monstraui. si enim nullus peccator exceptus est, proinde baptizatos ab occultis malis, cum conuicti fuerint, denuo baptizate. hic iam conaberis occultum excipere peccatorem, quem sancta scriptura non excepit. totus igitur iste uester intellectus falsus a ueritate conuincitur, cum et uestrae intentioni similiter repugnare monstratur. neque enim hoc re uera de baptismo in psalmo positum est ac non de assentatoris adulatione, quod superiora uerba satis indicant; nam tota sententia ita conectitur: emendabit me iustus in misericordia et arguet me: oleum autem peccatoris non inpinguabit caput meum. maluit ergo contundi caput suum ab arguente ueraciter quam ungi a blandiente fallaciter, translatis uerbis oleo et unctione lenitudinem significantibus adulantis.

Quid autem ego in illa epistula de hoc testimonio senserim, ubi dictum est: qui baptizatur a mortuo, ipsis ex ea repetitis uerbis satis, quantum opinor, ostendam. cum enim disserem, quid respondere debeat ad ista catholicus christianus, cum audierit, inquam, \'qui baptizatur a mortuo non ei prodest lauatio eius\', respondebit: \'uiuit Christus et iam non moritur, et mors ei ultra non dominabitur\', de quo dictum est: \'ipse est qui baptizat in spiritu sancto\'. baptizantur autem a mortuis qui baptizantur in idolorum templis. non enim et ipsi a sacerdotibus suis se accipere arbitrantur sanctificationem quam putant, sed a diis suis. qui quoniam homines fuerunt et ita mortui sunt, ut neque super terras neque in requie sanctorum uiuant, uere ipsi a mortuis baptizantur. huc usque ex epistula mea uerba ipsa transcripsi, in quibus iam perspicis, ut opinor, si nunc saltem diligenter attendis, non me ipsos cultores mortuos appellasse, quamuis alio modo etiam ipsi mortui sint, sed deos falsos quos colunt, quia homines fuerunt et sicut homines de corpore exierunt nec resurrexerunt nec uitae ullum meritum, quae post hanc uitam promittitur, habuerunt. ab ipsis ergo diis qui baptizantur, sicut dixi, uere a mortuis baptizantur, id est, qui in eorum nomine baptizantur, quia et ipsi non in nomine sacerdotum suorum, sed deorum, de quibus uana opinantur, se sanctificari putant. Christus autem resurrexit et uiuit; proinde qui ab illo baptizatur, non solum per bonum, uerum etiam per malum ministrum perditis moribus mortuum, non a mortuo baptizatur. ab illo enim baptizatur, qui uiuit in aeternum et de quo dictum est in euangelio, quod etiam ibi commemoraui: ipse est qui baptizat in spiritu sancto.

Hoc tu in epistula mea, quantum indicant uerba tua, non intellexisti; nolo enim dicere: parum intellegens fraudare uoluisti. miror autem. quod uerba illic mea consequentia non aduerteris aut ab eis dissimulandum putaueris. paulo post quippe subieci et dixi: nam si hoc loco mortuum intellexero peccatorem baptizatorem, eadem illa consequetur absurditas, ut, quisquis etiam a latente impio fuerit baptizatus, tamquam mortuo baptizatus inaniter lotus sit. non enim ait: \'qui baptizatur a mortuo manifesto*, sed absolute dixit: \'mortuo\'. haec manifestatio uerborum illic meorum quem non de somno uel potius de ipsa morte excitaret? et tamen te non excitauit, et insuper, quod ego contra Petilianum dixeram, quasi contra me dicens uehementius etiam confirmasti. sicut solent homines iniectam sagittam nesciendo excludere altius etiam penitusque defigere. adseruisti enim mortuum non intellegendum nisi peccatorem baptistam et nullum peccatorem excipiendum, et ideo quod ego dicebam contra te concluditur, nec occultum excipi posse ubi nullus excipitur. rebaptizate igitur eos, quos ab occultis peccatoribus baptizatos esse constiterit, quibus potest uiuentibus et scientibus subueniri, ut eis solis nunc obsint. qui uel ignorant uel ante defuncti sunt, ut manifestatis postea malis baptizatoribus suis iam baptizari non possint. baptizate, inquam, prodito adultero atque damnato, quos ab eo cum lateret baptizatos esse constiterit; a mortuo quippe baptizati sunt, omnem peccatorem sine ulla exceptione intellegendum esse dixisti qui baptizare non possit, adiungendo testimonium de oleo peccatoris. tu dixisti, tu scripsisti: te ipsum audi, lege te ipsum. si omnis peccator tamquam mortuus non potest baptizare, nec occultus potest. non enim. quia occultus, ideo uiuus est, cum multo profundius etiam mendacio simulationis absumptus sit. minus enim mortuus diceretur, si saltem confiteretur, sed fit in illo quod alio loco scriptum est: a mortuo, uelut qui non sit, perit confessio. ab isto mortuo in tanta mortis profunditate demerso quos baptizatos esse claruerit, non rebaptizatis, et ab eis baptizatos, qui in ultimis terris nec Caeciliani nec Maiorini nec Donati nomen audierunt, rebaptizare, si possitis, minime dubitatis, obicientes eis: qui baptizatur a mortuo quid ei prodest lauatio eius?,mortuos dicentes ad quos Afrorum cadauerum, quorumlibet illa fuerint, nec aura potuit peruenire, et mortuum non putantes qui proprium potest occultare flagitium, cum scriptura clamet: a mortuo, uelut qui non sit, perit confessio. itane, quia fictus est, mortuus non est, cum magis propter ipsam fictionem carendo spiritu uitae penitus expirauerit, iterum dicente scriptura: sanctus enim spiritus disciplinae fugiet fictum? adhuc defendite istos mortuos et uiuere dicite, ut et uos peius ipsa falsa defensione moriamini..

Mortui sunt, inquis. sed quid faceret, qui baptizandus ad eos ignarus accessit? nunc ergo faciat, quando illo prodito se agnouit a mortuo baptizatum. si enim conscientia propterea laedi non potuit, quia nesciuit, nunc incipit laedi, quia sciuit; uelut si tunica de latrocinio nesciens uestiretur, ex illo fit iniquitatis uestis illa, ex quo cognouerit, et ipse iniquus, nisi abiecerit, et qui nesciens uxorem duxerit alienam, ex illo fit adulter, ex quo didicerit, nisi discesserit. abiciat ergo et iste baptismum, quem se a mortuo percepisse cognouit. habet enim quod faciat, adhuc baptizari iterum potest. postremo scierit nescierit a mortuo baptizatus, quid ei prodest lauatio eius? stricta sententia est, sicut et tu ipse clamas, neminem excepit. a mortuo, inquam, baptizatus est, nihil ei prodest lauatio eius. mundate

hominem baptizando, qui uiuitis, aut uos ipsos potius ab hoc errore mundate, ne talia sentiendo pereatis. contendis enim uelut aduersus me, ut nullum exceptum dicas in eo quod scriptum est: oleum peccatoris et: qui baptizatur a mortuo, nec te sentis nodum quo ligatus es renitendo constringere. hoc enim ago, hoc insto, hinc uos ad mutandam nanam peruersamque sententiam urgenter inpingo, ut in oleo peccatoris et mortui baptismo nullus mortuus, nullus peccator exceptus sit, sicut tu pro me uelut contra me loqueris. ita enim nec occultus excipitur, quo euertitur omne quod loqueris, ac sic rebaptizare coguntur, qui te talia docuerunt, omnes quos ab occultis malis baptizatos in hac uita repperire potuerint.

Quid agis, quo te conuertis? uerba tua tibi recitantur. non solum enim mea cum dicerem non refellisti, sed nesciens quid meum legeris aliis uerbis tamquam tuum hoc idem ipse dixisti et, ut diligentius audiri et considerari posset, scripsisti, ut tibi quotiens libuerit recitetur. audi ergo — uerba tua nempe ista sunt —: quodsi idoli cultorem, inquis, tantum libi placet excipere, quid ille de quo dicitur: nolo oleum peccatoris ungat caput meum? utrumne et hic peccator ille solus, est qui idolum colit, an quisquis quod non licet admittit? quodsi et peccatorem tantum culto-rem idoli putas, r-hristianus ergo si quid contra legem gesserit peccasse non dicetur? quodsi nihil dici stultius nec absurdius potest, aperte praedictum est, ut non solus idoli cultor, sed quisquis peccator inter omnes homines fuerit, ius sibi baptismatis non usurpet. haec certe quae inserui uerba tua sunt. ego cultorem idoli non excepi, sed ipsos deos eorum mortuos esse dixi, quorum a nullo baptizari aliquid prodest; ab ipsis enim diis sibi baptizari uidentur, in quorum nomine se mundari arbitrantur. tu autem nullum peccatorem excepisti. quodsi hoc loco peccator et mortalis homo qui baptizat intellegendus est, nullum peccatorem excipiens procul dubio nec occultum excepisti: aperte, inquis, praedictum est, ut non solus idoli cultor, sed quisquis peccator inter omnes homines fuerit, ius sibi baptismatis non usurpet. audi ergo te ipsum. \'quisquis peccator\' dixisti, nec manifestum nec occultum excepisti. proinde qua fronte cogunt baptizari post manifestum qui nolunt post occultum, ubi adserunt neminem exceptum? fuge igitur, frater. ab insano intellectu ad sanum, ut in hoc testimonio de oleo peccatoris, sicut superiora eiusdem psalmi uerba praescribunt, blandam lenitudinem fallacis iam adulatoris intellegas. ita enim et nullus erit exceptus et non inpinget in angustias insuperabiles malus baptizator occultus. sic et in alio testimonio, ubi dictum est: qui baptizatur a mortuo quid ei prodest lauatio eius?, aut inspice diligenter codices antiquos et maxime Graecos, ne forte ipsa uerba aliter conscripta ex praecedenti et consequenti contextione sermonis alium sensum intiment, aut certe mortuos intellegamus, sicut dixi, in quorum nomine baptizantur idolorum cultores, ut ab illo quemque intellegas baptizatum, in cuius nomine se credit esse mundatum. ita enim et illic nullus excipitur; nullus quippe mortuus deus paganorum mundare potest credentes in se. si autem hoc loco omnem hominem peccatorem intellexeris mortuum. tanta quae non uis te secuntur, ut ipse quemadmodum uiuas inuenire non possis, dicente Iohanne: si dixerimus quia peccatum non habemus, nos ipsos decipimus et ueritas in nobis non est, ut omnino non inuenias hominem a quo baptizeris, si omnem peccatorem deuitare uolueris.

Quamquam si prorsus mortuum non intellegeres nisi haereticum uel schismaticum, ut, quisquis apud eos baptizatur, a mortuo (baptizetur, de quo dictum est: qui baptizatur, a

mortuo) quid ei prodest lauatio eius? — quod uides quam praecipiti praesumptione sic accipiatur, ac si dictum sit: (qui baptizatur ab haeretico uel schismatico* —, nec sic contra nos esset, qui fatemur nihil prodesse homini baptismum Christi, si apud haereticos uel schismaticos baptizetur eis ipsis tribuens baptismum quo baptizatur, sed tunc ei prodesse incipere, cum transit ad corpus Christi, quod est ecclesia dei uiui. tunc enim sub eodem baptismo, quod et foris Christi erat, sed foris posito nihil proderat, mundatio proderit non ab eo, cuius manibus tinctus est, sed ab eo, cuius membris insertus est.

Nec illam tuam nimium seueram sententiam formidabo, qua dixisti: quisquis peccator inter omnes homines fuerit, ius sibi baptismatis non usurpet, nisi quia non inuenis, quis ueraciter dicat in oratione dominica: dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris, nisi peccatorem se esse fateatur. uellem singulos interrogare, qui baptizant apud uos, utrum peccatores omnino non sint. potest enim mihi quilibet eorum respondere: (non sum traditor, non sum turificator, non adulter, non homicida, non idolorum cultor, non postremo haereticus, non schismaticus\'; (non sum\' autem \'peccator* nescio utrum quisquam uel haeretica superbia repperiri possit qui audeat dicere, audeat cogitare; nescio utrum quisquam tanto arrogantiae tumore caecetur, ut non dicam uoce profiteatur, sed uel apud se ipsum tacitus arbitretur non sibi esse necessariam deprecationem, in qua dicimus deo: dimitte nobis debita nostra. neque enim pro eis debitis dimittendis rogamus, quae semel in baptismo dimissa esse confidimus, sed pro eis utique, sine quibus humana fragilitas non est, quantumcumque in obseruandis praeceptis dominicis uigilemus. postremo suscipiat qui uoluerit huius inpudentiae frontem et dicat: (non sum peccator; e* quo mihi in baptismo cuncta dimissa sunt, nullum in me peccatum poterit inueniri\'. magis ego Iohanni credo et multo fidentius respondeo: \'te ipsum decipis et ueritas in te non est.\' neque hoc agit praeceps et fallax ista professio, ut in te peccata non inueniantur, sed ut quae inueniuntur non dimittantur. si ergo iam baptizatus es, uellem scire quem reppereris, qui contra Iohannem apostolum diceret: \'peccatum non habeo\'. si enim talem quemquam repperire potuisti. quomodo baptizatus es ab eo, qui se ipsum decipiebat et in quo ueritas non erat? si autem qualiscumque humilitatis non inmemor peccatorem se esse dicebat, quomodo sibi secundum tuam sententiam ius baptismatis usurpabat? tu enim dixisti, tu etiam scribere minime timuisti, ut, quisquis peccator inter omnes homines fuerit, ius sibi baptismatis non usurpet. si autem nondum baptizatus es, aut hanc uanissimam sententiam corrige aut a quibus baptizeris angelos quaere.

Sed arbitremur te conuictum correxisse: (quisquis eo crimine quod nostri obiciunt peccator inter omnes homines fuerit, ius sibi baptismatis non usurpet\'. neque hoc contra nos est, quia, si etiam talis usurpauerit et dederit, non eum sibi usurpare debuisse dico, non autem dedisse non dico. ille uero qui accepit si homo bonus ab homine malo, si fidelis a perfido, si pius ab impio, perniciosum erit danti, non accipienti. illud quippe sanctum male utentem iudicat, bene utentem sanctificat. si autem et ille qui accepit inique accepit, nec sic rescissum, sed agnitum, quod peruerso oberat, correcto proderit sacramentum.

Sic enim te putabo dixisse non iam \'quisquis peccator\', quia nisi fallor iam cernis quam temere dictum sit, sed: \'peccator, qualem nostri describunt, quisquis inter omnes homines fuerit, ius sibi baptismatis non usurpet\', quemadmodum scriptum est: peccatori autem dicit deus: ut quid tu enarras iustificationes meas et adsumis testamentum meum per os tuum ? et ut ostenderet, quali peccatori hoc diceret, ne omnes homines a praedicando uerbo eius sese abstinerent, qui nec sentire audent nec dicere se peccatores non esse, sequitur eumque describit: tu uero odisti disciplinam et abiecisti sermones meos post te. os tuum abundauit malitia- et lingua tua amplexa est dolositatem. si uidebas furem, concurrebas ei et cum adulteris portionem tuam ponebas. sedens aduersus fratrem tuum detrahebas et aduersus filium matris tuae ponebas scandalum. tali ergo peccatori dicit: ut quid tu enarras iustificationes meas et adsumis testamentum meum per os tuum?, tamquam diceret: \'frustra hoc facis; quantum ad te adtinet, non tibi prodest; hoc tibi ad iudicium damnationis, non ad meritum salutis ualebit\'. uerumtamen si etiam tali peccatore narrante iustificationes dei et adsumente testamentum eius per os suum illi, qui ex eius ore audiunt, credant faciant proficiant, nonne illo reprobato laudabuntur, illo culpato iustificabuntur, illo damnato coronabuntur, quoniam curauerunt oboedire domino dicenti: quae dicunt facite, quae autem faciunt facere nolite. dicunt enim et non faciunt? sicut ergo iste peccator, si ius sibi praedicandi testamenti diuini usurpauerit, sibi nihil prodest, audientibus autem et facientibus non ipse sed quod praedicat prodest, ita et ille, qui ius baptismatis sibi usurpare non debuit, sibi nocet qui bonum male usurpauit, non ei qui bonum bene percepit.

Uides non solum te non potuisse refellere, quod ego contra Petilianum dixi, sed quanta luce ueritatis modis omnibus refellatur, quod contra me ipse dixisti. et adhuc pergis et dicis, quod causam nostram non probam faciamus et quodammodo peccatores nos esse fateamur, quoniam, dum nobis obicitur ius baptismatis qua nobis licentia uindicemus, non de merito actuum, non de innocentia uitae tractamus, sed cuicumque licere dicimus. attende certe ex his, quae dicta sunt, non cuicumque licere nos dicere. sed ei poenam esse, qui sanctum tractat inlicite, et eum esse corrigendum. non sanctum quod inlicite tractat inlicite rescindendum, sicut homines non legitime lege utentes corrigi uolomus, non ipsam legem inritam ducimus, sicut dei testamentum inlicite per os suum adsumentem reprehendimus. non ipsum testamentum negamus aut scindimus. nec ideo nos peccauisse confitemur, quia et in peccatore quod est ipsius inprobamus, quod autem dei est honoremus, quia in deum credentem non ex occultis humanis pendere uolumus, sed in domino gloriari de quo certus est admonemus. neque enim et apostolus malae suae conscientiae diffidebat, sed spem credentis poni nolebat in homine et in deo stabiliter conlocabat, cum diceret: neque qui plantat est aliquid neque qui rigat, sed qui incrementum dat deus. non itaque nos dicentes quod scriptum est: non nobis, domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam accusamus nostram conscientiam, sed uos in hominum moribus eorum spem, qui baptizantur, poni uolentes non agnoscitis uestram superbiam.

Quid, quod etiam beati Cypriani mentionem facere audetis, uelut ille auctor sit uestrae diuisionis, tantus defensor catholicae unitatis et pacis? primo esto in ecclesia, quam constat tenuisse ac praedicasse Cyprianum, et tunc aude uelut auctorem sententiae tuae nominare

Cyprianum. primo. imitare pietatem humilitatemque Cypriani, et tunc profer concilium Cypriani. nos enim nullam Cypriano facimus iniuriam, cum eius quaslibet litteras a canonica diuinarum scripturarum auctoritate distinguimus. neque enim sine causa tam salubri uigilantia est canon ecclesiasticus constitutus, ad quem certi prophetarum et apostolorum libri pertineant, quos omnino iudicare non audeamus et secundum quos de ceteris litteris uel fidelium uel infidelium libere iudicemus. proinde cum dicat apostolus, cuius epistulae in auctoritate canonica uigent: quotquot ergo perfecti, hoc sapiamus; et si quid aliter sapitis, id quoque uobis deus reuelabit, quamdiu aliter sapuit Cyprianus, si scripta eius esse constat quae pro uobis proferenda arbitramini, quamdiu ergo de hac re aliter sapuit quam ueritas diligentius considerata patefecit, donec ei deus id quoque reuelaret, ineffabili laude caritatis unitatem pacemque catholicam etiam cum collegis suis, a quibus aliter sapuit, non reliquit.

Uerba eius ex epistula ad Iubaianum inseruisti litteris tuis, quibus ei placuisse monstrares baptizandos eos esse in ecclesia catholica, qui fuerint in haeresi uel schismate baptizati. ego huius epistulae auctoritate non teneor, quia litteras Cypriani non ut canonicas habeo, sed eas ex canonicis considero, et quod in eis diuinarum scripturarum auctoritati congruit cum laude eius accipio, quod autem non congruit cum pace eius respuo. ac per hoc si ea. quae commemorasti ab illo ad Iubaianum scripta, de aliquo libro apostolorum uel prophetarum canonico recitares, quod omnino contradicerem non haberem. nunc uero quoniam canonicum non est quod recitas, ea libertate, ad quam nos uocauit dominus, eius uiri, cuius laudem adsequi non ualeo, cuius multis litteris mea scripta non conparo, cuius ingenium diligo, cuius ore delector, cuius caritatem miror, cuius martyrium ueneror, hoc quod aliter sapuit non accipio. non accipio, inquam, quod de baptizandis haereticis et schismaticis beatus Cyprianus sensit, quia hoc ecclesia non accipit, pro qua beatus Cyprianus sanguinem fudit. sed quia dicitis eum pro hac sententia legalia documenta firmasse, quamquam non ille documenta legalia firmare potuit. sed eis potius quaecumque recte sensit ipse firmauit. relinque ergo scripta Cypriani et ea ipsa legalia documenta, quibus eum dicis usum esse, commemora. si non ea demonstrauero uestram causam nihil adiuuare, uicisti. quapropter ita hoc Cypriani non accipio, quamuis inferior inconparabiliter Cypriano, sicut illud apostoli Petri, quod gentes iudaizare cogebat, nec accipio nec facio, quamuis inferior inconparabiliter Petro. uos autem, qui scripta Cypriani nobis tamquam firmamenta canonicae auctoritatis opponitis, quidquid de Cypriano contra uos proferre potuerimus, necesse est cedatis et iustum est ut uicti taceatis ac uos aliquando ab errore perniciosissimae dissensionis ad unitatem catholicam conuertatis.

Unde, ne longum faciam, ex hac ipsa epistula ad lubaianum adtende quid ingeram, quod uestrum euertat et absumat errorem. cum enim persuadere conaretur uel sanctus Cyprianus uel quicumque illam scripsit epistulam haereticos ad ecclesiam uenientes baptizari oportere, quod uidelicet baptismus nullus deputandus esset, quem foris apud haereticos accepissent, opposuit sibi quaestionem et ait: sed dicet aliquis: quid ergo fiet de his qui in praeteritum de haeresi ad ecclesiam uenientes sine baptismo admissi sunt? potest dominus misericordia sua indulgentiam dare et eos qui ad ecclesiam simpliciter admissi in ecclesia

dormierunt ab ecclesiae suae muneribus non separare. ista nobis simplicitas sufficit, cui testimonium perhibet ipse Cyprianus, tantum bonum intellegens esse unitatem corporis Christi, ut in eam simpliciter admissos etiam illos, quos esse sine baptismo arbitrabatur, de diuina misericordia merere indulgentiam et ab ecclesiae muneribus non separari pia cogitatione praesumeret. haec consuetudo ecclesiae fuit ante concilium Cypriani, haec superari et auferri non potuit nec concilio Cypriani, ut ex haeresi uenientes non quidem sine baptismo, sicut dicit, quia idem baptismus etiam foris eis inerat, sed non proderat, uerumtamen simpliciter, sicut item dicit, admissi de dei misericordia indulgentiam mererentur et a muneribus non separarentur ecclesiae. haec simplicitas magis quam duplicitas ecclesiae placuit uniuersae toto terrarum orbe diffusae.

Cui Cyprianus ipse quale testimonium perhibeat, audi ex epistula quam de unitate conscripsit: auelle, inquit, radium solis a corpore, diuisionem lucis unitas non capit: ab arbore frange ramum, fractus germinare non poterit: a fonte praecide riuum, praecisus arescit. in his Cypriani uerbis non inuenimus nec intellegimus lucem non capere diuisionem nisi in sanctis regno dei praedestinatis, qui diuidi ab ecclesia nullo modo possunt, et non germinare ramum fractum salutis aeternae germine accipimus, ariditatem uero riui a fonte praecisi in eo, quod sancto spiritu uacuantur qui ab unitate separantur, agnoscimus, non in sacramento baptismi, quod et boni habere possunt et mali, ita foris aperte quemadmodum intus occulte ab ecclesiae sanctitate separati. sed, unde nemo dubitat, quid de ipsius ecclesiae fecunditate toto terrarum orbe diffusae senserit Cyprianus, attende in his quae subiungit: sic, inquit, et ecclesia domini luce perfusa per orbem totum radios suos porrigit: unum tamen lumen est quod ubique diffunditur, nec unitas corporis separatur. ramos suos in uniuersam terram copia ubertatis extendit, profluentes largiter riuos latius expandit: unum tamen caput est et origo una et una mater fecunditatis successibus copiosa. hanc ecclesiam Cyprianus in scripturis sanctis promissam, in uniuerso mundo redditam dilexit tenuit commendauit, quam perditi schismatici uel haeretici, uelut a malis se discernere ac separare cupientes. seditionibus impiis reliquerunt. qui ne suos exitus impios uanis excusationibus abluere conarentur, sancta scriptura praedixit: filius malus ipse se iustum dicit, exitum autem suum non abluit, quia nec propter malos, qui uidentur esse intus, deserendi sunt boni, qui uere sunt intus.

Hinc beatus Cyprianus quid senserit, accipe ex epistula, quam scripsit ad presbyterum Maximum et ceteros, quibus de schismatico et haeretico errore ad ecclesiam redeuntibus gratulatur: nam etsi uidentur, inquit, in ecclesia esse zizania, non tamen inpediri debet aut fides aut caritas nostra, ut quoniam zizania esse in ecclesia cernimus ipsi de ecclesia recedamus. nobis tantummodo laborandum est ut frumentum esse possimus, ut cum coeperit frumentum dominicis horreis condi, fructum pro opere nostro et labore capiamus. apostolus in epistula sua dicit: \'in domo autem magna non solum uasa sunt aurea et argentea, sed et lignea et fictilia. et quaedam quidem honorata, quaedam inhonorata.\'nos operam demus et quantum possumus laboremus, ut uas aureum et argenteum simus. ceterum fictilia uasa confringere domino soli concessum est cui uirga ferrea data est. esse non potest maior domino suo seruus nec quisquam sibi quod soli filio pater tribuit uindicare, ut se putet aut

ad aream uentilandam et purgandam palam uel uentilabrum iam ferre posse ant a frumento uniuersa zizania humano iudicio separare. superba est ista obstinatio et sacrilega praesumptio quam sibi furor prauus adsumit. et dum sibi semper quidam plus quam mitis iustitia deposcit adsumunt, de ecclesia pereunt, et dum se insolenter extollunt, ipso suo tumore caecati ueritatis lumen amittunt. uides, frater, secundum scripturas diuinas hoc praecepisse Cyprianum etiam propter malos, qui cum sint a bonis uita moribusque spiritaliter separati, corporaliter tamen eis in ecclesia uidentur esse permixti usque in diem iudicii, quo etiam corporaliter debitas separabuntur ad poenas, non esse ecclesiam deserendam tamquam frumenta propter paleam uel zizania, tamquam domum magnam propter uasa inhonorata. uides audis sentis capis intellegis, quanto scelere propter eos, qui uobis siue recte siue cum fallimini displicent, separemini ab ecclesia quae toto orbe diffunditur, cui secundum scripturas diuinas tam magnum, tam firmum, tam clarum atque luculentum testimonium perhibet Cyprianus.

Quamobrem attende diligenter de tota ista quaestione breuem ratiocinationem meam. si recte in ecclesiam recipiuntur ex haereticis uenientes, ut in eis error proprius corrigatur, diuinum autem sacramentum non rescindatur, bene illic uiuentibus tamquam frumentis dominicis gratulamur. si autem, sicut putatis et Cyprianum uobis in hac sententia fauere iactatis, non habent baptismum, certe admissi simpliciter ad ecclesiam secundum eundem Cyprianum propter meritum ipsius unitatis indulgentiam dei merentur nec ab ecclesiae muneribus separantur. et quicumque illos secundum morem anteriorem, de quo non tacuit Cyprianus, simpliciter admittunt et recte ac pacifice uiuunt, inter eadem frumenta horreo destinata deputantur; qui autem uel scientes contra ueritatem in eis recipiendis contentiose dimicant uel prauis atque peruersis moribus uiuunt, in zizaniis et palea flammis debita tolerantur. propter eos tamen ecclesiam, quae per totum orbem terrarum copiosis successibus dilatatur — hoc est frumenta dominica, quae usque ad messem pariter crescunt uel usque ad uenti. lationem pariter triturantur —, non esse deserendam imperat deus, testis est Cyprianus. ac per hoc si in communione sacramentorum mali maculant bonos, quando temporibus Cypriani uel ante Cyprianum sine baptismo, sicut putatis, haeretici suscipiebantur, ecclesiam perisse dicite et uos unde nati fueritis ostendite. si autem, quod ueritas etiam per Cyprianum docet, cum pro ecclesiae pace etiam cognita zizania tolerantur, frumenta non maculant, filius malus ipse se iustum dicit, exitum autem suum non abluit, quia de ecclesia propter malos exire non debuit.

Iterum dico, ecce ab hac inuictissima ratione dissimulare non sino: si non communicantes peccatis malorum propter ipsam tantum communionem sacramentorum mali perdunt bonos, quando in praeteritum ex haeresi ad ecclesiam uenientes sine baptismo admissi sunt, contagione sua bonos utique perdiderunt. iam tunc ergo non erat ecclesia, quam Cyprianus teneret praedicaret nec unde postea Donatus exiret. si autem bonos contagio illa non perdidit, nec eorum quos accusatis contagio christianum orbem perdere potuit. nolite calumniari separati et ad ecclesiam redite correcti. Caecilianum et socios eius, contra quos tunc Secundus Tigisitanus contraxit condiditque concilium, necesse tibi est accusare, mihi non est necesse defendere. accusa eos quantis uiribus potes. si innocentes

fuerunt, nihil eis tamquam frumentis oberit uentositas tua; si nocentes fuerunt, non debuerunt propter illa zizania frumenta deseri, quibus nihil offuerunt. accusa quantum potes. uinco si non probas, uinco si probas; uinco, inquam, si non probas iudice te ipso, uinco si probas teste Cypriano. quid eos uis fuisse? si innocentes, cur frumentis dominicis, cum sitis zizania, calumniamini? si nocentes, cur a frumentis dominicis propter zizania separamini? exstat ecclesia cunctis clara atque conspicua, quippe ciuitas quae abscondi non potest super montem constituta, per quam dominatur Christus a mari usque ad mare et a flumine usque ad terminos orbis terrae, tamquam semen Abrahae, multiplicatum sicut stellae caeli et sicut arena maris, in quo benedicuntur omnes gentes. hanc etiam beatus Cyprianus ita commendat, ut eam dicat domini luce perfusam radios suos per orbem terrarum porrigere, ramos suos per uniuersam terram copia ubertatis extendere. haec aut in frumentis suis non accusaretur aut propter zizania non desereretur. unum horum uobis etiam uos ipsi respondete, alterum Cypriani monitis discite. ipsius enim uerba sunt adtestantis et dicentis: nam etsi uidentur in ecclesia esse zizania, non tamen inpediri debet aut fides aut caritas nostra, ut quoniam zizania esse in ecclesia cernimus ipsi de ecclesia recedamus.

Uos contagione malorum Afrorum ecclesiam perisse dicitis de orbe terrarum et in parte Donati eius reliquias remansisse tamquam in frumentis a zizaniis et palea separatis, contra Cyprianum apertissime sentientes, qui dicit nec malorum permixtione bonos perire in ecclesia nec eosdem malos posse ante tempus iudicii diuini a bonorum permixtione separari. uos itaque secundum uestrum errorem uel potius furorem accusare cogimini non solum Caecilianum et ordinatores eius, uerum etiam illas ecclesias, quas in scripturis apostolicis et canonicis pariter legimus, non solum Romanorum, quo ex Africa ordinare paucis uestris soletis episcopum, uerum etiam Corinthiorum, Galatarum, Ephesiorum, Thessalonicensium, Colossensium, Philippensium, ad quas apertissime scribit apostolus Paulus, Hierosolymitanam, quam primus apostolus Iacobus episcopatu suo rexit, Antiochensem, ubi primo appellati sunt discipuli christiani, Smyrnensem, Tbyatirenaem, Sardensem, Pergamensem, Philadelfensem, Laodicensem, ad quas est Apocalypsis apostoli Iohannis, tot alias ecclesias Ponti, Cappadociae, Asiae, Bithyniae, ad quas scribit apostolus Petrus, et quidquid aliud se Paulus ab Hierusalem usque ad Illyricum euangelio repleuisse testatur, ut taceam de aliis tam latis atque inmensis terrarum partibus, in quas ex his apostolicis laboribus et plantationibus porrecta creuit et crescit. ecclesia. istas certe ecclesiae, quas ex litteris diuinis atque canonicis nominaui, tam longe ab Africa constitutas, tamquam perierint ex peccatis Afrorum accusare cogimini, ne corrigatis errorem, qui uos ad tantum scelus nefaria dissensione conpellit.

Nos autem ut istum errorem uestrum facilius conuincamus, nec ipsos Afros, quorum falsa crimina in ceteras etiam gentes perfundere audetis, nec ipsos, inquam, defendere cogimur. habent enim cum illis transmarinis ecclesiis societatem regni, si innocentes fuerunt, si autem nocentes, tamquam zizania frumentis nec in Africa obesse potuerunt eis, qui se propter illos etiam cognitos ab unitate ecclesiae separare noluerunt. ut enim omittam, quam multi eos crediderint innocentes, quibus facinus eorum, etiamsi aliquod fuit, tamen

demonstrari non potuit — et utique istos nec uos potestis dicere peccatis alienis incognitis potuisse maculari —, sed ut hos, inquam, omittam, ipsi, qui eos nocentes uel nouerant uel putabant, quamuis in Africanis ecclesiis constituti, cum uiderent eos apud ecclesias transmarinas non potuisse conuinci nec crimina eorum longe lateque diffusis membris ecclesiae demonstrari. si se uellent propter illos, quos malos nouerant, a communione tot gentium, quibus eos ostendere non ualebant, uelut pestiferae contagionis timore separare, teneret eos non ego, non tu, non Donatus, non Caecilianus, sed ipse quem nominare ausus es . _ Cyprianus et diceret ea uerba, quae scripsit ad Maximum:

Si uidentur in ecclesia esse zizania, non tamen inpediri debet aut fides aut caritas nostra, ut quoniam zizania esse in ecclesia cernimusipside ecclesia recedamus. nobis tantummodo laborandum est ut frumentum esse possimus, ut cum coeperit frumentum dominicis horreis condi. fructum pro opere nostro et labore capiamus. apostolus in epistula sua dicit: (in domo autem magna non solum uasa sunt aurea etargentea, sed et lignea et fictilia. et quaedam quidem honorata, quaedam inhonorata.\' nos operam demus et quantum possumus laboremus, ut uas aureum et argenteum simus. ceterum fictilia uasa confringere domino soli concessum est cui et uirga ferrea data est. esse non potest maior domino suo seruus nec quisquam sibi quod soli filio pater tribuit uindicare, ut se putet aut ad aream uentilandam et purgandam palam uel uentilabrum iam ferre posse aut a frumento uniuersa zizania humano iudicio separare. superba est ista obstinatio et sacrilega praesumptio quam sibi furor prauus adsumit. et dum sibi semper quidam plus quam mitis iustitia deposcit adsumunt, de ecclesia pereunt, et dum se insolenter extollunt, ipso suo tumore caecati ueritatis lumen amittunt. his Cypriani uerbis deum timentes in ecclesia tenerentur, qui uellent ab ea separari propter cognitos malos, quibus uerbis uos damnamini, qui separati accusatis et bonos. his uerbis Cyprianus et nos tenet in domo dei cuius decorem dilexit, etiamsi, quod numquam facere potuistis, a uobis accusatos et demonstratos traditores et quoslibet alios malos nosse possimus, ne illam propter uasa facta in contumeliam deseramus. his uerbis etiam uos in catholicam pacem correctos pacificus introducat, ne quibuslibet peccatis alienis seu ueris seu falsis offensi contra ecclesiam Christi in toto mundo scripturis fructificantem atque crescentem mala tanta iactetis, ne propter zizania triticum accusetis, ne propter paleam frumenta deseratis, ne propter uasa inhonorata extra domum magnam remaneatis.

Ecce quantum nos abs te commemoratus beatus Cyprianus adiuuit, cui de baptismo repetendo si quid aliter sapuit, pro tantis meritis flagrantissimae caritatis corrigendum procul dubio dominus reuelauit, quia in ea uite permansit tamquam sarmentum tanto fructu pacis et dilectionis opulentum, ut etiam, si quid in eo purgandum repperiretur, si nulla re alia, certe falce martyrii purgaretur. quamquam itaque ad errorem uestrum conuincendum et si uolueritis corrigendum satis superque potuerint ista sufficere, tamen, ne quisquam arbitretur aliquid te in epistula posuisse, quod refellere non ualerem aut in quo te nostris contra Petilianum litteris nihil idoneum respondisse demonstrare non possem, sequenti uolumine cetera uideamus.

Liber Tertius.-

Si tardorum ingenia mihi curanda non essent, qui intellegere nequeunt me duobus uoluminibus superioribus ad totam causam, quae tua, frater Cresconi, epistula continetur, multis modis ita respondisse, ut etiam illa, quae ibi restant, iam soluta atque frustrata sint, iam debuit a me huic operi finis inponi. sed quia multi sunt, quibus seruire nos conuenit, qui omnia depulsa esse non putant, nisi locis suis etiam singula pertractentur, residua sermonis tui breuiter ex ordine refellenda percurram.

Quidquid de Cypriani uenerabilis martyris et de quorundam orientalium litteris inserendum putasti, quod eis placuerit apud haereticos et schismaticos datum inprobare baptismi sacramentum, nihil impedit causam nostram, si eam ecclesiam retinemus quam non deseruit Cyprianus, etiam cum multi eius collegae in hanc sententiam consentire noluissent. nam et in ipso concilio dixit: neminem iudicantes nec a iure communionis aliquem si diuersum senserit amouentes et eandem epistulam ad Iubaianum ita conclusit:

Haec tibi, carissime, pro nostra mediocritate respondimus nemini praescribentes aut praeiudicantes quominus unusquisque episcoporum quod putat faciat, habens arbitrii sui liberam potestatem et cetera. in his ergo nos interim deputa, quibus illud non potuit persuadere Cyprianus, a quibus tamen etiam in hac re diuersa sentientibus communionem suam minime separauit. maiores autem uestri, quibus tale testimonium perhibuisti, quod ab orientalium propterea communione discreti sunt, quia illi suum iudicium resciderunt, quo eis placuerat de ista baptismi quaestione Cypriano atque illi Africano concilio consentiri oportere, contra Cyprianum fecerunt. debuerunt enim cum collegis suis etiam in hac quaestione diuersa sentientibus tenere communionis unitatem, quod in suis litteris fecisse legimus Cyprianum. respondent ideo eum sic loqui uoluisse, ne fortasse excommunicationis timore deterriti non auderent libere dicere quod sentirent, non quia cum eis esset in communione mansurus, si diuersa sensissent; ubi aperte dicunt Cyprianum esse mentitum. si enim dicebat: neminem iudicantes nec a iure communionis aliquem si diuersa senserit amouentes, quod eum dixisse conscripta indicant gesta concilii, et tamen, si quisquam eorum, quibus ea dicebat, diuersum sentire se ostenderet, non cum eo fuerat sacramenta Christi communicaturus, procul dubio mentiebatur, qui talia dolose, non ueraciter promittebat, quodque est in eo mendacio deterius, simplicitatem fratrum duplici corde fallebat, cum praesertim et scriberentur quae dicebantur. nam quicumque

ab illo concilio diuersum sensisset, quo posset ab eis ore damnari uel excommunicari, cum eiusdem concilii pro se principium recitaret? quis ergo de Cypriano tolerabilius sentit, utrum nos. qui eum dicimus in obscura de baptismo quaestione hominem falli potuisse, an uos, qui eum dicitis in promittenda christiana communione episcopum fallere uoluisse non unum aliquem fratrum, sed uniuersam episcopalem societatem? quod si et uobis de illo credere nefas est, uestri maiores contra eius sententiam fecerunt, qui se ab orientalium communione, quod de hac re diuersa senserint, diuiserunt.

Proinde si omnino iam credendum sit quinquaginta episcopis orientalium id esse uisum, quod septuaginta Afris uel aliquanto etiam pluribus contra tot milia episcoporum, quibus hic error in toto orbe displicuit, cur nou potius etiam ipsos paucos orientales suum iudicium correxisse dicamus, non, ut tu loqueris, rescidisse? sicut enim laudabile est a uera sententia non moueri, ita culpabile est persistere in falsa, quam numquam tenere prima laus est, secunda mutare, ut aut ex initio uera permaneat aut mutata falsa uera succedat. neque nunc ad nostram pertinet quaestionem, quale sit quod pars christiani orbis maxima cum orientalibus sensit. si enim hoc uerum, si hoc tenendum atque seruandum est, quod de baptismo tenemus atque seruamus, duo mala uestra nobis obicimus, unum quod erratis in baptismi quaestione, alterum quod uos ab eis, qui de hac re uerum sentiunt, separatis. si autem, ut secundum uos loquar, hoc est in ea quaestione uerum quod ipsi sentitis, illo certe crimine maculamini, quod ab ecclesia recessistis, propter cuius pacem, sicut Cyprianus et fecit et monuit, etiam diuersa sentientes ferre debuistis.

Tunc exclamas, quod ego dixerim: \'nihil inter fideles perfidosque discernas, idem tibi pius atque impius uideatur\'. quod ego non dixi, sed plane illud dixi, unde tu, quasi hoc dicerem, exclamare uoluisti et dicere quod non dixi: siue, inquam, a fideli siue a perfido dispensatore sacramentum quisque percipiat. in qua sententia non nihil inter fidelem perfidumque discreui nec iussi, ut idem cuique pius atque impius uideatur, sed idem sacramentum pium et impium posse habere, quod nec tu negas, qui saltem post impios occultos baptizandum non esse concedis. proinde sine causa coniungis et dicis: nihil prodest bonis moribus uiuere, quia, quidquid iusto licet, potest et iniustus implere, quia et falsum est et a me dictum non est. boni quippe mores uitam bonorum malorumque discernunt et ad diuersa perducunt nec, quidquid iusto licet, potest et iniustus implere, quia iustus implet legem Christi per dilectionem, unde iniustus alienus est, potest tamen aliquid quod et iustus implere, ut et ipse baptizet, si nihil aliud, certe cum latet, sicut etiam illi possunt dei mandata praedicare sicut iusti, sed non secundum ea uiuere sicut iusti, de qualibus dictum est: quae dicunt facite, quae autem faciunt facere nolite.

Sed fac iniustum non latentem et nonnullis cognitum bonis per aliquam seditionem factionemue de ecclesia non posse separari. audi Cyprianum, tolera zizania, esto frumentum. quam tibi bene sonare uisa sunt, quae in una re uarie repetisti: quid hoc praecepto, inquis, dici inifju-ius potest: purificet alium maculosus, abluat sordidus, emundet inmundus, det infidelis fidem, criminosus faciat innocentem? breuiter respondeo: nec maculosus nec sordidus nec inmundus nec infidelis nec criminosus est Christus, qui dilexit ecclesiam et se

ipsum tradidit pro ea, mundans eam lauacro aquae in uerbo, faciens nos certos de bonis suis, ne malis uitiaremur alienis. nam ecce cum minister iniquus occultus est, a quo tamen datum baptismum non rescindis, nonne omnia tibi uerba tua ista replicari possunt, quia et purificat maculosus et abluit sordidus et emundat inmundus et dat infidelis fidem et criminosus efficit innocentem? non, inquis, ipse, sed fama eius bona quamuis inanis et falsa. hinc non uis ut ego exclamem: o scelus, o portentum, non, sicut ait quidam, in ultimas terras exportandum, sed potius extra omne caelum et omnes terras, si fieri posset, abigendum. non te ipsum dico, quem correctum uolo, sed hunc errorem, a quo te corrigi cupio. itane ad mundandum hominem, quando boni ministri defuerit uera uita, tunc mali ministri falsa sufficit fama, quae hoc efficiat, quod efficeret bona uita, ut (ad) hominem sanctificandum, quando ministri latet iniquitas, ministra deo militet falsitas? hoc totum ideo, ne dicatis quod dicimus: siue a fideli siue a perfido dispensatore sacramentum quisque percipiat, non sanctificat nisi deus.

Deinde commemoras uerba mea, quod dixerim: semper Christus det fidem, Christus sit origo christiani, in Christo radicem christianus infigat, Christus christiani sit caput. dixi plane et dico nec tu omnino respondere potuisti. uideris enim quasi subcubuisse tanto ponderi ueritatis, cum subiecisti: hoc et nos suademus, hoc uolumus .

Deinde rursus subponis hominem, in quo spem constituat accepturus: sed quaerimus, inquis, per quem hoc melius fiat. et quia sine ministro nec nos dicimus posse hominem baptizari, quaeris a me, utrumne melius iniustus sit minister an iustus. ubi respondeo ad hoc esse melius, ut iustus minister sit, quo infirmitas hominis, cui sine exemplo laboriosum est et difficile quod imperat deus, imitatione boni ministri ad uitam bonam facilius erigatur; unde dicit apostolus Paulus: imitatores mei estote, sicut et ego Christi. ad hominem uero baptizandum et sanctificandum si tanto est melius quod accipitur, quanto est melior per quem traditur, tanta est in accipientibus baptismorum uarietas, quanta in ministris diuersitas meritorum. si enim, quod sine controuersia creditur, melior erat Paulus quam Apollo, meliorem baptismum dedit secundum istam uestram uanam peruersamque sententiam, et si meliorem baptismum dedit, profecto eis, quos a se non baptizatos gratulatur, inuidit. porro si inter bonos ministros, cum sit alius alio melior, non est melior baptismus qui per meliorem datur, nullo modo est malus qui etiam per malum datur, quando idem baptismus datur. et ideo per ministros dispares dei munus aequale est, quia non illorum, sed eius est.

Non ergo, sicut inaniter inueheris, nihil inter fidelem perfidumque discernimus, sed discernimus humana merita, non sacramenta diuina, quae tu quoque ui ueritatis adductus et haereticae contentionis oblitus nobis et nobis non alia, sed una eademque esse dixisti.

Quomodo dicis: hoc et uo.s suademus et uolumus, ut semper Christus det fidem, Christus sit origo christiani, in Christo radicem christianu.s infigat, Christus christiani sit caput, cum defendas litteras Petiliani, ubi apertissime, cum baptizantis meritum commendaret quantumque ad dandum baptismum ualeret humana iustitia, pro suscepta causa conaretur ostendere, conscientia, inquit, sancte dantis attenditur quae abluat accipientis. nam qui fidem sciens a perfido sumpserit non fidem percipit sed reatum? et tamquam ei dicere-

tur: unde hoc probas?\', secutus adiunxit: omnis enim res origine et radice consistit et, si caput non habeat aliquid, nihil est. quid, obsecro, quia incidisti in defensionem temerariae falsitatis, nebulas manifestis rebus moliris offundere? aperte dicit homo originem, radicem caputque hominis regenerandi per baptismum non esse posse nisi cuius ministerio baptizatur. et tu dicis: hoc et nos uolumus, ut Christus sit origo et radix caputque christiani, sed quaerimus per quem hoc melius fiat. hoc aliud est quod dicis, aliud quod dixit Petilianus; hoc quod dicis, etiamsi uerum sit, non hoc est quod ille dixit.

Proinde si hoc et tu uis, ut Christus sit origo et radix et caput christiani, Petiliano resiste, non mihi, quoniam neque qui plantat est aliquid neque qui rigat, sed qui incrementum dat deus. quod ego ex apostolo cum in meis litteris posuissem, ita tu respondere uoluisti, ut diceres: dei quidem dare est incrementum, sed sicut qui plantat et rigut non nisi colonus fidelis et diligens quaeritur, sic etiam in sacramento baptismatis non nisi fidelis et iustissimus operarius adhibetur. quasi uero, quod infidelis colonus plantauerit, propter eius infidelitatem non germinet. uis seminis et fecunditas terrae caelique temperies hanc efficaciam diuinitus acceperunt, ut ad propagandos fructus plantatorem uel rigatorem operarium tantummodo expectent, qua mente operetur, qua laboret intentione non curent, utrum dominum agri fideliter diligat an sua, non illius lucra conquirat. adiungis etiam testimonium propheticum dicens: dabo nobis pastores secundum cor meum, et pascent nos pascentes cum disciplina. scio, completum est: tales apostoli fuerunt, tales etiam nunc, etsi pro ecclesiae latitudine perpauci, non tamen desunt. sed quid etiam per Ezechielem prophetam dicatur aduersus pastores malos, debuisti quaerere legere cogitare. ibi enim dicit: ego pascam, non pastores.

Proinde et per pastores bonos et per pastores malos cum uerbum suum sacramentumque dispensat, ipse pascit, quia de se ipso ait: ut sit unus grex et unus pastor. bonam est enim confidere in dominum quam confidere in hominem, et: maledictus omnis qui spem suam ponit in homine. quod a me in illa epistula commemoratum sic te intellegere ostendis, ut ideo magis te dicas iustum et fidelem, per quem hoc sacramentum celebretur, inquirere, quia spem et fiduciam dei, non hominis habes, dei esse autem fidem atque iustitiam, quam semper in ministris eius attendis. hoc uerum dicis, quia bonorum omnium nihil habemus quod non accepimus, et ideo fides et iustitia nobis a deo est. sed cum dicis hanc tibi deum dare non posse, nisi habeat eam homo, per quem baptizaris, spem profecto in homine ponis, qui utrum sit iustitiae particeps nescis, et si non est, tunc famam eius attendis et, cum falsam bonam de malo latente reppereris, ad sanctificationem tibi sufficere credis. obsecro te, si fiduciam dei, non hominis habes et ideo magis ut iustus et bonus et fidelis sit, per quem hoc sacramentum celebretur, inquiris, quia dei est fides atque iustitia, numquid dei est etiam falsitas famae, quam si habeat bonam minister malus, hanc tibi dicis in tuam sanctificationem sufficere? iam mallem in hominem confideres, unde te uebementissime prohibebam, quam in famae ipsius falsitatem. homo enim, qualiscumque sit, quantum ad id quod homo est attinet, dei creatura est, nulla uero falsitas dei creatura est. porro si maledictus est qui spem suam ponit in homine, quanto magis qui spem suam ponit in

falsitate opinionis humanae, ut in illud aliud incidat quod scriptum est: qui fidit in falsis hic pascit uentos, id est fit esca spiritibus malis!

Si dat?n, inquis, a quocumque et quomodocumque baptisma rescindi non debet, cur post Iohannem apostoli baptizauerunt ? quanto uehementius ita proponitur:\'si post Iohannem apostoli baptizauerunt, cur non etiam post quemlibet sanctum baptizat uel melior uel aequalis?\', ut uel hinc intellegere cogaris ad istam quaestionem non pertinere baptismum Iohannis! et Iudaeis, inquis, a Moyse baptizatis Petrus dixit: paenitemini, et baptizetur unusquisque uestrum in nomine Iesu Christi. si propterea iam baptizati erant Iudaei, quia Moyses per Mare Rubrum ante tam longum tempus parentes eorum baptizauerat, qui de christianis baptizatis nascuntur sine causa hodie baptizantur; et tamen dicis ista et scribis ista, audiris et legeris et putaris respondere litteris nostris, quasi hoc sit respondere potuisse, quod est tacere noluisse.

Nec illud, quod praetereundum putasti, refellisti principio huius epistulae, sicut tibi uideris, quod a me dictum est: si errabant illi, qui uolebant esse Pauli, quae tandem spes eorum est, qui uoluerunt esse Donati? quis enim non uideat hinc esse istam diuisionem factam, hinc hodieque in hac peste persistere, dum in hominis iustitia spes ponitur, ut tunc sit acceptabilis baptismus Christi, si ab homine iusto quisque tinguatur? contra quem errorem aduersus eos, qui iam schismata propter diuersa merita hominum facere coeperant, clamat ipse Paulus: gratias ago deo quod neminem uestrum baptizaui, ne quis dicat quia in nomine meo baptizaui, quid aliud insinuans nisi baptisma Christi non esse nisi eius, in cuius nomine datur, et ideo non fieri melius, cum per meliorem datur, nec deterius per deteriorem.

Frustra itaque deinceps exultas et dicis: sequitur, ut omnia illa, quae n sancto Petiliano seu cuiuslibet sermo est scripta sunt, recte dicta concludam. ipsa enim uerba, quae uelut recte dicta concludis, non se recte dicta conuincunt, quia nec conscientia sancte dantis attenditur quae abluat accipientis, cum maculosa dantis occulta est. ibi uictus cum ueritati adquiescere debuisses, ad falsam eius famam tamquam ad deceptum mendacio infelicem iudicem prouocasti, quia neque adtenditur conscientia, quando fama eius attenditur, et tam non potest falsa cuiusquam fama quam nec mala uita quisque mundari, et nemo fidem christianam sumit ab homine nec perfido nec fideli, sed ab illo, de quo scriptum est: fide mundans corda eorum. qui si per fidelem audit quid credendum sit, eum quidem imitatur, non tamen ab eo iustificatur. nam si minister iustificat impium, consequens est, ut etiam in ministrum recte credatur; apostolica quippe clara et certa sententia est: credenti in eum qui iustificat impium deputatur fides eius ad iustitiam. proinde si minister non audet dicere: \'crede in me\\ non audeat dicere: iustificaris a me).

Iam uero quod sequitur: omnis res origine et radice consistit et, si caput non habeat aliquid, nihil est, si origo et radix et caput baptizati baptizans minister est, Christus non est; si Christus est. ille non est denique cum minister occultus est malus, quae origo, quae radix, quod caput est baptizati? an falsa eius fama? hoc quidem Cresconius dicit, sed ueritas contradicit. ergo si tunc origo et radix et caput Christus est, ipse est etiam quando minister

est bonus, ne, quod absurdissimum est, melior sit condicio baptizati per occultum malum, quando Christus est caput, quam baptizati per manifestum bonum, si tunc minister est caput. hoc et de bono semine dixerim; sequitur enim: nec quicquam bene regenerat, nisi bono semine regeneretur.

Quae uero sequuntur ex epistula Petiliani abs te posita, ubi ait: quae C\'urn ita sint, fratres, quae potest esse peruersitas, ut qui suis criminibus reus est alium faciat innocentem, cum scriptum sit: arbor bona bonos fructus facit. et arbor mala malos fructus facit. numquid colligunt de. spinis "\'lias? et iterum: omnis homo bonus de the- sauro cordis sui producit bona, et malus homo de thesauro cordis sui profert mala, satis aperteque conuincunt Petilianum haec omnia non retulisse nisi ad hominem, per quem baptismus ministratur, ut ipse intellegatur, si innocens est, facere innocentem quem baptizat, ipse sit bona arbor, cuius fructus sit qui baptizatur, ipse bonus homo, de cuius cordis thesauro procedit sanctificatio baptizati. ac per hoc cum iste occultus est malus, dic mihi, a quo fit ille innocens, dic mihi, cuius erit arboris fructus, dic mihi, de cuius cordis thesauro sanctificabitur baptizatus? aut si tunc effectorem innocentiae suae, tunc arborem, de qua fructus bonus nascatur, non hominem ministrum baptismi meretur habere, sed Christum, felicius incidit in ministrum latentem malum quam si inci-\' disset in manifestum bonum. quod si absurdissime atque insanissime dicitur, Christi fructus est, qui eius baptismo sanctificatur, cuiuslibet ministri opere baptizetur. nisi forte ad consilium tuum recursurus est, quando incurrit in ministri conscientiam maculosam et occultam, ut ei de qua nascatur arborem ostendas falso bonam mali hominis famam, cuius radicem si quaesieris, inuenies fallentis astutiam, de qua si potest nasci fructus bonus, quod absit, mentitus est Christus, qui dixit: non potest arbor mala bonos fructus facere. sed quia uerum dixit Christus, habeat homo bonus tamquam bona arbor bonum fructum opus bonum, sicut homo malus tamquam mala arbor malum fructum opus malum; qui autem baptizatur, non de cuiusquam hominis, sed de spiritu Christi nascatur, si uult esse fructus, qui uento non corrumpatur et arbor, quae non eradicetur. quae cum ita sint, cum tu dixeris: ergo sequitur, ut omnia illa, quae a sancto Petiliano seu cuiuslibet sermo est scripta sunt, recte dicta concludam, puto quia ego potius illa omnia non recte dicta concludo.

Iam nunc uideamus quod deinde in epistula tua contexuisti, quomodo te Optati causam et Maximianistaram, quin immo, ut abs te doctior fiam, Maximianensium uestri docuerunt. et de Optato quidem, de quo nihil conscriptum ualeo recitare, quodlibet sentias facile cedo. unum illud scio: si uera sunt, quae de illo ut non dicam ostendebantur, certe tamen dicebantur, nec ipse erat bonus nec famam habebat bonam. unde quicumque per eum baptizati sunt, nec conscientia eius secundum Petilianum nec fama eius secundum te ablui potuerunt. si autem falsa mala eius, sicut saepe adsolet, inuida fama iactauit, uide quam recte non facile credamus, quod numquam nobis de traditoribus quos accusatis probare potuistis, quia solet etiam de bonis mala fama mentiri. si ergo non illorum innocentia, non denique, quod uerum atque firmum est, dei gratia et nostra conscientia ratum nobis baptismum facit, faciat saltem sententia tua.

Tu enim, cum de Optato loquereris, dixisti: ego quidem Optatum nec absoluo nec damno. si hoc ego, immo non tantum ego, sed omnis Africana catholica ecclesia, quanto magis etiam transmarina tam longe lateque diffusa de Caeciliano et eius ordinatoribus dicat: (ego illos nec absoluo nec damno), parumne putas esse illis, quos hi baptizauerant, quorum nemo umquam Caecilianum uidit, quod de Optato sufficere credis eis, quos ille etiam suis manibus baptizauit? an quia de Caeciliano parentum uestrorum concilium recitatis, de Optato autem nullum recitatur a nobis, ideo putas nulli nostrum licere dicere: (ego Caecilianum nec absoluo nec damno\\ quod tibi licuit de Optato? sed factum est pro Caeciliano posterius iudicium transmarinum, uestris apud Constantinum imperatorem ut fieret instantibus. aut si ecclesiastica iudicia, quae prius facta fuerint, iam conuelli non possunt, quid de Primiano facturi estis uestro episcopo Carthaginiensi, contra quem primo centum, plures utique quam de Caeciliano, iudicauerunt eique abrogato episcopatu Maximianum pro illo constituerunt? nonne Primianus posteriore iudicio nititur, quod pro illo factum est in oppido Bagaiensi, secundum quod iudicium non uult de se dubitari, sed ab omnibus uobis se extorquet absolui? unde et nos secundum posterius de Caeciliano iudicium prorsus eum incunctanter absoluimus. sufficit tamen ad causam, si hoc de illo dicamus, quod tu de Optato dixisti: (nos Caecilianum nec absoluimus nec damnamus\'. uiderint illi seu uestri seu nostri, quemadmodum de illo iudicauerint, ipsi suarum sententiarum rationem reddant, ipsi portent seu mali seu boni sui operis sarcinam: nobis de alienis factis saltem dubitare permittite, ne cogamur in nobis ea sacramenta damnare, de quibus non licet dubitare. sed iam dixi, senti de Optato quod uis; neque enim est, unde conuincamus eum, qui non apud acta commisit, quae tamen ita commisit, ut inter Gildonis satellites praecipuus haberetur teneretur moreretur. numquid etiam de Feliciano et Praetextato sociis Maximiani, quos trecenti et decem episcopi uestri cum ceteris similiter nominatim expressis una eademque sententia Bagaitani concilii damnauerunt eosdemque non post paruum tempus cum omnibus quos damnati baptizauerunt, sicut fuerunt, episcopos susceperunt, quodlibet nobis garrire permittitur?

Quocirca quaecumque in nos siue in nostros quasi parcendo et praetereundo dixisti sine nominibus, sine testibus, sine ullis omnino documentis, partim culpando quae culpanda non sunt, partim quae culpanda sunt non probando. superuacaneum est uelle purgare. istos, istos iterum attende, Felicianum Mustitanum et Praetextatum Assuritanum aliquanto diligentius intuere, quorum totam causam suo loco ita, si dominus permiserit, explicabo, ut etiam si nimius hostis ueritatis esse uolueris, uestrorum mendacium defendere uel negare non possis. sed nunc interim secundum hoc mihi placet agere quod tibi dixerunt; nondum discutio quam (non) uerum dixerint. nondum ostendo quam mira inpudentiae caecitate mentiti sint. certe cum de his, quos Maximianistas appellaui, et damnatis uestrorum concilio et receptis in epistula mea perlegeres, sicut scribis, ualde permotus es, quippe cum adhuc — uerbis enim tuis utar — quid haberet ueritas ignorares. denique statim. sicut narras, ex uestris episcopis diligentius inquisisti atque ipsis docentibus et decretum concilii et sententiam in eos qui damnati sunt dictam et rei totius ordinem cognouisti, et quia et me quid gestum sit ignorare credebas, quid ueritas haberet hortatus ut discerem, ita

deinceps cuncta narrasti. uide quia in hac causa uerba ipsa tua pono ex epistula tua; sunt enim mihi pernecessaria.

cum quam plurimos, inquis, episcopos error sibi Marimiani sociare contenderet, contracto a nostris concilio in eos omnes, qui in eius schismate perstitissent, prolata sententia est, quam tn quoque te legisse testaris. quae cum sententia consensu omnium firmaretur. placuit tamen, inquis, decreto concilii dilationem temporis dari, intra quod si qui corrigi uoluisset innocens haberetur. sic factum tu. inquis, ut non solum duo) illi quos memoras, sed etiam multi alii purgati atque innocentes se ecclesiae reddidissent, quorum ideo baptisma rescindi non debuit, quia intra diem praestitutum restituti peremptoria sententia non tenerentur nec, cum baptharen-t, fuerant ab ecclesia separati, quippe necdum tratt.s- (leti temporis definita meta disiuncti. III autem, qui etiam post praedictum diem cum Maximiano pertinaciter perstiterunt, sententia damnationis retenti simul et lxiptisma (.t ecclesiam perdiderunt. haec uerba tua certe, mi Cresconi, cognoscis ex epistulae tuae contextione expressa.

Proinde quaero abs te, si nondum fuerant ab ecclesia separati, quomodo in eos omnes, qui in Maximiani schismate perstitissent, prolata sententia est, quae cum consensu omnium firmaretur, placuit tamen decreto concilii dilationem temporis dari, intra quod si qui corrigi uoluisset innocens haberetur? quibus uerbis ostendis eorum, qui in Maximiani schismate perstitissent, si quis intra dilationem temporis corrigi uoluisset, innocens haberetur. corrigeretur ergo, si quia corrigi uoluisset, ab illo schismate, in quo cum Maximiano perstiterat. proinde antequam corrigeretur, in schismate erat in quo perstiterat, quamuis in eo, quia intra placitum tempus correctus est, non pertinaciter perstitisset. nam et posterioribus uerbis paulo post ita distinguis: hi autem, qui etiam post pracdictum diem cum Maximiano perstiterunt perstiterunt, sententia damnationis retenti simul et baptisma et ecclesiam perdiderunt. dicens utique \'pertinaciter perstiterunt) ostendis etiam illos qui correcti sunt perstitisse, sed non pertinaciter; in quos simul omnes prolata est illa sententia, qua consensu omnium confirmata placuisse tamen dicis decreto concilii dilationem illam temporis dari. quomodo igitur in ecclesia erant, qui, antequam corrigerentur, in schismate cum Maximiano perstabant? quodsi in ecclesia non erant, quia in schismate erant, quomodo baptizabant? deinde quomodo factum est, sicut dicis, ut non solum illi quos memoraui, sed etiam multi alii purgati atque innocentes se ecclesiae reddidissent, si ab ecclesia non erant separati? cui se reddiderunt unde non recesserunt? aut si recesserant, dic, quaeso, antequam se ecclesiae reddidissent, quo iure baptizauerunt ? quorum ideo, inquis, baptisma rescindi non debuit, quia intra diem praestitutum restituti peremptoria sententia non tenerentur. restituti quo? euigila, obsecro: dic nobis, quo restituti. profecto dicturus es: (in ecclesiam\', cui se illos reddidisse dixisti. quisquamne restituitur in ecclesiam qui non fuerit ab ecclesia separatus? quisquamne ab ecclesia non separatus quamlibet paucos dies persistit in schismate? quisquamne ab ecclesia non separatus se post tempus quamlibet paruum reddit ecclesiae?

Arbitror te, carissime, non solum uerba tua non considerasse conscribenda, sed nec legisse conscripta. uerumtamen quid faceres, cui necessitas in hoc opere ingerebatur in Maximianum ac socios eius non propriam dicere, sed ab aliis dictam, quomodo posses, defensare sententiam? nam etsi tu non utereris his uerbis, idem ipsum decretum concilii Bagaiensis recitarem, ubi scriptum est: eos autem, quos sacrilegi surculi non polluere plantaria, hoc est qui a Maximiani capite proprias manus uerecundo fidei pudore retraxerunt, ad matrem ecclesiam redire permisimus.

Proinde etsi talia tua uerba non repperirem, hic certe dicerem, hic pro ueritate clamarem: quomodo ad matrem ecclesiam redire permittuntur, qui ab ecclesia matre non recesserunt? aut si recesserunt, quo iure, antequam redirent, baptizare potuerunt, nisi quia in causa reserciendi huius schismatis obliti estis propriae uanitatis, qua post episcopos ab ipsis apostolorum sedibus inconcussam seriem usque in haec tempora perducentes non unum hominem, non unam domum, non unam ciuitatem, non unam gentem, sed orbem terrarum rebaptizandum esse censetis? aut certe quia huius facti honor semper etiam facientium corda concussit, tot populis ad uestram communionem a Maximiani communione redeuntibus tam multos quidem libuit reparare, sed puduit tam multos rebaptizare. quod tamen quibuslibet detestantibus et exhorrentibus propter salutem hominum faceretis, quae quanto plurium fuerat tanto minus utique contemnenda erat, si hoc umquam contuitu ueritatis et non praeiudicio faceretis erroris. uides certe in hoc Maximianensium ad uestram communionem reditu pate factum uera esse, quae de baptismo dicuntur a nobis. nam si ullus est in hominibus intellectus uel dicendi aliquid uel audiendi, qui, antequam redeat ad ecclesiam, baptizat, profecto extra ecclesiam baptizat, et tamen rescindendus baptismus non est, sicut nec in illis rescissus a uobis est. quo non mutato nec in suo nec in cuiusquam alterius, sed in patris et filii et spiritus sancti nomine quisque baptizat. deinde praeter baptismi sacramentum, quod uel ad poenam peruersi uel ad salutem recti siue correcti integrum perseuerat, de ipsa correctorum expiatione uel mundatione uolo aliquid dicere. meministi enim quae aduersus nos dixeris, quod uenientes ad nos a uobis ex haereticorum sacrilego errore sine ulla expiatione susceptos habeamus. tu nobis dic modo, de schismate Maximiani redeuntes ad uos, cum in suis etiam susciperentur honoribus, qua tandem, quaeso, expiatione mundati sint. an illo tanto scelere participato non erant tam nefaria societate maculati?

Attende quid insonet, quid increpet, quid in illo praeclaro concilio fateatur ueridicum os illud episcoporum tuorum: Maximianum, inquit, fidei aemulum, ueritatis adulterum, ecclesiae matris inimicum, Dathae, Corae et Abiron ministrum de pacis gremio sententiae fulmen excussit, et quod adhuc eum dehiscens terra non sorbuit, ad maius supplicium Superis reseruauit. raptus enim poenam suam conpendio lucrauerat funeris; usuras nunc grauioris colligit faenoris, cum mortuus interest uiuis. itane tandem in huius schismate, sicut ipse dixisti, persistentes, antequam intra tempus dilationis, sicut tu item dixisti, se uestrae ecclesiae reddidissent, nullam uel paruam de huius societate maculam traxerant? sed audi deinde quid sequatur, audi, inquam, dictator uel dictor illius sententiae quid conectat: nec solum hunc, inquit, sceleris sui mors iusta condemnat; trahit etiam ad consortium

criminis plurimos catena sacrilegii, de quibus scriptum est: \'uenenum aspidum sub labiis eorum quorum os maledictione et amaritudine plenum est. ueloces pedes eorum ad effundendum sanguinem. contritio et infelicita-s in uiis eorum, et uiam pacis non cognouerunt.\' nollemus quidem tamquam e proprii corporis iunctura praecidi. sed quoniam tabescentis uulneris putredo pestifera plus habet in abscisione solaminis quam in remissione medicaminis, inuenta est causa salubrior, ne per cuncta membra pestilens inrepat uirus, ut conpendioso dolore natum decidat uulnus. famosi ergo criminis reos Uictorianum Carcabianensem, Marcianum Sullectinum, Beianum Beianensem, Saluium Ausafensem, Theodorum Usulensem, Donatum Sabratensem, Miggenem Elefantariensem, Praetextatum Assuritanum, Saluium Membresitanum, Ualerium Melzitanum,Felicianum Mustitanum et Martialem Pertusensem, qui funesto opere perditionis uas sordidum collecta faeculentia glutinarunt, sed et clericosaliquando ecclesiae Carthaginis, qui, dum facinori intersunt, inlicito incestui lenocinium praebuerunt, dei praesidentis arbitrio uniuersalis concilii ore ueridico damnatos esse cognoscite. quae grauiora in illos dicere potuistis, quae grauiora in nos ipsos dicere soletis? sed ab hoc, inquis, tam magno malo intra dilationis tempus correcti sunt. uidero utrum correcti sint, quia re uera correcti essent, si ad ueram ecclesiam remeassent. sed si uestra uera est, quomodo expiati sint a tam inmani scelere, dicite. si enim non sunt expiati, omnes uos estis secundum uestram sententiam eorum scelere maculati; si autem expiati sunt, solo ipso reditu propter caritatem, quae cooperit multitudinem peccatorum, expiari potuisse conceditis et nos de uestris, cum correcti ad nos ueniunt, inanibus calumniis accusatis. nisi forte iam quidem, sicut concilii uerba indicant, et schismatis sacrilegium perpetrauerant, sed ante diem concessae dilationis eodem sacrilegio nondum fuerant inquinati, et ideo non putati sunt expiandi. -

Hoc si ita est, quis uobis (obsistere) audeat, qui tam mirabilem potestatem in homines accepistis? peccant quando uolunt et inquinantur quando uultis. non obscurum aliquid recitamus minusue notum atque uulgatum. illa sententia est, quae tantae facundiae merito in manibus omnium. in omnium ore uersatur, qui legendorum talium studiosi sunt, de qua nunc saltem cernis quam uere dixerim, quod non eam deberent (primo) gaudere disertam, ne postea plangerent diffamatam. attende quid habeat, audi quid perstrepat.

Maximianum, inquit, fidei aemulum, ueritatis adulterum, ecclesiae matris inimicum, Dathae, Corae et Abiron ministrum de pacis gremio sententiae fulmen excussit. cum hoc igitur si quis sacramentum altaris uno die sciens communicasset, secundum iactantissimam illam seueritatem uestram nonne tanto malo sic pollueretur, ut par eius fieret? quid ergo fuerunt uel quid ex illo facti sunt, qui non solum ad altaria cum eo accesserunt. uerum etiam ipsi eum ordinatum episcopum contra Primianum uestrum erectis altaribus admouerunt? sed quid ego te de istis interrogem? ipsa sententia loquatur, cuius uerba sic fulgent, ut, si eam uolueritis abscondere, quarumlibet latebrarum tenebras suo nimio splendore perrumpat. uideamus in socios Maximiani quanto sonitu damnationis insurgat.

Nec solum hunc, inquit, sceleris sui mors iusta condemnat; trahit etiam ad consortium criminis plurimos catena sacrilegii, de quibus scriptum est: \'uenenum aspidum sub labiis

eorum quorum os maledictione et amaritudine plenum est. ueloces pedes eorum ad effundendum sanguinem. contritio et infelicitasin uiis eorum, et uiam pacis non cognouerunt.\' deinde paulo post cum omnes ordinatores Maximiani nominatim enumerasset, inter quos etiam isti, de quibus ago, Felicianus et Praetextatus leguntur, quid fecerint, ut tanta in eos digne dicenda essent, ita subiungit: qui funesto, inquit, opere perditionis uas sordidum collecta faeculentia glutinarunt, sic intellegi uolens, quod ipsi adfuerint, ipsi Maximianum inpositis manibus ordinauerint. addens etiam de Carthaginis clericis: sed et clericos, inquit, ecclesiae Carthaginis, qui, dum facinori intersunt, inlicito incestui lenocinium praebuerunt.

Rogo te, Cresconi, numquid ullis meis uerbis hoc crimen exaggero? quod si uoluissem, fortasse mihi etsi non talia, tamen qualitercumque sufficientia non defuissent. quaero igitur abs te, antequam isti duo, de quibus interim ago, ad uestrae communionis concordiam remeassent, in illa catena sacrilegii constituti, sub quorum labiis erat uenenum aspidum, cum ore pleno maledictione et amaritudine, cum pedibus uelocibus ad effundendum sanguinem quomodo baptizarunt? numquid in his erat conscientia sancte dantium quae ablueret accipientium? numquid eos saltem fama bona uel falsissima commendabat, quae tibi in illis angustiis non qua euaderes, sed qua te praecipitares exitum praebuit, cum eos tam insigne concilium clamet \'famosi criminis reos\"? redeuntes deinde, sicut falsa narrantibus uestris episcopis credidisti, ante dilationis diem quomodo suscipiuntur in honoribus suis cum eis, quos extra ecclesiam cum Maximiano constituti in catena sacrilegii schismatici baptizauerant? unde a sacrilegio tanto expiantur, a catena illa unde soluuntur, labia eorum, os eorum a ueneno aspidum, a maledictione et amaritudine unde mundatur, unde pedes ab effusione spiritalis sanguinis abluuntur, quo uelociter cucurrerunt, unde manus a funesto opere perditionis emaculantur, unde ab inlicito incestu non membra corporis, sed animae purgatur affectus?

Nempe istam causam ut defendatis, uelitis nolitis, ad patrocinium ueritatis uenire cogimini, quae dicit baptismum Christi non solum per occultos, uerum etiam per manifestos malos, nec solum a conuersis, uerum etiam a peruersis datum habere inconcussam sui roboris firmitatem et eis posse quidem inesse, sed nisi correctis non posse prodesse, correctos autem etiam fraternis orationibus expiari per caritatem cooperientem multitudinem peccatorum. ecce antequam ostendam, quam inpudenter tibi uestri episcopi de Maxiraiaoatendam susceptione mentiti sint, secundum ipsum mendacium eorum et narrationem tuam quam tota causa uestra subuersa sit, puto quod non iam quaerere debeas, sed agnoscere, nec parare contradictionem, sed correctionem potius cogitare. uides enim nunc saltem, quam ueraciter a me illa dicta sint, quibus frustra mendaciter respondere conatus es, quam recte dixerim: si pro unitate partis Donati in nefario schismate baptizatos nemo rebaptizat, cur non pro unitate Christi uera et plenaria lex illius hereditatis agnoscitur?, cum ipse fatearis eos, qui in Maximiani schismate perstitissent, meruisse sententiam qua non tenerentur, si intra diem dilationis se ecclesiae reddidissent. unde constat, antequam se reddidissent, eos in schismate in quo perstiterant baptizasse cum quibus in uestram communionem recepti sunt. uides quemadmodum mortui baptizauerint, quia de illis, qui in Maximiani schismate persti-

tissent, antequam ad uos redirent, dictum erat sententia concilii Bagaiensis: Aegyptiorum admodum exemplo pereuntium funeribus plena sunt litora.

Quod uero dixi: quando apud eos decernenda recitata est, ore latissimo adclamauerunt, nunc autem, cum a nobis recitata fuerit, obmutescunt, ecce iam multo melius obmutescerent, cum talia loquerentur quibus peius implicarentur. uides quam uerum sit quod a me dictum est: iam tandem sentire deberent, quanta sint pro pace toleranda, et pro pace Christi redire ad ecclesiam quae non damnauit incognita, si pro pace Donati placuit reuocare damnata. multo magis hoc enim secundum tuam narrationem uerum est, qui dixisti etiam illos dilatione concessa reuocatos, de quibus nominatim expressis iam dictum fuerat: dei praesidentis arbitrio uniuersalis conciliiore ueridico damnatos esse cognoscite. cum enim post haec uerba illa est dilatio constituta, quomodo non placuit reuocare damnata? aut quomodo nobis tanto post natis uel ipsi etiam christiano orbi terrarum incognita esse non possint, quae probari non potuerunt de Caeciliano in eo quod postea factum est iudicio transmarino, quando ea, quae de Maximianensibus gesta sunt et in Africa et temporibus nostris, tu, cum sis Afer, sicut dicis, post tot annos adhuc usque non noueras, sicut autem nos docere poterimus, adhuc usque non nosti, quia episcopis uestris mentientibus credidisti?

Quod autem me de traditione in uestros maiores dicis quasi per anticategoriam quod a nostris maioribus factum est retorquere uoluisse, culpans quod hoc fecerim, quasi in schola de causae generibus uel quaestionibus ageretur, non in ecclesia ueritas quaereretur, numquid hoc Heliae prophetae diceres, qui, cum sibi a rege iniquissimo esset obiectum, quod ipse euerteret Israhel, respondit: ego non euerto, sed euertis tu et domus patris tui? quid enim ad nos pertinet, hoc retortae obiectionis genus quo nomine a Graecis appellatur in arte rhetorica, cum hoc inueniamus in auctoritate prophetica? cum ergo quisque dicit: (non ego feci, sed tu fecisti\', uerum dicere opus est, non dicere metuendum est. et tu quomodo ostendas non fecisse maiores uestros, quod suis confessionibus lectis fecisse monstrantur, debes, si quid uales, uigilantissime cogitare, non uerbo Graeco imperitos, ne nos audiant, deterrere. et maiores quidem nostros fuisse traditores non docuisti — neque enim quia dixisti esse multas litteras, quibus hoc possit ostendi, ideo iam ostendisse putandus es —, de uestris autem maioribus extat Secundi Tigisitani concilium cum paucissimis quidem factum apud Cirtam post persecutionem codicum tradendorum, ut illic in locum defuncti ordinaretur episcopus.

Ibi quae gesta sint accipe; nam quae necessaria fuerunt infra scribere curaui: Diocletiano VIII et Maximiano VII CSS IIII Non Mart Cirtae cum Secundus episcopus Tigisitanus primae cathedrae consedisset in domo Urbani Donati, idem dixit: probemus nos primo et sic poterimus hie ordinare episcopum. Secundus Donato Masculitano dixit: dicitur te tradidisse, Donatus respondit: scis quantum me quaesiuit Florus ut turificarem, et non me tradidit deus in manibus eius, frater; sed quia deus mihi dimisit, ergo et tu serua me deo. Secundus dixit: quid ergo facturi sumus de martyribus? quia non tradiderunt. ideo et coronati sunt. Donatus dixit: mitte me ad deum, ibi reddam rationem. Secundus dixit: accede una

parte. Secundus Marino ab Aquis Tibilitanis dixit: dicitur et te tradidisse. Marinus respondit: dedi Polio cartulas, nam codices mei salui sunt. Secundus dixit: transi una parte. Secundus Donato Calamensi dixit: dicitur te tradidisse. Donatus respondit: dedi codices medicinales. Secundus dixit: transi una parte. et alio loco: Secundus Uictori a Russiccade dixit: dicitur te tradidisse quattuor euangelia. Uictor respondit: Ualentianus curator fuit; ipse me coegit ut mitterem illa in ignem. sciebam illa deleticia fuisse. hoc delictum mihi indulge. et indulget mihi et deus. Secundus dixit: transi una parte. et alio loco: Secundus Purpurio a Liniata dixit: dicitur te necasse filios sororis tuae duos Milei. Purpurius respondit: putas me terreri a te sicut et alteri? tu quid egisti. qui tentus es a curatore et ordine. ut scripturas dares? quomodo te liberasti ab ipsis, nisi quia dedisti aut iussisti dari quodcumque ? nam non te dimittebant passim. nam ego occidi et occido eos qui contra me faciunt; ideo noli me prouocare ut plus dicam. scis me de nemine tractare. Secundus minor patruo suo Secundo dixit: audis quae dicat in te. paratus est recedere et schisma facere, non tantum ipse, sed et omnes quos arguis. quos scio quia dimittere te habent et dare in te sententiam et remanebis solus haereticus. ideo quid ad te pertinet quis quod egit? deo habet reddere rationem. Secundus Felici a Rotaria, (Nabor a) Centurionis, Uictori a Garbe dixit: quid uobis uidetur? responderunt: habent deum cui reddant rationem. Secundus dixit: uos scitis et deus: sedete. et omnes responderunt: deo gratias.

Hos tu traditores, qui cum aliis apud Carthaginem in Caecilianum et socios eius dixerunt sententias, inter quos et Siluanus Cirtensis fuit, de cuius traditione gesta mox inseram, praeclara uidelicet ratione defendes. hoc enim de his tam pluribus utique dicturus es, quod de uno Siluano tamquam magnum aliquid dictandum putasti, hinc te arbitratus manifeste falsum crimen quod ei traditionis obicitur demonstrare, quia interposuisti sententiam eius, quam in concilio inter ceteros episcopos contra Caecilianum et alios communionis eius participes dixit, tamquam fieri non posset, ut traditores traditor condemnaret. prudentius enim tu uides ista quam Paulus apostolus. nam ille quibusdam res obiciebat absurdas nec considerabat non posse fieri quod dicebat: qui praedicas non furandum furaris, qui dicis non adulterandum adulteras, qui abominaris idola sacrilegium facis, et illud praecipue: in quo enim alterum iudicas, te ipsum condemnas; eadem enim agis qui iudicas. hos ergo traditores, quibus confessis territus Secundus ignouit, secum habuit in Carthaginiensi concilio, et in absentes non confessos dixerunt sententias, qui praesentes de sua non sunt confessione damnati. hoc concilium non maneret nec in posteritatis memoriam perduraret, nisi describeretur ab aliis, cum seruaretur ab eis. qui eo se defendere praeparabant, si quis eis eadem postea crimina, quae illic relaxata sunt, obiecisset.

Intererat etiam Secundi ipsius, ut appareret eum, ne schisma fieret, quod solent prae ceteris pacifici praecauere, illa omnia diuino iudicio dimisisse; quod multo magis facere deberet in concilio Carthaginiensi, ubi contra absentes nulla constiterant. nisi Lucilla tunc praepotens et pecuniosissima femina odiis accensa furialibus uehementer instaret, ut contra Caecilianum ueluti damnatum alter ordinaretur episcopus. quod in Zenophili consularis iudicio postea commemoratum est per quendam Nundinarium Siluani Cirtensis tunc uestri episcopi diaconum, qui cum memorato episcopo suo, quem perpessus fuerat inimicum, sicut

uolebat, concordare non potuit. egerat sane hoc apud collegas eius magis terribiliter, ne omnia proderet, quam suppliciter, ut ueniam mereretur.

Ex illius iudicii gestis haec pauca interposui: Constantino maximo Augusto et Constantino iuniore nobilissimo Caesare consulibus Idus Decembres Sexto Tamogadiensi inducto et adplicito Uictore grammatico, adstante etiam Nundinario diacono, Zenophilus consularis dixit: quisuocaris? respondit: Uictor. et paulo post alio loco: Nundinarius respondit: legantur acta. Zenophilus consularis dixit: legantur. et legit Nundinius exceptor: Diocletiano VIII et Maximiano VII conss. XIIII K1 IUN ex actis Munatii Felicis flaminis perpetui curatoris coloniae Cirtensis: cum uentum esset ad domum, in qua christiani conueniebant, Felix flamen perpetuus curator Paulo episcopo dixit: proferte scripturas legis et quidquid aliud hic habetis, ut et praecepto et iussioni parere possitis. Paulus episcopus dixit: scripturas lectores habent, sed nos quod hic habemus damus. Felix flamen perpetuus curator Paulo dixit: ostende lectores aut mitte ad illos. Paulus episcopus: omnes cognoscitis. Felix flamen perpetuus curator dixit: non eos nouimus. Paulus episcopus: nouit officium publicum, id est Edesius et lunius exceptore.Felix flamen perpetuus curator dixit: manente ratione delectoribus. quos monstrabit officium. et uosquod hie habetis date. sedente Paulo episcopo et Montano et Uictore de Castello Memor presbyteris, adstante Marte cum Aelio et Marte diacono, proferente Marcuclio Catulino et Siluano et Caroso subdiaconis et Ianuario Marcuclio Fructuoso Miggene Saturnino Uictore Samsurico et ceteris fossoribus. contrascribente Uictore Aufidii in breue sic: calices duo aurei, item calices sex argentei et cetera. et alio loco: posteaquam apertum est in bibliothecam, inuenta sunt ibi armaria inania. ibi protulit Siluanus capitulatam argenteam et lucernam argenteam, quod diceret se post arcam inuenisse. Uictor Aufidi Siluano dixit: mortuus fueras, si non illas inuenisses. Felix flamen perpetuus curator (rei) p. Siluano dixit: inquire diligentius, ne quid hic remanserit. Siluanus dixit: nihil hic remansit, totum hoc eiecimus et cetera. et alio loco: exemplum libelli traditi episcopis a Nundinario diacono: testis est Christus et angeli eius, quoniam traditoribus communicastis, id est Siluanus a Cirta traditor est et fur rerum pauperum, quod omnes uos episcopi et presbyteri et diacones et seniores scitis, et de quadringentis follibus Lucillae clarissimae feminae, pro quod uobis coniurastis, ut fieret Maiorinus episcopus, et inde factum est schisma. nam et Uictor fullo uestri praesentia et populi dedit folles uiginti, ut factus esset presbyter, quod scit Christus et angeli eius et cetera. et alio loco: quibus lectis Zenophilus consularis dixit: et actis et litteris quae recitatae sunt traditorem constat esse Siluanum. item alio loco: Zenophilus u. c. consularis dixit: quid amministrabat tunc Siluanus in clericatu? Uictor respondit: sub Paulo episcopo orta persecutione Siluanus subdiaconus fuit.

Habesne, frater Cresconi, ad ista quod dicas? puto non usque adeo frontem perisse de rebus humanis, ut ad purgationem Siluani adhuc putes sententiam recitandam, quam dixit in Caecilianum et collegas eius quasi traditores, ne magis nos admoneas dicere ex epistula apostoli simile aliquid, ut paulo ante commemoraui, \'qui praedicas non tradendum tradis\' et: in quo alium iudicas. temet ipsum condemnas; eadem enim agis qui iudicas. sed postea, inquis, Ursatio et Zenophilo persequentibus cum c<communicare noluisset, actus est in ex-

ilium. immo qui iam traditor fuit permanere etiam haereticus uoluit, ut falsum honorem in ipsa parte Donati haberet, qui habere in catholica nullum posset, tam manifestis traditionis suae gestis publico iudicio reseratis. haec tu profecto falsa esse dicturus es et pro uestris maioribus, ut plurimum possis, contra nostros alia prolaturus. quod quidem forsitan non ualebis, non inueniendo quid proferas. sed fac te inuenisse, fac protulisse: tantane furis inpudentia, ut abs te prolatis magis contendas credi oportere quam eis, quae proferuntur a nobis? aut enim et hic et illic fuerunt traditores, si et tu aliqua recitas de confessione nostrorum, aut si aliquid putas contra uestros a nostris esse confictum, cur non et a uestris contra nostros hoc idem nobis putare conceditis? ergo pro humanis factis aut et hinc et inde manifestatis aut ex utroque latere incertis ne, qui in unum deum credimus,. litigemus, quod certum et diuinum munus est, in Christi gratia concordemus. cum enim gesta maiorum nostrorum atque uestrorum hinc atque inde contraria recitantur nobis tanto post natis, si nec saltem dubitare permittitur, quid iniquius, si autem permittitur, quid sufficientius? neque enim sicut incertum est a quibus extiterit traditionis malum, sic incertum est a quo iubeatur reddi pacis bonum.

Ac per hoc qui pro incerto alieno malo pacem Christi respuit, certissime malus est, quandoquidem Cyprianus nec pro certa permixtorum malitia zizaniorum pacem deseruit frumentorum, qui scribens ad Maximum dixit: etsi uidentur in ecclesia esse zizania, non tamen impediri debet fides aut caritas nostra, ut quoniam zizania esse in ecclesia cernimus ipsi de ecclesia recedamus. non dixit \'suspicamur opinamur arbitramur conicimus credimus\', sed (cernimus) dixit. o uerbum, quo cuncta dubitatio tolleretur, ut corpus Christi non diuideretur! si sola frumenta desideras, geme in labore agri, gaude in spe horrei, tolera malos in communione sacramentorum Christi, ne ante litoris tempus retia disrumpendo fias, quod tolerare noluisti. ista dicerem. si de traditoribus quos accusatis aliquid probassetis; immo hoc uero tempore "nec ista iam dicerem; non enim iubeor tolerare, cum quibus iam non cogor uiuere. quodsi mihi etiam nunc traditor demonstretur, qua conscientia desero tot Christianas gentes quibus non demonstratur? deinde ego ipse si nunc disco, quod paulo ante nesciebam, cur in me rescinditis quod sciebam? baptismum quippe Christi me accepisse sciebam; uos etiam ipsi alienum scelus docetis, quod ignoratum nemini obesse conceditis.

Cur ergo heri baptizatum hodie rebaptizatis, cum alienum scelus quod heri nesciebat hodie doceatis? nesciens a quali acceperit baptismi accepti non erat reus: modo abs te hoc didicit, baptismi rescissi quare fit reus? nam siue consenserit documentis tuis siue non consenserit, qui Christi baptismum ministerio traditoris accepit, nisi probaueris eum scisse a quo acceperit, nec secundum uos recte poteris baptizare. iam nunc auerte ab studio partium mentem tuam et considera, quam innumerabilis multitudo christianorum in Africa ipsa nesciat qui fuerint traditores; quanto magis in cetero orbe terrarum quantam multitudinem nisi, cum baptizaretur, scisse conuiceris, aut baptizandam dicere non audebis aut iudicare de occultis cordis audebis! et ubi est — quod tibi placet — quae abs te interposita est diuina sententia: quae manifesta sunt, uobis, quae autem occulta sunt, domino deo uestro? crede orbi christiano dicenti tibi: \'baptismum Christi scio, qui fuerint traditores in Africa uel

ubilibet ignoro. quid in me occulta humana iudicas, ut manifesta in me diuina rescindas fac te scelus alienum modo mihi probare; quod dicis, hoc cum baptismum acceperam nesciebam. si propter eos, quos nunc mihi prodis, (baptizare me uis, debes etiam) baptizare eos, qui nescientes ab adulteris acceperunt quos modo prodideris\'. quid ad haec dicis nisi: \'non est sanctum, non est mundum nisi quod uoluero et quando uoluero\'?

In hac re testis est, inquis, totius orbis paene conscientia. respondetur tibi: in hac re totius orbis nulla est omnino conscientia. hoc, inquis, maiores nostri a suis parentibus acceperunt. respondetur: sed errantes ab errantibus aut calumniantibus; nam et maiores Iudaeorum corpus Christi de sepulcro furatum a suis maioribus acceperunt. non olim defuncti sunt, inquis, qu.i traditionis huius facinus per\' quos et quibus locis admissum sit cognouerunt. respondetur: hoc et nostri pro suis partibus dicunt. extant, inquis, etiam libri, quibus ordo rerum gestarum fideliter ac diligenter adscriptus est; sunt acta, sunt litterae, multorum quoque tenetur manifesta confess-we respondetur tibi haec et nostris pro suis partibus non deesse. aut ergo illis credamus, qui potuerunt causam suam illis ecclesiis persuadere, quas scriptas in libris diuinis et canonicis legimus, aut, quod tu dixisti de Optato, nec absoluamus dubia nec damnemus et pacem Christi. cuius bonum dubium non est, fraterna dilectione teneamus.

Sed orientales, quos modo nostros esse concedis. non latuisse hoc facinus dicis atque, ut hoc probes. inseris principium epistulae concilii Serdicensis, ubi Donati Carthaginis episcopi uestri nomen inuenitur adscriptum. quod ideo factum putas et adfirmas, quod uidelicet orientalibus, qui de concilio suo haec scripta miserunt, facinus displicuerit traditorum et ab eorum se communione retraxerant et propterea Donato uestro communicabant. disce ergo quod nescis: Serdicense concilium Arrianorum fuit, quod notum iam diu est et habemus in manibus, contractum maxime contra Athanasium episcopum Alexandrinum catholicum, qui eorum errorem ex ipsa ciuitate ortum prae ceteris acriter arguebat et refellebat. non igitur mirum. si illi haeretici Donatum sibi ut suum assciscere temptauerunt. quos per totum orbem catholica damnabat ecclesia; quamquam nos sine ciuitatum nominibus episcopos ad quos hae litterae datae sunt habeamus. aut ergo aliquis Donatus fuit non in Africa episcopus, cui nomini Carthago a uestris est addita, aut, ut dixi, Africanam haeresim orientalis haeresis sibi temptauit adiungere. quod hinc maxime credibile est, quod ad Carthaginis episcopum Romano praetermisso numquam orientalis catholica scriberet. ubi saltem uester scribi debuit, quem soletis Romam paucis uestris mittere ex Africa. sed deo gratias, quod nec ualuit, si tamen coepta est, illa conspiratio haereticorum orientalium cum Afris haereticis praeualere. tu Arrianos iam inter haereticos et nobis et nobis detestandos in tua epistula posuisti. unde mihi tecum necessitas nulla est etiam de hac quaestione confligere. nam quod tibi proposuisti quaestionem tamquam a nobis obiectam: \'si haec ita sunt, a communione uestrorum quemadmodum orientales postea disgregati sunt?\', et respondisti, quod in recipiendis iterum nostris damnatae causae non potuerint seruare constantiam, numquid mirandum est de tam longinquis terris episcopos tuos inpune tibi narrare quod uolunt? quodsi omnino ita esset, tot populi quid fecerunt, qui cum ista nescirent tamen a nobis rebaptizandi censentur? an non est credibile, quod et haec populi ignorare

potuerint, cum tu harum rerum aliquantum studiosior, quid cum Maximianensibus egerint uestri Afri in Africa, nisi litteris meis uelles respondere. non quaereres?

Illud uero, quod dixi: neque si aliquorum in nostra communione defunctorum traditio probaretur, quae a nobis inprobatur et displicet, nos aliqua expartem acularet, quam ridicule putasti ridiculum et minus conueniens prudentiae meae! proinde iam cupio nosse. quomodo id refellerit prudentia tua; an quia dicis te non uidere. quomodo a nobis inprobetur uel quatenus displiceat, quod numquam cognito errore damnauimus in eorum schismate positi? uide potius, quam breuiter ad ista respondeam. ego in ecclesia sum, cuius membra sunt illae omnes ecclesiae, quas ex laboribus apostolorum natas atque firmatas simul in litteris canonicis nouimus. earum communionem, quantum me adiuuat dominus, siue in Africa siue ubicumque non deseram. in hac communione si fuerunt quos nescio traditores, cum eos demonstraueris, et carne et corde mortuos detestabor, nequaquam tamen a uiuis in eiusdem ecclesiae sancta unitate manentibus propter mortuos alienabor. neque enim ipsi hanc ecclesiam condiderunt, sed in ea si boni frumentum, si autem mali palea fuerunt. uos autem quos tam manifestae ecclesiae zizania uel palea maculare non posset, quae causa fuit uestrae diuisionis nisi adpetitus sacrilegi schismatis? si tibi, inquis, displicet, inproba, fuge et relinque ecclesiam traditorum, noli errantium maiorum tuorum sequi uestigia. ad hoc respondeo: si nec illi fuerunt traditores, maiores mei sunt; si fuerunt quod ego non sum, non sunt maiores mei. ecclesiam teneo plenam tritico et palea. non dico si alios, qui suam sarcinam portant, sed si me ipsum in ea mihi ostenderes traditorem, ubi mihi licet in melius commutari, non mihi opus est inde separari. si quos tales in sacramentorum eius communione cognouero, uerbo et disciplina domini emendo quos possum, tolero quos emendare non possum. fugio paleam, ne hoc sim, non aream, ne nihil sim.

Proinde noli frustra in hac sententia uentilari. magis enim me ammonet, quomodo id agam, praeceptum apostolicum quod ipse posuisti: ne communices peccatis alienis; te ipsum castum se-rltlt. nam ut ostenderet, quemadmodum quisque non communicaret peccatis alienis, ad hoc addidit: te ipsum castum serua. non enim, qui se castum seruat, communicat peccatis alienis, quamuis non eorum peccata, sed illa quae ad iudicium sibi sumunt dei sacramenta communicet cum eis, a quibus se castum seruando fecit alienum. alioquin etiam Cyprianus, quod absit, peccatis raptorum et faeneratorum collegarum communicabat, cum quibus tamen in communione diuinorum sacramentorum manebat, de quibus dicit: episcopi plurimi, quos et hortamento esse oportebat ceteris et exemplo, diuina procuratione neglecta procuratores rerum saecularium fieri, derelicta cathedra, plebe deserta per alienas prouincias oberrantes negotiationis quaestuosae nundinas aucupari. esurientibus in ecclesia fratribus habere argentum largiter uelle, fundos insidiosis fraudibus rapere, usuris multipli cantibus faenus augere. numquid talium communicabat ille peccatis, numquid eorum sectam sequebatur? et tamen cum eis in eorundem sacramentorum communione sistebat, quia illa sacramenta non ipsi instituerant (qui ea non ad salutem habebant) moribus sanctis, sed ad poenam sibi ualere faciebant moribus malis.

Quid est autem quod dicis, quod ex persona mea tibi proposuisses, quod numquam ego diuinum tradiderim testamentum? adiungis enim: sed ille qui tradidit te creauit, deinde contexis quae tibi bene sonare uidebantur: (a) fonte deducitur ri.rms et caput membra sequuntur. sano capite. omne sanum est corpus, et si quid in hoc morbi uel uitii est, omnia membra debilitat. originem suam respicit quidquid in stirpe procrescit et post haec quasi in extremo concludis: non potest innocens esse qui sectam non sequitur innocentis, in his omnibus uerbis tuis creatorem meum, caput meum non fecisti nisi traditorem, quem quidem accusare tantum, non conuincere potuisti. ego autem nec eius innocentiam mihi ereatricem uel fontem caputue constituo. sed tu ad illud redis in quo Petilianus errauit, ne, cum quisque nascitur in sanctificatione baptismatis, Christus sit origo caputque nascentis, et non me uenire in maledictum de quo scriptum est: male dictus omnis qui spem suam ponit in homine, cum te aliunde non inuoluas nec, cum resilueris, in aliud recidas.

Sed et testimonio me admones de scripturis, quid tibi adhuc ad ista respondeam. dicis enim propter hoc scriptum esse: in legalibus patrum uestrorum ne ambulaueritis nec aduertis dictum esse Iudaeis, ut mala facta patrum suorum non imitarentur, non ut ab illo dei populo scinderentur. si ergo licuit regi Dauid Samuheli Esaiae Hieremiae Zachariae ceterisque sanctis et prophetis dei inter contemptores legis dei mandata seruare atque in illos ipsos mandati transgressores multa digna et uera uerba iaculari, patrum quoque illa peccata, quibus sub Moyse ita offenderunt deum, ut nemo eorum dignus esset terram promissionis intrare, non imitari, non sectari, sed detestari ac fugere et illis, qui ea committerent, similitudinem talium patrum increpare nec tamen sibi alterum populum quasi purgatum et liquatum separatione sacrilega constituere, quomodo nobis non liceat nec facta nescio quorum, quae magis obicitis quam probatis, imitari nec tamen ab ea, quae in uniuerso mundo, sicut apostolus dicit, fructificat et crescit, sancta ecclesia separari? numquid aliqua sacramenta instituerunt traditores in quibus baptizarer, numquid aliquos libros de facienda uel imitanda traditione posteris condiderunt et eorum tenemus sequimurque doctrinam? quod si fecissent nec sibi communicare paterentur nisi eos, qui illa legerent adprobarent, ipsi ab ecclesiae se unitate diuiderent; in quorum diuisione me si uideres, tunc me dicere deberes esse in ecclesia traditorum. quodsi sua pessima de facienda traditione praecepta conscriberent nec tamen extra ecclesiam sua propria congregatione atque communione colligerentur, zizania propterea conputarentur, quorum causa frumenta non recte desererentur.

Ecce dico iterum, quae me ulterius uetas dicere: arguis apud me eos, quos iam olim defunctos mea cognitio non iudicauit. dicis tu contra: licet tibi et hodie iudicare, et iudicium non tantum de uiuis, sed etiam de mortuis haberi potest. licet enim sit mortuus qui peccauit numquam illud moritur quod admisit. quid, si cum uiueret se correxit deumque placauit, nonne mortuum et deletum est quod admisit, sicut Felicianus et Praetextatus Maximiani ordinatores data, sicut dicis, dilatione se (a) tanto scelere correxerunt? mirum est autem, si propria peccata non obsunt hominibus, qui ea facta correxerint, et aliis obsunt, qui ea omnino non fecerint; quodsi de nobis agitur, adde (qui nec facta cognouerint\'. sed dicis licere mihi etiam hodie iudicare, quia iudicium non tantum de uiuis, sed etiam de mortuis fieri potest. ecce uolo iudicare, sed uos causam ipsam non uultis agere, immo uero tunc

actam, tunc etiam sine dubio terminatam nobis demonstrantibus non uultis agnoscere. sed faciamus uos potius habere quos docere possitis. quos nondum docuistis quare iam rebaptizandos esse contenditis, quandoquidem traditoribus quos ignorauerant baptizatos nec cum docueritis baptizare debeatis, sicut eos, qui nescientes ab adulteris baptizati sunt, et illis proditis atque conuictis non baptizatis?

Hic forte dicas: sed de Caeciliano iam, iudicatum est. respondetur tibi: iam iudicatum erat et de Primiano a centum episcopis uestris, quibus eum iniquissimum Maximianus persuaserat, antequam Bagaiense concilium faceretis. sed in primo iudicio damnatus est absens, in secundo absolutus est praesens. si post primum quos baptizauit rebaptizari non possunt, quanto potius post secundum! ita et Caecilianus primo apud Carthaginem iudicio Secundi Tigisitani damnatus est absens, secundo iudicio Miltiadis Romani absolutus est praesens. adhuc nos de illo certos esse non uultis: saltem dubitare permittite. uincit enim uos non solum qui Caecilianum. scit innocentem, uerum etiam qui nescit nocentem. uos . autem utrosque rebaptizandos esse censetis, et qui dicunt (nouimus) et qui dicunt (non nouimus qualis fuerit Caecilianus). non sunt baptizandi quos baptizauit Primianus post primum iudicium quo damnatus est absens, et baptizandi sunt quos baptizent Caecilianus post secundum iudicium quo absolutus est praesens. illum damnatum damnare non licuit, de isto absoluto saltem liceat dubitare. cuius crimina etiamsi certa nobis essent, in ecclesia constitutos, quam spiritus sanctus uelut aream cum palea praenuntiauit, nequaquam nos aliena peccata\' non imitata macularent. et tamen etiamsi nobis incerta esse dicuntur, non solum rei constituimur, uerum etiam rebaptizandi iudicamur. itane agitis, sicine cuncta peruertitis, tantumne re uera nobis licere arbitramini, ut quod uultis sit sanctum, quod uultis inmundum? cohibete uos, non proficiatis in malis, ne pereatis a bonis.

Iam illud, quod dixi: quodsi de persecutionibus agis, cito respondeo, si aliquid inique passi estis, non pertinere ad eos qui talia quamuis inprobe facientes pro pace tamen unitatis laudabiliter r tolerant, quam fallaciter refellere uoluisti, prorsus & non cogitans litteras tuas sani capitis habituras esse lectorem! ita enim respondes, quasi ego dixerim persecutionem uobis pro pace unitatis fieri debere. quod illo quidem loco non dixi, sed dixi: \'si aliquid inique passi estis, non pertinere ad eos, a quibus laudabiliter pro unitatis pace tolerantur, qui talia in uos quamuis inprobe faciunt\'. quod cum apertissime dictum sit, saltem expositum attendant quos fallere uoluisti; neque enim te quod tam apertum est non intellexisse arbitror, sed breuitate sententiae meae facile putasti posse in caliginem mitti, ubi, quodlibet aliud diceres, ei respondisse uidereris. cur autem dixerim malos communionis nostrae, hoc est areae dominicae paleam, cum in uos inique agunt, a bonis nostris laudabiliter pro pace tolerari, quid opus est ut ipse ostendam, ipse defendam, cum pro me beatus Cyprianus apertissime et candidissime dicat, etiam cum cernuntur in ecclesia mali, non propter eos ecclesiam deserendam, hoc est quod dixi eos pro unitatis pace tolerandos? neque enim uos amplius quam nos persequuntur, qui uos inique persequentes dant uobis ad decipiendos imperitos licet falsam similitudinem gloriae, uobis autem uulnus grande tristitiae.

Deinde commemorans etiam nescio quos mortuos, quos a nostris dicis occisos, tamquam in campo facundiae tuae positus latissime exaggeras locum, in quo uobis uidemisi \' similes martyrum, cum cotidie uestrorum incredibilia patiamur facta clericorum et circumcellionum multo peiora quam quorumlibet latronum atque praedonum. namque horrendis armati cuiusque generis telis terribiliter uagando non dico ecclesiasticam, sed ipsam humanam quietem pacemque perturbant, nocturnis adgressionibus clericorum catholicorum inuasas domos nudas atque inanes relinquunt, ipsos etiam raptos et fustibus tunsos ferroque concisos semiuiuos abiciunt. insuper nouo et antehac inaudito sceleris genere oculis eorum calcem aceto permixto infundentes et infercientes, quos euellere conpendio poterant, excruciare amplius eligunt quam citius excaecare. nam primo tantum calce ad hoc facinus utebantur, sed posteaquam illos, quibus hoc fecerant, cito salutem reparasse didicerunt, acetum addiderunt.

Omitto ante quanta commiserint, quibus easdem leges. aduersus errorem uestrum constitui coegerunt, magis christiana mansuetudine temperatas quam in tam magna scelera ui congrui uigoris exertas. episcopus catholicus a Thubursicubure Seruus nomine cum inuasum a uestris locum repeteret et utriusque partis procuratores proconsulare praestolarentur examen, repente sibi in oppido memorato uestris armatis inruentibus uix uiuus aufugit. a quibus pater eius presbyter aetate ac moribus grauis ea caede, qua uehementer adflictus est, post dies paucos excessit e uita. Maximianus episcopus catholicus Bagaiensis dicta inter partes iudiciaria sententia basilicam fundi Caluianensis euicerat, quam uestri inlicite aliquando usurpauerant. hanc cum iure perspicuo retineret, in ea ipsa sub altari quo confugerat, eodem supra se fracto eiusque lignis aliisque fustibus, ferro etiam crudeliter caesus totum illum locum: sanguine obpleuit. acceperat autem et grande uulnus in inguine, unde cruore largius effluente continuo moreretur. nisi maior eorum crudelitas per occultam dei misericordiam profuisset. nam cum membris ex ea parte nudatis semiuiuus insuper pronusque traheretur. exundantes uenas latenter puluis obstrusit. inde nostrorum manibus cum ferretur; rursus illis inruentibus uiolenter extortus est grauiusque mulcatus et de excelsa turri noctu praecipitatus subter cinere stercoris molliter iacebat exceptus, sensu amisso uix extremum spiritum tenens. ibi eum transiens quidam pauper inuenit. cum uentris exonerandi causa ad eum deuertisset locum. agnouit autem, cum pauidus suam coniugem adcerseret. quam procul uerecundia dimouerat, lucernam ferentem. tunc eum ambo peruexerunt domum uel miserando uel aliquid etiam lucelli sperando, cum siue uiuus seu mortuus, collectus tamen nostris ostenderetur. quid plura? mirabili curatione sanatus est, uiuit, plures in eius corpore cicatrices quam membra numerantur. hunc ad transmarinas terras occisum a uestris fama nuntiauerat et eius facinoris inmanitas grauisque indignatus, quaquauersum audiri potuit, dolore horrendo cuncta commouerat. quo posteaquam ipse secutus est, recentissimae cicatrices eius famae illud mendacium defenderunt; nam quem tunc inspicientes uix crederent uiuum, non temere illa iactasse uidebatur occisum. hic cum illic inuenisset collegam Thubursicensem, quem paulo ante commemoraui, et alios nonnullos similia uel non multo inferiora perpessos, nec eis ad propria reuertendi ulla facultas patere uideretur, et quia circumcellionum uestrorum no-

bilis furor horrendum praebens uestris clericis satellitium usque quaque odiosissime innotuit, ingens in uos conflagrauit inuidia atque inde factum est, ut et praeteritae omnes contra uos leges excitarentur et istae conderentur nouae. quarum tamen uniuersarum seueritas si uestrorum inordinatae ac sine ulla lege grassanti saeuitiae comparetur, mira lenitas appellanda est. his enim magis tanta potestate accepta mansuetudo catholica commendatur quam haeretica inmanitas plectitur, immo uero in nos caedes rapinas incendia caecitates excogitando minando exercendo audacius et insanius debacchatur.

Haec enim ego commemorare uolui, per quae factum est, ut his nostris temporibus aduersus uos ista imperialia statuta ferrentur, immo aduersus errorem uestrum. nam quid tam, si sapiatis, potest esse pro uobis? ceterum omnia quae uel anteriorum litteris didici uel ipse cognoui saeua facta uestrorum, quibus ab initio diuisionis uestrae usque ad hoc tempus ecclesiam catholicam persecuti sunt, si uelim retexere, quae lingua, qui stilus, quantum tempus otiumque sufficiat?

De Optato cum agerem tuque hoc magis excusare uoluisses quam purgare ualuisses. dixisti reos hinc uestros esse non posse, quod ad eos uindicandum nemo pertulerit. tot protestationes nostrorum de furiosissimis uestrorum uiolentiis archiua publica citius impleuerunt quam ullam apud uos uindictam illa facta meruerunt. sed forte et hic dicatur protestationes quidem depositas, sed ad ipsos uindicanda nulla perlata. audi ergo quaedam, quae ipse sum expertus. cum receptorum a uestris Maximianensium quos damnauerant causam cognouissemus et eam quaquauersum poteramus feruenti diffamaremus instantia, illi rebus tam recentibus et tanta manifestatione clarentibus quid respondere possent non inuenientes solito crebrius et audacius circumcellionum uiolentiis turbisque furentibus nos a praedicanda catholica ueritate suaque fallacia conuincenda deterrere coeperunt. et quia multi erroris eorum laqueis implicati, cum quibus ut inde liberarentur agebamus, respondebant nobis hoc nos cum episcopis suis agere debere conlationemque nostram se uehementer optare, ubi possent uidere quibus adserentibus superaret ueritas falsitatem, in Carthaginiensi totius Africae concilio nobis placuit, ut adhibita etiam publicorum testificatione gestorum, quo possemus eis, qui hoc flagitabant, probare desiderio eorum nos minime defuisse, uestri pacifice conuenirentur episcopi, quisque ab eo nostrum, qui eodem loco in quo ille consisteret, ut per conlationem nostram errore sublato christiana et fraterna societate unitate caritate pace frueremur, id intuentes, quia, si hoc fieri uellent, adiuuante misericordia dei facillime poterat quidquid in causa nostra esset agnosci, si autem recusarent, saltem diffidentia eorum non frustra illis, qui hoc a nobis poposcerant, appareret. factum est, conuenti sunt, recusarunt; quibus uerbis, quo dolo maledictione amaritudine plenis, nunc longum est demonstrare.

Interea Crispinus Calamensis uester episcopus a Possidio collega meo in eadem ciuitate apud acta conuentus ad concilium uestrum primo distulerat, pollicens cum collegis suis ibi se uisurum, quid respondere deberet. deinde post non paruum tempus repetita conuentione rursus apud acta respondit: \'uerba uiri peccatoris ne timueris, et iterum: in aures inprudentis caue quicquam dixeris, ne cum audierit inrideat sensatos sermones tuos. postremo

hanc responsionem meam patriarchali sei-mone definio: recedant a me impii, uias eorum nosse nolo.\' hanc eius responsionem cum docti indoctique riderent — quippe hominis dicentis uerba uiri peccatoris se non timere, cui respondere minime auderet, et in aures inprudentis nolle se aliquid dicere, quasi aliquod secretum fuerat inprudentis auribus temere commissurus, cum ea quae diceret multi possent prudentes audire, qualium causa et dominus Christus tanta Pharisaeis quamuis inprudentibus loquebatur, et nolle se nosse uias impiorum, quasi uias suas eum docere uellent, quos impios putabat, ac non potius ipse, si teneret uias dei, etiam impios docere deberet, sicut scriptum est: doceam iniquos uias tuas et impii ad te conuerten tur —: cum ergo ista responsio a multis intellegeretur, multis etiam demonstraretur quam inanis esset, quantum attinebat ad\' causam, quam uero amara et maledica, quod non pertinebat ad causam, atque ita eius, sicut apud uos habetur, doctissima annositas hesterno contra stante tirone nihil aduersum ueritatem posse probaretur rideretur, subito post paucos dies iter agenti Possidio alius Crispinus eius presbyter et ut perhibetur propinquus tetendit insidias armatorum, in quas paene iam noster inciderat, nisi eis prospectis atque nuntiatis ad quondam fundum fugiens deuertisset, ubi ille nihil auderet uel non praeualeret uel. si quid etiam fecisset, negare non posset. quo conperto continuo consecutus est tanta caecus: insania. at iam latere turpe arbitraretur. tam domum. in qua cam suis se Possidius incluserat, saepire armatis. lapidibus circumtundere. ambire flammis. aditum ex omni parte moliri. quae uero aderat incolentium multitudo memor periculi sui. si in eo loco adgressum tantum facinus impleretur. partim illum deprecabatur at parceret. quem resistendo non audebat offendere. partim uero ignes subpositos extinguebat. cum ille nihilo segnius coeptis feruidus atque inexoratus instaret. cessit aliquando ictibus ianua, ingressi sunt sauciatisque caede iumentis. quae in inferiore domus parte conspexerant, de superioribus episcopum deposuerunt adficientes plagis et contumeliis. ubi ne grauius saeuirent, intercessit ipse Crispinus uelut aliis rogantibus flexus. quorum non tam uidebatur in ira sua curare deprecationem quam in facinore testimonium formidare.

Haec posteaquam nota facta sunt in oppido Calamensi, expectabatur Crispinus uester episcopus quemadmodum in suum preabyterum uindicaret. accessit etiam protestatio municipalibus gestis expressa, cuius uel timore uel pudore cogeretur ecclesiasticam exercere uindictam. quod cum omnino contemneret tantusque fieret uestrorum tumultus, ut ueritati praedicandae. cui respondere non poterant, itinera clausuri putarentur, immo uero iam etiam cernerentur, leges quae non deerant, sed quasi deessent in nostris manibus quiescebant: aduersus Crispinum episcopum uestrum commotae sunt. magis ut nostra mansuetudo demonstraretur quam ut illorum puniretur audacia. neque enim aliter innotesceret, quid adiutorio Christi ecclesia catholica in suos inimicos posset et nollet, non secundum haereticam praesumptionem priuato furore circumcellionibus saeuientibus, sed secundum propheticam ueritatem iugo domini dei subditis regibus. exhibitus igitur Crispinus et, quod se esse proconsuli quaerenti negauerat. facillime conuictus haereticus decem tamen libras auri, quam multam in omnes haereticos imperator maior Theodosius constituerat. intercedente Possidio non est conpulsus exsoluere. qua mitissima sententia non contentus nescio quo consilio, quod displicuisse uestris omnibus dicebatur, ad eiusdem Theodosii filios prouo-

candum putauit. acceptatum est. rescriptum est, quid aliud, nisi quod pars Donati iam sciret se ad illam poenam aurariam cum ceteris haereticis pertinere, cum quibus propter communionem talis persecutionis aut communem se deputet habere iustitiam aut, si non deputat. non se ideo iactet iustam, quia ea poena coercetur, qua coerceri et eas haereses uidet quas concedit iniustas, et tandem intellegat, quod Christi martyrem non facit poena sed causa, nos autem usque adeo saeuos persecutores esse arguat, ut nec post imperiale rescriptum aurum illud fisco Crispinus expenderit, indulgentiam illi catholicis episcopis impetrantibus, et nunc inter ipsas etiam recentissimas leges proscriptionem uestris episcopis comminantes in re propria securus sedeat et catholici clerici inter manus circumcellionum clericorumque uestrorum domos, uictum, salutem ac lumen corporis pendant.

Haec qui faciunt quid aequos dicam latronibus, piratis, truculento alicui generi barbarorum, quando nec ipsi omnium crudelitatum magistro diabolo conparandi sunt? ille sanctum uirum Iob omnibus eius rebus ablatis grauissimo uulnere a capite usque ad pedes percussit; et tamen fuit illic integris integer luminibus locus, noc oculos eius extinxit cuius totum in potestatem corpus accepit. uerum haec uidelicet non perferuntur ad uestros, cum Crispinus maluerit Carthaginem pergere, propria pertinacia superari, mansuetudinis episcopalis intercessione mitissimam in se prolatam recusare sententiam, appellare ad eius filios, cuius lege se inretitum uidebat, excitare uniuersae parti Donati, quod solus perpeti nec uolebat nec cogebatur, quam unius sui presbyteri audacissimum et inuidiosissimum facinus sola degradatione punire.

Restitutus quidam in regione Hipponiensi uester presbyter fuit. qui cum ad catholicam pacem, antequam istis imperialibus legibus iuberetur, ueritatis ratione permotus manifesta uoluntate transisset, de domo sua raptus est a clericis et circumcellionibus uestris, luce palam in castellum proximum ductus et multitudine spectante nihilque resistere audente ad furentum arbitrium fustibus caesus, in lacuna lutulenta uolutatus, amictu iunceo dehonestatus posteaquam satis excruciauit oculos dolentium ridentiumque satiauit, inde ductus ad alium locum, quo nemo nostrorum audebat accedere, duodecimo uix die dimissus est. hoc episcopo uestro Hipponiensi Proculiano ipse sum questus gestis sane municipalibus, ne. si quid agere esset necesse. hoc ad se negaret fuisse perlatum. quid responderit, quemadmodum ab inquirenda causa dissimulauerit nostramque intentionem dolosius eludendam post etiam non respondendo putauerit, satis eadem gesta testantur. nunc uero qui ad nos a uobis clerici transierunt quanta patiantur a uestris, quando narrare sufficimus? denique non quicumque ad nos inde ueniunt ueritatem persecutione derelinquunt, sed multi ad nos inde non ueniunt, quia persecutionem a uestris pro ueritate perpeti metuunt.

Aufer itaque de medio superuacuas inuidias molestiarum, quas regalibus iussis pro uestro errore patimini perparuas et prope nullas pro magno furore uestrorum, inputantes etiam nobis, quae ab ipsis terrenis potestatibus, ut uestrorum impetus a sua salute depellant, necessitate fiunt, non uoluntate. neque enim si quadraginta illi, qui Paulum apostolum interficere coniurauerant, in armatos a quibus deducebatur inruissent poenasque sumpsissent, Paulo ista fuerant inputanda. omitto quod etiam uoluntarias mortes, quas ipsi.

sibi ingerunt. in nos mentiendo transfertis. nam de Marculo quod se ipse praecipitauerit audiui. quod profecto est credibilius quam hoc aliquam potestatem Romanam iubere potuisse Romanis legibus nimis insolitum, cum hoc malum inter tot haereses sub christiano uocabulo errantes proprium sit haeresis uestrae. unde quid prodest, quod conciliis suis hoc uestri episcopi prohibuisse et damnasse se iactant, sicut ipse commemorasti, cum tot rupes et abrupta saxorum ex Marculiano illo magisterio cotidie funestentur? dixi ergo, quid de Marculo audierim et unde hoc credibilius possit uideri, quid autem uerum sit deus nouerit. de aliis autem tribus, quorum mortes pariter obiecisti, quid uel quomodo factum sit, ab eis quos nosse existimo, fateor, non quaesiui.

Nullis tamen bonis in catholica hoc placet, si usque ad mortem in quemquam licet haereticum saeuiatur. neque uero, si longe a morte cuiuslibet molestiis libido ulciscendi malum pro malo retribuat, adprobamus, multo amplius detestantes, si ex occasione uelut pro unitate conandi concupita quisque auferat aliena, non illa quae sub nomine ecclesiae non debent ab haereticis possideri, sed quorumque priuata. haec omnia displicent bonis et ea prohibent et cohibent quantum possunt, quantum autem non possunt ferunt et sicut dixi pro pace laudabiliter tolerant. non ea laudabilia, sed damnabilia iudicantes, et nec propter zizania segetem Christi nec propter paleas aream Christi nec propter uasa inhonorata domum magnam Christi nec propter pisces malos retia Christi derelinquunt.

Reges cum in errore sunt, pro ipso errore leges contra ueritatem ferunt; cum in ueritate sunt, similiter contra errorem pro ipsa ueritate decernunt: ita et legibus malis probantur boni et legibus bonis emendantur mali. rex Nabuchodonosor peruersus legem saeuam dedit, ut simulacrum adoraretur. idem correctus seueram, ne deus uerus blasphemaretur. in hoc enim reges, sicut eis diuiuitus praecipitur, deo seruiunt in quantum reges sunt, si in suo regno bona iubeant, mala prohibeant, non solum quae pertinent ad humanam societatem, uerum etiam quae ad diuinam religionem.

Frustra dicis: relinquar libero arbitrio. cur enim non in homicidiis et in stupris et in quibusque aliis facinoribus et flagitiis libero te arbitrio dimittendum esse proclamas? quae tamen omnia iustis legibus conprimi utilissimum ac saluberrimum est. dedit quidem deus homini liberam uoluntatem, sed nec bonam infructuosam nec malam esse uoluit inpunitam. quisquis christianum, inquis, persequitur, (christianum est inimicus. uerum dicis, sed si non hoc in illo persequitur quod Christo est inimicum. neque enim dominus in seruo, pater in filio, maritus in coniuge, cum sunt utrique christiani, non debent persequi uitia christianae contraria ueritati. an uero, si non persequantur, non rei neglegentiae merito tenebuntur? sed in omnibus tenendus est modus aptus humanitati, congruus caritati, ut nec totum quod potestatis est exeratur et in eo quod exeritur dilectio non amittatur, in eo autem quod non exeritur mansuetudo monstretur. ubi uero nulla ex diuinis humanisue legibus potestas conceditur, nihil inprobe atque inprudenter audeatur.

Audi iam de Maximianensibus quod paulo ante distuleram, ut et tuos episcopos noueris tibi esse mentitos et non solum quod pertinet ad baptismi quaestionem uel ad alienorum peccatorum in ecclesia sine propria contaminatione tolerantiam, uerum etiam quod ad per-

secutionis inuidiam, in qua quidem uestri in nos omnia Romana iura et praesidia superarunt, in hac una Maximianensium causa noueris terminari. nam si concilii Bagaiensis episcoporum uestrorum trecentorum et decem memorabilem illam, de qua superius quod satis esse uidebatur inserui, non te piguit legere sententiam, cum illa uerba damnatos cum Maximiano duodecim, quorum praesentium manibus ordinatus est, apertissime ostendant, dilationem autem redeundi ad communionem uestram illis esse concessam, qui, cum essent in communione Maximiani Primianumque damnassent, tamen, quando Maximianus ordinatus est. non interfuerunt — neque enim omnes interesse potuerunt ant «K more debuerunt —, plurimum miror, quomodo te falli nescio quo mentiente permiseris, cui uerba ipsa, quae obscure non sunt nec acutum ingenium quo discutiantur, sed tantum animum quo aduertantur exposcunt, ne ab eo fallereris, recitare potuisti. sed quia fieri potest, ut non eam legeris et simplici affectu tamquam episcopo uel episcopis aliud tibi insinuantibus facile credideris, accipe eam et lege et quam tibi a me uerum dicatur adtende. neque enim possunt eam tegendi mendacii sui causa ut libitum fuerit emendare, immo falsare, quam iudicio publico apud proconsulem allegauerunt, quam totiens gestis municipalibus inserendam pro suae causae necessitate curarunt, quando agebant aduersus eos, ut de basilicis pellerentur.

Sic certe incipit ea sententia: cum omnipotentis dei et Christi eius uoluntate in ecclesia Bagaiensi concilium gereremus Gamalius Primianus PontiusSecundianus Ianuarianus Saturninus Felix Pegasius Rufinus Fortunius Crispinus Florentius Optatus Donatus Donatianus et ceteri numero trecenti decem, placuit spiritui sancto qui in nobis est pacem firmare perpetuara, schismata resecare sacrilega. deinde cum multa in eos horrenda uomuisset, paulo post ait: Maximianum fidei aemulum, ueritatis adulterum, ecclesiae matris inimicum, Dathae, Corae et Abiron ministrum de pacis gremio sententiae fulmen excussit. uides, ut arbitror, Maximianum sine ulla dubitatione damnatum. deinde post pauca sed plane grauissima, quae in eum libuit declamare, adiungens ordinatores eius et cum eo sine dilatione damnans: nec solum hunc, inquit, sceleris sui mors iusta condemnat; trahit etiam ad consortium criminis plurimos catena sacrilegii. deinde cum etiam in ipsorum exaggerandum scelus quae putauit declamanda fudisset, nominauit eos ita conclusitque damnatos: famosi ergo, inquit, criminis reos Uictorianum Carcabianensem, Marcianum Sullectinum, Beianum Beianensem, Saluium Ausafensem, Theodorum Usulensem, Donatum Sabratensem, Miggenem Elefantariensem, Praetex- tatum Adsuritanum, Saluium Membreaitanum, Ualerium Melzitanum, Felicianum Mustitanum et Martialem Pertusensem, qui funesto opere perditionis uas sordidum collecta faeculentia glutinarunt, sed et clericos aliquando ecclesiae Carthaginis, qui, dum facinori intersunt, inlicito incestui lenocinium praebuerunt, dei praesidentis arbitrio uniuersalis concilii ore ueridico damnatos esse cognoscite. quid planius, quid manifestius, quid expressius dici potest?

Audi iam quibus dilatio temporis impertita sit, ut uideas eos esse qui non interfuerunt, quando Maximiano, cum ordinaretur, manus inpositae sunt: eos autem, inquit, quos sacrilegi surculi non polluere plantaria, id est qui a Maximiani capite proprias manus uerecundo pudore fidei retraxerunt, ad matrem ecclesiam redire permisimus. hos cernis que-

madmodum non dicant esse damnatos, sed tunc eadem damnationis sententia retinendos, si transacto die constituto redire noluerint, quem diem ita constituunt: ac ne angustum, inquit, redeuntibus tempus spem salutis artatae diei pressura subducat. agnoscentibus quibus licet, manentibus praecedentibus statutis, uniuersis usque in diem octauum Kl Ianuariarum proxime futurarum agnitionis pandimus ianuam, ut integri honoris ac fidei regressi habeant fundamenta. quam si quisquam ingredi nequiuerit pigra segnitia, sciat sibi ad omnes ueniales aditus sua uoluntate uiam esse subductam. man-ebit enim circa eos dicta sententia et post praestitutum diem redeuntibus fixa paenitentia.

Certe iam perspicis, uir disertissime, in illos te potius, a quibus audisti mendacium, omnia retorquere debere, quae in nos, tamquam mentiti de hac re fuerimus. dicenda arbitratus es. certe perspicis illos duos, de quibus agimus, ex eorum esse numero, qui cum Maximiano duodecim sine dilatione damnati sunt, non ex eorum, quibus redeundi tempus indultum est. certe liquet claret eminet, concerni obscurari obtegi nullo modo potest, quod tanta eloquentia is a quo sententia illa dicta est discreuit inlustrauit expressit. cur uerba adhuc dantur? cur contra lucidissimam ueritatem pro manifesto errore contenditur? cur homines se ipsos decipiunt? si laqueos diaboli, quos resoluere atque abrumpere deberent, constrictius implicant et obnoluunt, adhuc accipe, unde uehementius et utinam cum aliquo fructu correctionis erubescant.

In memorato concilio Bagaiensi dies et consul adscriptus est non solum qua decretum concilii -conditum est, uerum etiam ipsius dilationis. ergo a die VIII Kalendarum Maiarum post consulatum Theodosii Augusti ter et Abundantii, qui dies est concilii Bagaiensis, usque ad VIII Kalendas Ian, qui dies est dilationis, octo menses ferme numerantur. inuenitur autem postulatio apud Herodem proconsulem uide quanto post dicta aduersus Felicianum et Praetextatum de Mustitanis et Adsuritanis locis excludendos, cuius pauca subiunxi: post consulatum dominorum nostrorum Arcadii ter et Honorii iterum Augustorum VI Nonas Mart Carthagine in secretario praetorii Titianus dixit : Peregrinus presbyter et seniores ecclesiae Mustitanae et Adsuritanae regionis tale desiderium prosequuntur:cum ecclesiae catholicae sanctitatem uir memoriae uenerabilis ab errore perfidiae Donatus adsereret, in eius nomen et cultum mundi paene totius obseruantia nutrita coaluit. sedcum eius religionis laudandum mirandumque propositum Maximiani cuiusdam uenena polluerent, multorum coetus antistitum in unum deo conspirante collectus hominem uel potius pestem, quae supernae displicuit maiestati, etiam purae mentis propria coercitione damnauit. eos quoque, quos alienae praesumptionis error (ad)traxel\'at, portu primo proposito paenitendi, si reuerti cuperent intra tempus ad religionis tramitem destitutum, pari uigoris admonitione conpescuit. sed suis institutis iniquitas delectatur et semet ipsam non deserit, cum semel praecipitata corruerit. idem namque Maximianus coeptam nutrit audaciam et alios sibimet consociat ad furorem.inter quos etiam Felicianus quidam„ qui primo recta sectatus deprauationis huius adtaminatione fuscatur, in Mustitana positus ciuitate deo omnipotenti parietes consecratos, [et] ecclesiam uenerandam quasi quadam obsessione credidit retinendam. hunc etiam Praetextatus in Assuritanis partibus imitatur. sed cum aequitatis tuae innotesceret potestati consortium sacerdotum, iussisti, ut gesta testantur, exploso omni

contradictionis effectu sacratissimis sacerdotibus a profanis mentibus ecclesias uindicatas oportere restitui. uides nempe usque ad huius postulationis diem ab illo praestitutae dilationis quod trium fere mensum tempus effluxerit. producitur autem iste conflictus, quantum ex gestis proconsularibus et municipalibus indagare potuimus. usque. ad Theodorum proconsulem, hoc est usque anni alterius diem XI Kl Ian, quo die clerici et seniores agentes sub Rogato episcopo, qui in locum damnati Praetextati Adsuritani fuerat subrogatus, allegauerunt memorati proconsulis iussionem, cum a foris erant a communione uestra et eiusdem communionis uestrae inimici in iudiciis publicis arguebantur et expellendi de locis deo summo consecratis tamquam sacrilegi petebantur.

Ex quolibet ergo numero fuerint — quamquam satis appareat ex quo fuerint —, qui intra constitutum dilationis diem communioni uestrae non se reddiderunt, quomodo toto illo tempore a uobis alienati baptizare potuerunt? quomodo cum his. quos extra communionem uestram baptizauerunt, non expiatis alio baptismate redierunt? in quo facto non uos reprehendimus, quod baptismum Christi nequaquam sacrilegum etiam in schismate sacrilego cognouistis, quod hominum peruersitate correcta illud, quod etiam in peruersis rectum fuerat, adprobastis, quod humana uitia cum diuinis signaculis non confudistis, quod dona ecclesiae, quae praeter ecclesiam quoque haberi et dari ad habentium et accipientium supplicium potuerunt, nec in damnatis damnanda nec in receptis mutanda censuistis.

Nec illud reprehendimus, quod eosdem ipsos famosi criminis reos et post sententiam damnationis ipsorum et post dilationis diem aliis constitutum tamen propter populos infirmos, qui eis adhaeserunt, recordantes credo patris familias sollicitudinem, ne simul cum zizaniis eradicaretur et triticum, sine aliqua degradatione colligendos et ipsa abundantia caritatis expiandos esse credidistis. nec illud reprehendimus, quod eos, eum adhuc famoso schismatis sacrilegio tenerentur, etiam per terrenas potestates persecuti estis. fiebat enim hoc, quantum res ipsa consecuta indicauit, corrigendi studio, non nocendi, ut illis molestiis agitati suum scelus cogitare cogerentur et repressis animositatis furiis emendare. sed quia ista non reprehendimus, ideo uestri schismatis crimen iure culpamus, merito detestamur, omni ratione conuincimus, quo uos a nobis. immo ab orbis terrarum catholica communione separatis, talia nobis obiciendo, qualia uos in causa Maximianensium fecisse negare, ut arbitror, non potestis. si enim baptismus Christi est et ideo nullo modo destruendus, qui datus est per Felici anum et Praetextatum, cum separati a uobis Maximiano coniungerentur, cum illo a nobis pro nefarii schismatis crimine condemnati, quomodo non est baptismus Christi uel quomodo destruendus est, qui datur in ecclesia, quae ramos suos, ut uerbis Cypriani utar, per uniuersam terram copia ubertatis extendit, qui datur postremo in illis ecclesiis, quas numquam in litteris apostolicis recitare cessastis, numquam ullo concilio sicut Felicianum Praetextatumque damnastis? si damnatos in integrum restituere placuit pro resareienda parte Donati, quid uos offendit toto orbe diffusa unitas Christi, quae uel damnare non potuit inauditos uel omnino nec damnauit nec absoluit incognitos uel innocentes credidit quos didicit absolutos? si discissos a uobis Maximianenses per iussa iudicum persequendo sedibus expulistis, quid uos per imperatores, qui eosdem iudices mittunt, indigna pati querimini, qui uos ab eius ecclesia, de quo scriptum est, quod adorabunt eum omnes reges terrae.

omnes gentes seruient illi, et quod dominabitur a mari usque ad mare et a flumine usque ad terminos orbis terrae, nefario schismate discidistis?

Ecce iam non dico: \'si persecutionem facere non licet, fecit Optatus\', ne adhuc dicas non pertinere ad uestros quidquid Optatus eis ignorantibus fecit, cum ipsi dicere non permittant terras ab Africa remotissimas (non pertinere ad se quidquid Caecilianus eis ignorantibus fecit). qui traditores in Africa fuerint, quid mali Afri episcopi fecerint ignoramus; sed plane dico, si persecutionem facere non licet, uestri Maximianensibus ita ut non possitis negare fecerunt. si persecutionem qui patiuntur innocentes sunt, passi sunt Maximianenses. numquid et nunc dicturus es: basilicam uel speluncam Ma.cimiani populus nullo nostrorum auctore destruxit? quamquam si cuius communionis turba illa fuerit inquiratur — non a uestris credantur inmissi —, ipsi repperientur forsitan uestri aut certe uestris adiuuando permixti. sed quid ad nos? respondes enim: non feci-mus, non inmisimus, quinam illi fuerunt ignoramus. persecutionem tamen a quibuscumque passum eum, quem fateris iniustum, quoniam clara res est, ea quae patimini uos iustos demonstrare non possunt. sed a quibus etiam Maximianenses persecutionem passi sunt, proconsularia gesta testantur. instructi sunt aduocati, adita iudicia et tamquam in haereticos excitata, illi sibi tuitionem possidentibus postulabant, allegabant uestri Bagaiense concilium et damnatos flagitabant sacris sedibus pelli, instabatur, dicta causa est, cum eos praesente Saluio Membresitano haereticos ostendistis uicistis expulistis. persecutionem igitur illos - passos esse, uos fecisse uideo; iustos quaero, uos esse perhibebis; ego concludo: non ergo qui eam patitur consequenter iustus nec qui facit consequenter iniustus est.

Tu rursus art-es dialecticas accusabis: me tamen uerum dicere saltem tacitus adprobabis et eliges tuam sententiam potius corrigere, qua nullam iustam persecutionem esse dixisti, quam Maximianensium persecutores dicere iniustos, quos uestros esse tandem gestis proconsularibus agnouisti. non sane sine fructu schismaticorum uestrorum persecuti estis errorem; nam Felicianum et Praetextatum eodem conflictu et molestiis correxistis. et Optatum quidem Gildonianum grauiora exitia comminantem Mustitani et Adsuritani, sicut ab eis quoque praesens audiui, timuisse dicuntur et suos episcopos coegisse, ut ad Primiani communionem reuerterentur. sed cum hoc Optatus nullis gestis publicis exegerit, ut quid agam talibus aduersus uos, paratos negare quidquid negare potueritis? acta extant proconsularia et municipalia, quibus recitatis ostendimus, quanta ui memorati a uestris ut locis cederent urgebantur. non culpamus, non inuidemus: non frustra laborastis, non in cassum terruistis, non inaniter agitastis. displicuit eis adflictis animositas sua, fracti sunt, emendati sunt, correcti ac recepti sunt post suam damnationem, post aliorum dilationem, post uestram persecutionem. recepti sunt autem sicut fuerant honorati, nulla paenitentiae grauioris humiliatione uel expiati uel degradati nec ipsi nec illi, cum quibus recepti sunt, quos secum separauerant contra uos, baptizauerant extra uos, quos rebaptizauerant fortasse post uos.

Nihil habetis iam unde caliginosa mendacia hominibus ignaris de rebus longe praeteritis ingeratis. quod uestri apud Conatantinum tunc imperatorem accusauerunt Caecilianum,

publica monumenta proclamant. dictam esse causam et ad debitum finem esse perductam usque ad purgationem Felicis Aptugnensis ordinatoris Caeciliani, quem in concilio Carthaginiensi \'malorum omnium fontem\' dixerunt et apud eundem Constantinum, sicut scriptis suis ipse indicat, adsiduis interpellationibus accusarunt, proconsularia testantur archiua. resistitis reclamatis repugnatis apertissimae ueritati, dicitis etiam transmarinos iudices a Caeciliano esse corruptos, ipsum imperatorem nescio qua gratia deprauatum; eo quippe est inpudentior uictus accusator quo fit etiam iudicis calumniator. uerumtamen inter omnia illa uestra mendacia, quibus transmarinis iudicibus calumniamini, saltem hoc optinemus, quod primi maiores uestri ad imperatorem causam istam detulerunt, primi apud imperatorem Caecilianum et eius ordinatorem accusauerunt, primi apud imperatorem Caecilianum et eius socios persecuti sunt. unde nobis, sicut uobis uidetur, grauissimam concitatis inuidiam, quia uicti patimini quod uictores utique faceretis, uelut si Danihelem criminari uellent, qui illo innocente liberato ipsi ab eis leonibus consumpti sunt, a quibus eum per calumniam consumi uoluerunt. optinemus etiam, quodlibet de iudicibus, (a quibus) praesens iudicio transmarino absolutus est Caecilianus, quodlibet de ipso, apud quem maiores uestri Caecilianum accusauerunt, cuius postremo iudicium episcopali praelatum iudicio delegerunt, Constantino imperatore tamquam corrupto gratia siue sentiatis siue fingatis, omnes tamen, qui tunc erant uel in propinquis uel in remotis terris tam longe lateque diffusi catholici christiani, ad quos fama de Caeciliano et collegis eius potuit peruenire, non debuisse accusatoribus uictis, sed ecclesiasticis iudicibus credere. ubi enim iudices omnes esse non possumus, melius his qui esse potuerint credimus quam credendo litigatoribus uictis, quorum esse iudices non potuimus, de ipsis iudicare iudicibus audeamus.

Proinde quoniam illi, quibus accusantibus praesens , absolutus est Caecilianus, non solum eos a quibus absolutus est, uerum etiam omnes christianos catholicos in quibuslibet gentibus constitutos, qui uel illam dissensionem Afrorum penitus nescierunt uel in ea iudicibus, sicut eis uisum est. suo periculo pronuntiantibus quam uictis accusatoribus credere maluerunt, Caeciliani criminibus uel fictis uel certe non probatis perfundere audacissima inprobitate conati sunt et omnes negare esse christianos, missa est uobis tandem aliquando Maximianensium causa, in qua ipsi damnarent, ipsi damnatos persequerentur, ipsi persecutos in eodem honore reciperent, ipsi baptismum damnatorum acceptarent, ut, qui innocentes ausi sunt accusare, nocentes cogerentur absoluere, non quos innocentes esse crediderant, sed quos. ut dicunt, dei praesidentis arbitrio ueridico plenarii concilii sui ore damnauerant. quis cuiquam dixit aliquando: \'quoniam indici absoluenti potius quam mihi accusanti credidisti, reus es cum ipsis quos accusaui\'? et hoc tamen orbi christiano dicitur, quod si uni homini diceretur, non dico iniquissimum, sed insanissimum uideretur. o rem mirabiliter indignam! accusarunt Afri Afros crimine traditionis, accusatos transmarini iudices absoluerunt, et traditores facti sunt populi gentium, quia iudicibus absoluentibus potius quam accusatoribus criminantibus crediderunt.

Merito tibi est, pars Donati. Maximianensium causa propinata: bibe calicem de manu domini corripientis et admonentis. si intellegis et adquiescis, misericordia est ista emendantis,

ne incidas in iudicium punientis. tibi dicitur: superba et dura ceruice, reconciliare christianis usque quaque populis a te inique accusatis, saltem iam tuis reconciliata damnatis. quid rescindis baptisma Christi in illis uel ex illis ecclesiis quas apostoli fundauerunt? iam baptisma recepisti, quod tui damnati, antequam tibi reconciliarentur, dederunt. quid de persecutione quam pateris gloriaris? si iustitiae signum est, iustior est pars Maximiani; nam et a te passa est et patitur tecum. audite psalmum diuinum: nolite esse sicut equus et mulus non habentes intellectum. persecutores enim uestros nos dicitis, cum uos saluos fieri cupientes uestra quae sanari uolumus uulnera medicinaliter persequamur, unde a clericis et circumcellionibus tamquam dentibus et calcibus uestris grauiter, dum uos curamus, adfligimur. nolite esse ingrati tali medicinae quam estis imitati; et uos Felicianum et Praetextatum persecutionibus correxistis. atque utinam totum corrigeretis et sicut illi ad uos, ita illi et uos ad matrem catholicam rediretis!

Contra quam. frater Cresconi, tanta es elatus audacia, ut a me commemorata etiam illa diuina testimonia refellere conareris et obstrepere dei uocibus. hoc enim posui in illa epistula contra quam loqueris, quod in sancto libro est de semine Abrahae, ad illum patrem nostrum deo dicente: in semine tuo benedicentur omnes gentes. quod testamentum appellat apostolus dicens: fratres, secundum hominem dico. tamen hominis confirmatum testamentum nemo irritum facit aut superordinat. Abrahae dictae sunt promissiones et semini eius. non dicit (et seminibus\' tamquam in multis, sed tamquam in uno (et semini tuo\\ quod est Christus. huius seminis fecunditas tam copiosa promissa est, ut diceretur ei: sic erit semen tuum sicut stellae caeli et sicut arena maris quae non potest dinumerari. huic tu multiplicationi atque ubertati ecclesiae, quae toto orbe dilatatur, quae prophetata sic creditur, sic omnium etiam infidelium oculis exhibetur, ut claudat etiam ora paganorum, qui aduersus eam paucissimi remanserunt, partem Donati audes praeponere, dicens quod et praeter Africam nescio quos habeatis, quibus tamen non apparentibus ex Africa uos solere mittere episcopos non negatis unum aut duos aut ut multum tres, et argumentaris inaniter contra euidentissimam ueritatem, quod ideo nobis non totus orbis communicet, quia uel adhuc multa sunt gentium barbararum, quae in Christum nondum crediderunt, uel sub nomine Christi haereses multae a communione nostrae societatis alienae.

Nec attendis nec saltem ab scientibus quaeris, quam multa ipsarum barbararum gentium quas commemorasti Christi iam nomini mancipata sint et quemadmodum in ceteras euangelium crescendo fructificare non cesset, donec in omnibus cum fuerit praedicatum ueniat finis. sic enim ipse dominus ait: et praedicabitur hoc euangelium in uniuerso orbe in testimonium omnibus gentibus, et tunc ueniet finis. nisi forte etiam in tantum (abruptum) uos praecipitat insana superbia, ut hoc quod praedictum est de parte Donati putetis incipiendum. non ex illis ecclesiis quas apostoli plantauerunt, quibus non communicat pars Donati. an et ipsas, ut mundum impleat, rebaptizare conabitur, cum catholica per cuncta crescente illa et in ipsa Africa cotidie minuatur? o uesana peruersitas hominum! laudari te credis de Christo credendo quod non uides, et damnari te non credis de ecclesia negando quod uides, cum illud caput in caelo sit, hoc corpus in terra.

Agnoscis Christum in eo quod scriptum est: exaltare super caelos, deus, et non agnoscis ecclesiam in eo quod sequitur: et super omnem terram gloria tua. agnoscis Christum in eo quod scriptum est: foderunt manus meas et pedes, dinumerauerunt omnia ossa mea. ipsi uero considerauerunt et conspexerunt me, diuiserunt sibi uestimenta mea et super uestem meam miserunt sortem, et non agnoscis ecclesiam in eo quod paulo post sequitur: commemorabuntur et conuertentur ad dominum uniuersi fines terrae et adorabunt in conspectu eius uniuersae patriae gentium, quoniam domini est regnum et ipse dominabitur gentium. agnoscis Christum in eo quod scriptum est: deus, iudicium tuum regi da et iustitiam tuam filio regis, et non agnoscis ecclesiam in eo quod psalmus ipse testatur: dominabitur a mari usque ad mare et a flumine usque ad terminos orbis terrae. coram illo decident Aethiopes et inimici eius terram lingent. reges Tharsis et insulae munera offerent, reges Arabum et Saba dona adducent. et adorabunt eum omnes reges terrae, omnes gentes seruient illi. agnoscis Christum ubi dicitur ad Iudaeos: non est mihi uoluntas in uobis, dicit dominus omnipotens, nec accipiam sacrificia de manibus uestris — quia utique Christi aduentus abstulit illa omnia sacrificia Iudaeorum —, et non agnoscis ecclesiam in eo quod sequitur: quoniam ab ortu solis usque ad occasum glorificatum est nomen meum in gentibus, et in omni loco incensum admouebitur nomini meo et hostia pura. magnum enim nomen meum in gentibus, dicit dominus omnipotens. agnoscis Christum in eo quod dicit propheta: sicut ouis ad immolandum ductus est et cetera quae ibi de illo tamquam in euangelio leguntur, et non agnoscis ecclesiam in eo quod paulo post dicit: laetare, sterilis, quae non paris, erumpe et clama quae non parturis, quoniam multi filii desertae magis quam eius quae habet uirum. dixit enim dominus: dilata locum tabernaculi tui et aulas tuas confige — non est quod parcas —, porrige longius funiculos, palos ualidos confirma, etiam atque etiam in dextram atque sinistram extende. semen enim tuum hereditabit gentes et ciuitates quae desertae erant inhabitabis. non est quod metuas — praeualebis enim — nec erubescas quod detestabilis fueris. confusionem enim in perpetuum obliuisceris, ignominiae uiduitatis tuae non eris memor. quoniam ego sum dominus qui facio te, dominus nomen ei, et qui eruit te ipse deus Israhel uniuersae terrae uocabitur.

In his certe litteris Sanctis ecclesiam didicit Cyprianus. ut diceret: sic ecclesia domini luce perfusa per orbem totum radios suos porrexit, ramos suos per uniuersam terram copia ubertatis extendit. huic tu, Cresconi, tantae manifestationi diuinorum eloquiorum calumniaris intuendo residua gentium, quae nondum occupauit ecclesia; quanta occupauerit, unde ad residua tenenda cotidie diffunditur, non attendis. quomodo enim prophetiarum istarum futuram perfectionem non neges, qui tantum prouectum, cui debetur ipsa perfectio, negare non dubitas non dico aduersus uoces diuinas, sed iam et aduersus tuas? nam et de te ui magna ipsius ueritatis expressum est, ut diceres nesciens uel non attendens quid dixeris, quod in christianum nomen totus cotidie uertitur mundus. cur ergo huic ecclesiae, quae toto mundo crescendo dilatatur, non communicat pars Donati? uidelicet ne a peccatoribus polluatur. et ubi est, quod non istam uestram, quae in Africa remanens orbi terrarum calumniatur aut ex Africa in paucis latentibus peregrinatur, sed illam. quae ramos suos per uniuersam terram copia ubertatis extendit. noluit deseri Cyprianus, etiamsi in eius commu-

nione non tantum sint uerum appareant peccatores, dicens: nam etsi uidentur in ecclesia esse zizania, non tamen inpediri debet uel fides uel caritas nostra, ut quoniam zizania esse in ecclesia cernimus ipsi de ecclesia recedamus?

Hic et tu responde, si tibi placet ueri aliquid respondere. et quomodo implebitur quod scriptum est: filius malus ipse se iustum dicit, exitum autem suum non abluit? coarguat filium malum, Maximianenses damnet et persequatur, damnatis et persecutis reconcilietur: uel sic conuincatur, uel sic confundatur, uel sic corrigatur. quomodo, inquis, totus orbis communione uestra plenus est, ubi tam multae sunt haereses, quarum uobis nulla communicat? immo non tantum haereticis, uerum etiam ceteris hominibus malis plenus est orbis et sanctis ac fidelibus dei seruis plenus est orbis, quia et mare plenum est amaris fluctibus, plenum est et dulcibus piscibus.

In paucis, inquis, frequenter est ueritas, errare multorum est, et ne uerbis tuis tantae illius sterilis fecunditati. contradicere uidereris, cui dictum est: multi filii desertae magis quam eius quae habet uirum, adhibuisti ex euangelio testimonium: quoniam pauci sunt qui saluantur. solue ergo quaestionem, quomodo ipse dominus dicat: quam arta et angusta est uia quae ducit ad uitam, et pauci sunt qui inueniunt eam, et idem ipse alibi dicat: multi ab oriente et occidente uenient et recumbent cum Abraham et Isaac et lacob in regno caelorum, quomodo etiam in Apocalypsi demonstratur eorum multitudo, quam numerare nemo potest, ex omni gente et tribu et lingua. habentium stolas albas palmasque ferentium, qui pressuras propter fidem Christi sustinuerant, quomodo idem sint pauci qui multi. neque enim alterum horum est uerum, alterum falsum, cum sit utrumque diuina ueritate prolatum, nisi quia idem ipsi boni uerique christiani, qui per se ipsos multi sunt, in conparatione malorum falsorumque itidem pauci sunt. sic multa grana, quibus horrea magna conplentur, pauca dicimus in comparatione palearum, sic etiam — ut de ipso dei testamento dicam, quod factum est ad Abraham de semine eius, quod est Christus — multas stellas, quas numerare non possumus, e quibus tam grande caelum undique circumfulget, paucas dicimus in comparatione harenae maris. forte stellae significauerint spiritales christianos, maris autem harena carnales, per quos et ex quibus etiam haereses et schismata fiunt, utroque tamen genere plenus est mundus, quia idem dominus dicit: ager est hic mundus et tu ipse tibi ueritate extorquente dixisti: in nomen Christi totus cotidie uertitur mundus. per totum igitur agrum, hoc est per totum mundum frumenta, per totum zizania, quia de utroque dixit qui falli non potest: sinite utraque crescere usque ad messem.

Cohibeant itaque se frumentorum per totum mundum tanta ubertate crescentium impii desertores et non audeant de quorundam zizaniorum separatorum paucitate gloriari. quodsi gloriantur, etiam in hoc ipso procedunt aduersus eos idem illi Maximianenses in iudicio diuino ad eos in omnibus confundendos et si sapiant corrigendos appositi, quos multo pauciores praefidentia multitudinis suae persecuti sunt et persequendo ad suam communionem aliquos eorum denuo conuerterunt ac sic ceteros iustissimos quo paucissimos reliquerunt.

Non, inquis, communicat oriens Africae nec Africa orienti. non sane, sed in paleis haereticis ab area dominica separatis; in frumentis autem catholicis et interioribus paleis omnino com-

municat oriens Africae et Africa orienti. alii quippe hic, alii uero alibi atque alibi haeretici cum diffusa ubique catholica unitate confligunt. ubique est enim illa, de qua exierunt qui esse ubique minime potuerunt, dicentes secundum id quod de illis praedictum est: ecce hic est Christus, ecce illic, alii hoc loco, alio alii suarum praesumptionum uel potius amputationum proprias particulas ostendentes atque impia superbia radicem unde fracti sunt abnegantes. huic ergo ecclesiae, quae copiosis successibus, cum dilatatur toto orbe terrarum, ex omni gente, tribu et lingua parit multitudinem candidatorum et palmatorum, sicut in Apocalypsi scriptum est, quam numerare nemo potest, huic, inquam, ecclesiae, cui partem Donati non communicare manifestum est, maiores uestri probare debuerunt quaecumque uera documenta de traditoribus habuerunt. quod si fecissent, ipsi in illa essent, extra illam uero illi quos accusassent. nunc autem cum accusatos in illa permansisse uideamus, quid boni de accusatoribus sentire debemus, quos extra illam uidemus? ac per hoc in illa mea quadripertita distributione, ubi dixi, cum de traditoribus proferuntur ex utraque parte documenta, aut utraque uera esse aut utraque falsa aut nostra uera et uestra falsa aut nostra falsa et uestra uera, cum uideres in superioribus tribus uos facillime superari, frustra tibi hoc extremum quasi qua euaderes elegisti. quamuis enim quam inpudenter dicatur aduertas, tamen ea ipsa uera uestra si qua essent humana documenta, illi ecclesiae probari debuerunt, quam probant documenta diuina.

Dic mihi, obsecro te — sed noli offundere nebulas imperitis, ut, quoniam traditores accusatos non uales conuincere, identidem uelis artes dialecticas accusare —, dic ergo, rogo te, causa ista uestra cum ueris documentis uestris perducta est ad iudicium transmarinarum ecclesiarum labore apostolico fundatarum an non est perducta? si perducta est, uicistis in eo iudicio an uicti estis? si uicisse uos dicitis, cur eis ecclesiis, in quarum iudicio uicistis, non eommunicastis? si autem, quod satis ipsa indicat ab eis alienata uestra communio, uicti estis, quid nobiscum uel mala uel bona causa perdita litigatis, id habentes maximum crimen, quod crimine traditorum, quos in iudicio transmarinarum ecclesiarum etiam uera documenta proferentes conuincere minime potuistis, orbem christianum perfunditis, quia in ea causa, in qua interesse non potuit, elegit iudicibus credere, non accusatoribus uictis? non itaque ideo rei estis, quia bonam causam, ut secundum uos loquar, in transmarino iudicio perdidistis, sed quia crimen reorum atque - ut nimium nobis cedatur—et iudicum tot innocentibus populis christianis per tot gentes longe lateque diffusis obicere minime dubitatis; quorum communioni tamquam frumentis dominicis cohaerendo et illos uiros, sicut dicitis, traditores et illos malos, sicut arbitramini, iudices secundum euan gelicas litteras etiam monente Cypriano usque ad tempus uentilationis tamquam paleam tolerare debuistis, ne aream deserendo periretis. si autem causa illa uestra cum ueris, quod tibi elegisti, documentis suis ad iudicium transmarinarum ecclesiarum non est perducta, quomodo ab eis potuerunt tot episcopi in suis plebibus constituti causa incognita et ad se omnino non delata iure damnari? aut quomodo debuerunt Afri christiani, non dico illi, qui eos putauerant innocentes, uerum etiam illi, si qui eos nouerant traditores, propter zizania, quae in ecclesia esse cernebant, a frumentorum tam longe lateque crescentium et hos ignorantium

tam manifesta innocentia (se) separare, ut propter crimen alienum, quo pro unitate tolerato non macularentur, uiolatae ipsius unitatis crimine damnarentur?

Quid tibi ergo ad causam prodest hoc ex illis quattuor propositis elegisse, ut uestra documenta sint uera, contra uestros autem quae proferimus falsa esse deputentur? ecce et hic uinceris, quoniam ueris quae putas documentis tuis non potuerunt ubi debuerunt conuinci traditores, siue a uestris eadem documenta occultata sint siue ipsi traditores qualibet astutia se iudicibus occultauerint siue ab ipsis prauis iudicibus occultati sint. semen Abrahae respice, quod in testamento dei per omnes gentes crescit sicut stellae caeli et sicut arena maris, et utrum propter occultata quibuslibet causis nescio qua Africana zizania tam copiosa messis per agrum mundum perire potuerit aude dicere, aude credere, aude, si ullus in te dei timor est, cogitare.

Exaggeras persecutiones quas uos pati dicitis, quibus in tam sacrilega et manifesta obstinatione aduersus pacem sanctae ecclesiae rebellantibus mirabili mansuetudine parcitur, et dicis in primis partibus epistulae tuae, quod imperatori Constantino Caeciliani crimen cum fieret manifestum, ipse quoque eum ut Brixae in exilio degeret sua sententia condemnauit. in quo te quis dubitet uel falli uel fallere, quando et Felicem Aptugnensem commemorasti in iudicio proconsulis ab Ingentio nescio quo de traditione conuictum?

Ecce ego insero sententiam Aeliani proconsulis, qua purgatus atque absolutus est Felix. si tota gesta uis legere, ex archiuo proconsulis accipe. Aelianus pro consule dixit: ex professione Caeciliani, qui acta falsa esse dicit atque epistulae plurima addita, manifestum est qua uoluntate haec gesserit Ingentius, et ideo recipietur in carcerem; est enim artiori interrogationi necessarius. Felicem autem religiosum episcopum liberum esse ab exustione instrumentorum deificorum manifestum est, cum nemo in eum aliquid probare potuerit, quod religiosas scripturas tradiderit uel exusserit. omnium enim interrogatio supra scriptorum manifesta est nullas scripturas deificas uel inuentas uel corruptas uel incensas fuisse. hoc actis continetur, quod Felix episcopus religiosus illis temporibus nec praesens fuerit neque conscientiam commodauerit neque tale aliquid fieri iusserit.

Insero etiam rescriptum imperatoris Constantini ad Probianum id ipsum attestantis et quam molesti apud eum maiores uestri accusatores innocentium fuerint ostendentis. Imperatores Caesares Flauii Constantinus et Maximinus et Ualerius Licinianus Licinius ad Probianum proconsulem Africae. Aelianus prodecessor tuus merito, cum de perfectissimis Uerus uicarius praefectorum tunc per Africam nostram incommoda ualetudine teneretur, eiusdem partibus functus inter cetera etiam id negotium uel inuidiam, quae Caeciliano episcopo et ecclesiae catholicae uidetur esse commota, ad examen suum atque iussionem credidit esse reuocandam. etenim cum iam Superium centurionem et Caecilianum magistratum Aptugnitanorum et Saturninum ex curatore et Calibium iuniorem eiusdem ciuitatis curatorem atque Solum seruum publicum supra scriptae ciuitatis praesentes esse fecisset, audientiam praebuit conpetentem, adeo ut, cum Caeciliano fuisset obiectum, quod a Felice eidem episcopatus uideretur esse delatus, cui diuinaJ.:um scripturarum proditio atque exustio uideretur obiecta, innocentem de eo Felicem fuisse constiterit. denique cum Max-

imus Ingentium decurionem Ziquensium ciuitatis epistulam Caeciliani ex duumuiris falsasse contenderet, et eundem ipsum Ingentium suspensum actis quae suberant peruidimus et ideo minime tortum, quod se decurionem Ziquensium ciuitatis esse adseuerauerit. unde uolumus eundem ipsum Ingentium sub idonea prosecutione ad comitatum meum Constantini Augusti mittas, ut illis, qui in praesentiarum agunt atque diurnis diebus interpellare non desinunt, audientibus et coram adsistentibus apparere et intimari possit frustra eos Caeciliano episcopo inuidiam conparare atque aduersus eum uiolenter insurgere uoluisse. ita enim fiet, ut omissis, sicuti oportet, eiusmodi contentionibus populus sine dissensione aliqua religioni propriae cum debita ueneratione deseruiat.

Insero adhuc et uerba Constantini ex litteris eius ad Eumalium uicarium, ubi se inter partes cognouisse et innocentem Caecilianum conperisse testatur. cum enim narrasset in his, quae supra locutus est, quemadmodum ad iudicium eius post episcopalia iudicia partes perductae fuerint: in quo peruidi, inquit, Caecilianum uirum omni innocentia praeditum ac debita religionis suae officia seruantem eique ita ut oportuit seruientem, nec ullum in eo crimen repperiri potuisse euidenter apparuit, sicut absenti fuerat aduersariorum suorum simulatione conpositum.

Tu quare non inseruisti sententiam Constantini, qua eum dicis esse damnatum et Brixae in exilio constitutum, uir disertissime? quanto congruentius hanc inseruisses quam nescio quid de Serdicensi concilio, quod nec ad uos nec ad causam, quae inter d>» est et uos. omnino pertinere monstretur! cor enim fuerit Brixae Caecilianus. quod uos ealnmnio?issime appellatis? exilium. cum suam praesentiam maluit ecclesiae deesse quam pacem. quid a me opus est dici? tu interim damnantis imperatoris sententiam nullam recitas et damnatum ab imperatore Caecilianum tamen temere non dico audiendum uel dicendum, sed etiam scribendum putas. uerumtamen secundum uerba tua ecce uideo in exilio Caecilianum imperatore damnante: saltem responde quo accusante et modo me interroga, quod in epistula tua post multa (inania) similiter inane posuisti: quis prolato testamento minus consentit. qui persecutionem patitur a" qui (ar\'it? haec certe uerba tua sunt. aspice ergo Caecilianum persecutionem passum et. sisut ipse dixisti. in exilio constitutum, aspice etiam uestros. sicut suis uerbis imperator ipse testatur. aduersum Caecilianum diurnis diebus interpellare non desistentes, et isdem ipsis uerbis tuis interroganti mihi responde: quis minus testamento prolato consentit, qui persecutionem patitur an qui facit? diligenter autem perlectis omnibus inuenies Caecilianum a uestris etiam apud imperatorem persecutionem passum. sed non inuenies ab imperatore damnatum, immo etiam inuenies absolutum.

Porro si — quod tibi pro magno elegisti, ut de criminibus traditionum quae uos profertis documenta uera sint, quae autem nos proferimus falsa sint: etiam in eo uos dei ueritas superat, quae sicut praedixit ita reddit ecclesiam in uniuerso mundo fructificantem atque crescentem, quia nihil ei praeiudicant alienorum criminum licet uera documenta, quae propinquioribus episcopis transmarinis, per quos in longinquiores partes siue transit talium rerum fama siue non transit. aut non sunt demonstrata sicut debuerunt aut non sunt credita quibus demonstrari potuerunt aut credita et occultata nequaquam ad alios peruenerunt,

nec quisquam uel unus homo, quanto minus tantus christianorum numerus in tot gentibus constitutus reus potest esse participati sceleris alieni, si uel nulla eius uera documenta cognouerit uel eum simulata innocentia falsis documentis quisque fefellerit —: si ergo, ut dicere coeperam, in hoc, quod tibi pro magno elegisti, ut quae uos de traditoribus testimonia profertis uera sint, quae autem proferuntur contra uos falsa sint, nihil ualetis aduersus ecclesiam catholicam toto terrarum orbe diffusam et aduersus prouidentiam dei, qua in christianum nomen, ut tuis uerbis utar, totus cotidie uertitur mundus, quanto magis deficitis in accusationibus uestris. cum hanc ipsam traditionem, cuius nomen uelut horrentes, qui hoc schisma fecerunt, a Christi corpore separatos se ipsos diabolo tradiderunt. multo probabilius, sicut in illis litteris dixi et nunc dico, nos uobis obicimus, qui uos nomina et crimina traditorum dicere tantummodo audimus, nos autem et gesta ecclesiastica, quibus de se ipsi confessi sunt, et gesta municipalia, quibus hoc fecisse leguntur, ostendimus!

Tu uero callidus examinator appensorque uerborum doces nos, quid ualeat conparatiuus gradus, et tamquam uictor exultas, quod non possem dicere: \'traditionem probabilius nos uobis obicimus,\' nisi uos nobis eam probabiliter obicere confiterer. si enim uos, inquis, probabilius, nos ergo + probabiliter, et hoc docens: quia sic est probabiliter et probabilius, ut si dicas uere) et \'uerius\' et quia gradus iste quod ante positum est auget, non quod ante dictum est inprobat. adiungis alia uerba, quibus hoc euidentius intellegamus, ac dicis: sic est bene) et <melius>, \'male* et *peius\\ \'horribiliter\' et horribilius, sic esse ostendens probabiliter) et probabiliter). unde colligi putas, quia, si ego probabilius quod falsum est obicio, superest ut uos probabiliter quod uerum est obiecisse confirmes. hic ego numquid dico, quod in quaestione uel in disputatione ecclesiastica nos artificialia grammatica docere conaris, quid ualeat conparatiuus gradus, quia id quod ante positum est auget, non quod ante dictum est inprobat? uideo enim, quam hoc inepte tibi obiciam quod tu uidere noluisti, quando mihi anticategorian uelut ex arte rhetorica obiciendam putasti, quod genus quaestionis, ubi dicitur: \'non ego feci, sed tu fecisti), etiam in auctoritate prophetica demonstraui.

Considera tamen diligentius, ne forte inuenias in Latinae locutionis auctoribus, quibus grammaticorum artificialia seruiunt, non semper istum gradum quod ante positum est augere, sed aliquando contrario superferri. cuius locutionis exemplum interim mihi ex apostoli epistula occurrit quam scripsit ad Hebraeos. cum enim loqueretur de benedictione terrae, quae accepta pluuia fructum reddit, deinde subiecit: proferens autem spinas et tribulos reproba et maledictioni proxima est, cuius finis in ustionem. quod ne illis quibus loquebatur optasse uideretur, confisi sumus autem, inquit, de uobis, fratres carissimi, meliora et haerentia saluti. attendis certe quomodo hic diierit\'meliora\', non quia bona erant, quae supra dixerat proferre spinas et tribulos et ustionem mereri, sed magis quia mala erant, ut illis deuitatis meliora eligerent et optarent, hoc est bona tantis malis contraria. sed forte apostolum sic audiendum esse arbitraris quemadmodum de se ipse dicit, tamquam hominem etsi imperitum sermone, sed non scientia, et ideo non uerborum in eo, sed rerum atque sententiarum auctoritatem putas esse sectandam, \'bona\' poni debuisse contendens ubi posuit ipse \'meliora/ quid, si et ego iam his litteris adsuefactus et illas quas puer didici oblitus

sic dixi: obicitis traditionem. hanc ipsam multo probabilius nos uobis obicimus, tamquam dicerem \'probabiliter\', conparatiuum pro positiuo ponens, non quia uos probabiliter, sed magis quia inprobabiliter, sicut ille \'meliora\', non quia illa erant bona, sed magis quia mala? tu quare tam temere concludis ex hoc me confirmasse \'uos probabiliter\', quia dixi \'nos probabilius\'?

Quamquam nec secundum grammaticos in uerbo me errasse reprehenderes, si saltem uerborum ipsorum auctores uel attente legere uel memoriter recolere uoluisses. pueriles enim habent litterae, sed non a puero imperito dictum: di meliora piis erroremque hostibus illum. discissos nudis laniabant dentibus artus. quomodo ergo \'meliora\' piis, quasi bona essent istis ac non potius magna mala, qui discissos nudis laniabant dentibus artus? iam uides certe, quia, sicut iste piis potuit optare meliora, quamuis illa, in quorum conparatione optabat, non essent bona, sic et ego potui dicere: traditionem probabilius nos uobis obicimus. quamuis eam uos nobis non probabiliter obiceretis. at omittam. quia et probabile quando dicitur non consequenter est uerum. cum a dicuntur. quae fieri possunt ae solent et ideo probantur. hoc est adprobantur et creduntur. etiamsi facta non sint: quod autem uerum est cum ostenditur. necessario probabile est et illo utique probabilius. recole libro, ubi uerba didicisti: quam te non fallam profecto repperies.

Unde etiamsi uestros probabiliter nostris traditionem obiecisse concederem. non ideo uerum obiecisse contenderem et recte nos dicerem probabilius hanc obicere, quandoquidem a nobis nominari tantum traditores solemus audire, nullis autem gestis uel ecclesiasticis uel publicis recitari demonstrarique confessos, a nobis autem proferri et gesta publica, ubi uestri tradiderunt. et ecclesiastica. ubi confessi deo iudici derelicti sunt

Sed non omitto tam manifestum adiutorium tuum, quo nobis etiam nesciens plurimum faues docendo regulas conparatiui gradus, quia id quod ante positum est auget. non quod ante dictum est inprobat. secundum hanc enim regulam tuam, secundum quaedam uerba tua in epistula tua sine ulla difficultate obtinuimus causam nostram. tu enim dixisti in primis partibus litterarum tuarum, uelut nostram pertinaciam criminando, tot documenta legalia quod melius et uerius est nobis persuadere non posse. ubi ego concludo secundum artificialia tua iam nos uerum et bonum tenere, si, quod uerius et melius est, nobis persuaderi non potest cum ergo nos non rescindamus, ut secundum te loquar, uerius et melius baptisma uestrum, quare uos rescinditis uerum et bonum nostrum? item cum dixisses: hoc et nos uolumus ut Christus sit origo et radix caputque christiani, continuo subiecisti: sed quaerimus per quem hoc melius fiat. quod dicendo utique concessisti et per malum ministrum bene fieri, sed melius per bonum. cum itaque nos non rescindimus baptismum, quem per uestrum tamquam per bonum ministrum dari dicitis, quare uos rescinditis baptismum, quem per nostrum tamquam per malum ministrum datum esse contenditis? tu enim dixisti: quaerimus per quem melius fiat, et tua regula est, quia gradus iste quod ante positum est auget. unde si per uestrum sicut putas melius fit, ergo et per nostrum bene fit, ac per hoc, quando per nos baptizatum rebaptizatis, id quod ex ista tua regula bene factum esse conceditis sacrilega praesumptione rescinditis.

Uereor ne nimis urgeam uerecundiam tuam, si ostendam, quam leuiter et scurriliter quaedam etiam uerba mea quae translata posui, frontem pro pudore, os pro sermone, tridens telum pro tripertita oratione, tricipitem bestiam pro errore tribus calumniis aduersus tot populorum innocentiam saeuiente, quasi urbanus et dicax exagitanda putaueris. serua potius puerilia pueris. neque enim me mouet, quod Neptunium telum propter tridentem dicis episcopum non decere, cum sit et piscatorium ac per hoc apostolicum, quod suos apostolos dominus piscatores hominum fecit. nam et deum nostrum scriptura dicit et alas habere et sagittas, nec tamen Cupidinem colimus.

Quin etiam me promissam in exordio lenitatem non seruasse reprehendis, eo quod Manicheorum facta mentione permotus dixerim: sicut non potest, quod dominus ait, satanas satanan excludere, ita non potest errorem Manicheorum Donatistarum error euertere, quasi Petilianum satanae conparauerim ac non errorem, cuius eum cupio laqueis expediri. bene quod apostolus nos aduersus tales calumnias communiuit eo ipso loco, ubi nos mites, patientes et modestos esse admonet, quando aliquem dissentientem corripimus. cum enim dixisset: seruum autem domini litigare non oportet, sed esse mitem ad omnes, docibilem, patientem, in modestia corripientem diuersa sentientes, continuo subiunxit: ne forte det illis deus paenitentiam ad cognoscendam ueritatem et resipiscant de diaboli laqueis, captiuati ab ipso secundum ipsius uoluntatem. ecce apostolica mansuetudo! cum quibus placide, patienter modesteque agi praecepit, eos ipsos dicit a diabolo captiuatos, nec tamen lenitatem quam commendabat amisit, quia eam quam docebat tacere noluit ueritatem.

Sed ipse uideris cuius partes agas, qui mea uerba uelut conuiciosa et saeua criminando eos, quos ad disputandum conuenire non uis, ad litigandum niteris excitare; nolo enim dicere, quia et te litigare delectat. parcius quippe ac uerecundius, sed quasi ex obliquo mihi obicis quae ad me omnino non pertinent. quid enim iudicem de Manicheorum pestilentiosissima et christianis omnibus anathemanda uanitate, si tantum dicere solerem ac non etiam conscriptis libris multis multiplicibusque testarer, ne sic quidem esset aduersus me UIIUB calumniae uestrae locus. neque enim me catholica falso a nobis argui miraretur, a quibus totus christianus orbis cum tot ecclesiis, etiam illis primis apostolico labore propagatis, falsis criminibus accusatur. cum uero contra Manicheos, qui me adulescentulum aliquando deceperant, mea tanta scripta qui uoluerit legere possit, non usque adeo desipit, ut de me credat potius uerbis uestris quam oculis ac sensibus suis.

Sed epistulam, inquis, principis uestri, qua nescio quid de te scripsit, cum te ordinari nollet, tenent non pauci nostrorum. illam uero minime curarem, nec si eius a quo scripta dicitur non perspicua pro nobis sententia legeretur illam calumniam falsitatemque condemnans; quanto minus eam curat catholica ecclesia, cuius causam contra uos agimus, cui tot diuinis testimoniis praefidenti nulla humana de quoquam homine testimonia seu uera seu falsa qua gaudet auferunt ueritatem! desine talibus: unus homo sum. ecclesiae inter nos agitur causa, non mea, ecclesiae, inquam, quae in nullo homine spem ponere a suo didicit redemptore. quamquam nec de me ipso nobis, etiamsi meam conuersationem nossetis, recte

crederetur inimicis mihi. ad existimationem hominum magna testium qui me nouerunt suppetit copia, ad dei uero conspectum sola conscientia, quam contra uestras criminationes cum intrepidam geram, non me tamen sub oculis omnipotentis iustificare audeo magisque ab illo afluentem misericordiae largitatem quam iudicii summum examen expecto, cogitans quod scriptum est: cum rex iustus sederit in throno, quis gloriabitur castum se habere cor aut quis gloriabitur mundum se esse a peccato?

Sed quid ad rem, cuius inter nos uertitur quaestio, qualis ipse sim, cum in area dominica sim stipula si malus, granum si bonus? uos tamen si grana essetis, paleam conmixtam, sicut admonet etiam ipse Cyprianus, ante tempus uentilationis non refugeretis. proinde nos, si quem repperimus in nobis notum hominem malum, recte uobis obicimus; ibi enim tota defensio uestra consistit, quia propterea uos separastis, ne alienorum peccatorum contagione periretis. unde nouum genus areae uos fecisse gloriamini, aut quae solum triticum habeat aut in qua solum triticum appareat, cui non sit necessarius uentilator, sed perscrutator. nam et Parmenianus uester praeclaram uestram munditiam uelut inmunditiae nostrae. a contrario conparans ausus est interponere sententiam prophetae Hieremiae, ubi ait: quid paleae cum tritico? quod ille dixit, ut ipsa indicat lectio, aduersus eos, qui diuinis oraculis sua somnia coaequabant. adrogantia tamen uestra et horrenda superbia Parmeniani litteris declaratur, ubi uos contra scripturas diuinas et contra monita Cypriani ante ultimam uentilationem, quam mundus expectat, tamquam purgatum a palea triticum praedicauit.

Quid igitur dignius aduersus hanc fallacissimam elationem quam causa Maximianensium uobis potuit procurari? quaecumque in nos dicere tamquam in traditores soletis, in Maximianenses, quos recepistis damnatos, quando damnati sunt grauiora dixistis, de imperatoribus nobis tamquam persecutoribus facitis inuidiam: uos apud iudices, quos ipsi imperatores miserunt, Maximianensibus persecutionem fecistis. baptismum ecclesiae dari extra ecclesiam non posse contenditis: uos baptismum, quem in crimine schismatis Maximianenses dederunt, in receptis eis quibus dederunt non rescidistis. si haec pro pace unitatis fieri debuerunt, unde nos accusetis non inuenitis; si autem non debuerunt, nos non accusetis, nisi uos ipsos damnaueritis. nolo te per multa distendas; nam et ego possem breuiter ea quae contra te dicta sunt in memoriam reuocare. sed hinc solum cogita, Maximianensium causam tibi ante oculos pone. si de hac nobis respondere potueris, adgredere cetera; si autem non potueris, melius quiescas quam calces aduersus stimulum iactes.

Liber Qvartus

Quamuis iam tribus nec paruis uoluminibus epistulae tuae, Cresconi, diligenter satisque responderim, qua Petiliani litteras contra mea rescripta, quibus refellebantur, defendendas putasti, tamen etiam hoc breuiore opere institui de sola causa Maximianensium tecum agere et ex hac una ostendere omnia, quae in illa epistula posuisti, quam frustra, quam inaniter dixeris. neque enim contemnendum est beneficium dei, quod et ad nostrae dispensationis conpendium et ad uestrae correctionis, si sapiatis, adiutorium praestare dignatus est. qui nescientibus uobis neque id agentibus nobis ita uestrorum episcoporum mentibus dominatus est, ut, qui orbem christianum per communionem sacramentorum maculatum peccatis criminabantur alienis quamuis etiam ipsis falsis et non probatis, in Maximiani causa cogerentur fateri eorum quos damnauerunt peccatis non fuisse maculatos in una sacramentorum communione constitutos eos, quibus tamquam innocentibus ad reuertendum dilationem dederunt etsi non ordinatoribus Maximiani, tamen in eius parte constitutis damnatoribus Primiani; et qui baptismum Christi nolebant agnoscere nec in eis ecclesiis datum, quas apostolorum labor propagauit atque fundauit, contendentes extra unam ecclesiam baptismum dari non posse nosque culpantes, quod per eos datum baptismum non rescinderemus, quos esse in uera ecclesia negaremus, susciperent in Maximiani sacrilego schismate baptizatos et in eis baptismum rescindere non auderent; et qui de legibus christianorum imperatorum, quibus eorum peruersitas corrigenda praecipitur, nos tamquam crimine persecutionis accusant, adirent iudices ab ipsis imperatoribus missos et Maximianum ac socios eius apud eos grauiter accusarent, concilium quo eos damnauerunt gestis proconsularibus allegarent, iussiones quibus illi sedibus pellerentur efficacissimas impetrarent. his omnibus a se gestis adhuc nebulas inperitis conantur offundere, non solum scripturis sanctis et priorum rerum gestarum, quando se ab unitate separauerunt, multis certisque documentis, uerum etiam recentissimis suis factis et exemplis euidentissime superati.

Hinc ergo tantum agam, hinc ad omnes epistulae tuae partes, quantum me dominus adiuuat, sine ulla difficultate, immo cum magna facilitate respondeam. ac primo illud, quod tibi ipse contrarius eloquenter eloquentiam uituperare uoluisti, tamquam esset ueritatis inimica et patrona potius falsitatis, ut eo modo me quasi eloquentem cauendum atque fugiendum ostenderes imperitis: si re uera tanta esset eloquentia mea, quantam mihi quamuis accusatorie tribuis, nonne recitato decreto concilii Bagaiensis, quo, sicut

ibi scriptum est, Maximianum fidei aemulum, ueritatis adulterum, ecclesiae matris inimicum, Dathae, Corae et Abiron ministrum de pacis gremio sententiae fulmen excussit, laudare eloquentiam cogereris? porro si mihi materies illa proponeretur, quando possem dicere: licet uiperei seminis noxios partus uenenati uteri alueus diu texerit et concepti sceleris uda coagula in aspidum membra tardo se calore uaporauerint, tamen conceptum uirus euanescenti umbraculo occultari non potuit. nam etsi sero publicum facinus et parricidium suum feta scelerum uota pepererunt? quando me in haec uerba exquirenda coartarem, quando in exprimenda prouoluerem? quando tanto impetu. tanto sonitu in odium noxiorum lectoris uel auditoris animum concitarem? num ideo haec in quos dicta sunt minus ueraciter dicta sunt? num hac eloquentia tanti concilii fides minuitur uel labefactatur auctoritas? nempe illud quo uisum est eloquentius eo potissimum electum est, quod omnes esse suum uellent, quo uno trecentorum et decem ora tacentia personarent. ecce eloquentia quam uituperasti, quam uelut seditiosam et Graeco etiam nomine malitiose artificiosam detestandam uitandam que monuisti, tantum permulsit tot episcopos tuos, ut in plenario concilio suo nollet suam quisque proferre sententiam, sed unam, quae ab uno dici disertius ornatiusque potuit, eam cuncti facerent suam. liceat igitur nobis sine inuidia non usque quaque inpolite contra errores hominum disputare, si licuit tot ac tantis episcopis uestris ipsos homines tam diserte ornateque damnare.

Illud etiam, quod studium pro ueritate certandi, quia saepe uoluimus conferre cum uestris, ut errore sublato fraterna caritas pacis uinculo laetaretur, contentionis et animositatis uitioso nomine reprehendis: nonne melius, obsecro causa ueritatis et unitatis pacificis uerbis et pacatioribus 10 locis inter episcopos ageretur, quam in foro ab episcopis per aduocatos litigaretur? quod a partibus Primiani Carthaginiensis episcopi uestri aduersus Maximianum et aduersus eos, qui cum illo Bagaiensi concilio damnati sunt, apud legatum Carthaginis et apud quattuor uel amplius proconsules factum est. certe in conlatione disputationis hoc cauendum est, ne prorumpatur in litem, et caueri a modestis et mitibus et potest et solet; cum uero aduocatis utrimque luctantibus in foro controuersia uertitur, iam procul dubio litigatur. neque hoc in uestris reprehendo, si ad hoc non amore litigandi, sed consulendi necessitate conpulsi sunt; uerumtamen admoneo te bono ingenio praeditum uirum, ut aduertas, ut sentias, ut intellegas eos, qui forensem strepitum et iudiciaria iurgia, quibus accusatos conuincerent et expellerent quos in concilio iam damnauerant, non declinauerunt, sed susceperunt exercuerunt, multo nobiscum facilius pacifice conferre potuisse, nisi mallent causam malam cooperire excusatione quam disputatione finire.

Iam uero quod, antequam uenias ad sermonem meum quo reprehendi Petilianum, a me interim quaeris a quo te baptizari conueniat, utrum ab eo potius, quem et ego baptismum habere confirmo, an ab eo, quem tuus hoc non habere contendit, haec etiam quaestio per Maximiani causam de uana inperitorum loquacitate sublata est, quantum quidem ad uos adtinet - nam apud ipsos Maximianenses adhuc manet —; uestri enim damnato propter sacrilegium schismatis Maximiano, quem diaconum suum Primianus damnauerat et per quem conspirantibus aduersum se plurimis collegis damnatus fuerat, continuo cum eo duodecim ordinatores eiusdem Maximiani eadem sententia damnauerunt. ex quibus duos, Praetexta-

tum Adsuritanum et Felicianum (Mustitanum), cum eos in iudicio proconsulari accusassent, cum Bagaiensi concilio damnatos allegata per aduocatos eadem sententia demonstrassent, cum iubente proconsule locis quos tenebant pellere conati minime ualuissent, sic postea susceperunt, ut cum eis in honoribus eorum integris communicarent et simul in pacem redactis populis eorum ex his, quos in schismate baptizauerant, nullum rebaptizarent.

Extat decretum Bagaiensis concilii allegatum apud proconsulem, aduocato prosequente Nummasio, cum ageret, ut Primiani communioni Membresitana ecclesia traderetur expulso Saluio, qui eam tenebat antiquitus, ubi episcopatum meruerat in parte Donati. sed pellendus propterea petebatur, quia eum damnatum Bagaiensi concilio recitabat inter duodecim Maximiani ordinatores, quos idem Nummasius in numero errans undecim dicit. hanc Nummasii postulationem recitauit postea Titianus, expresse ac nominatim agens apud eundem proconsulem aduersus Praetextatum et Felicianum. cuius aduocati uerba ista sunt: sed suis, inquit, institutis iniquitas delectatur et semet ipsam non deserit, cum semel praecipitata corruerit. idem namque Maximianus coeptam nutrit audaciam et alios sibimet consociat ad furorem. inter quos etiam Felicianus quidam, qui primo recta sectatus deprauationis huius attaminatione fuscatur, in Mustitana positus ciuitate deo omnipotenti parietes consecratos, ecclesiam uenerandam quasi quadam obsessione credidit retinendam. hunc Praetextatus etiam in Adsuritanis partibus imitatur. sed cum aequitatis tuae innotesceret potestati consortium sacerdotum, iussisti, ut gesta testantur, exploso omni contradictions effectu sacratissimis sacerdotibus a profanis mentibus ecclesias uindicatas oportere restitui. deinde paulo post, ut idem aduocatus ostendat quid iussum sit, recitat N Nummasii postulationem quam supra commemoraui, in qua pro consule Nummasio cum dixisset: lege episcopate iudicium, illud Bagaiense recitatum est, in quo Maximianus damnatur his uerbis: Maximianum fidei aemulum, ueritatis adulterum, ecclesiae matris inimicum, Dathae, Corae et Abiron ministrum de pacis gremio sententiae fulmen excussit. et quod adhuc eum dehiscens terra non sorbuit, ad maius supplicium superis reseruauit. raptus enim poenam suam conpendio lucrauerat funeris: usuras nunc grauioris colligit faenoris, cum mortuus interest uiuis. deinde in illos duodecim ordinatores eius ita profertur Bagaitana sententia: nec solum hunc, inquiunt, sceleris sui mors iusta condemnat; trahit etiam ad consortium criminis plurimos catena sacrilegii, de quibus scriptum est: \'uenenum aspidum sub labiis eorum quorum os maledictione et amaritudine plenum est. ueloces pedes eorum ad effundendum sanguinem. contribulatio et calamitas in uiis eorum, et uiam pacis non cognouerunt. non est timor dei ante oculos eorum\'. nollemus quidem tamquam e proprii corporis iunctura praecidi. sed quoniam tabescentis uulneris putredo pestifera plus habet in abscisione solaminis quam in remissione medicaminis, inuenta est causa salubrior, ne per cuncta membra pestilens inrepat uirus, ut conpendioso dolore natum decidat uulnus. famosi ergo criminis reos Uictorianum Carcabianensem, Marcianum Sullectinum, Beianum Beianensem, Saluium Ausafensem, Theodorum Usulensem. Donatum Sabratensem, Miggenem Elefantariensem, Praetextatum Adsuritanum, Saluium Membresitanum, Ualerium Melzitanum, Felicianum Mustitanum et Martialem Pertusensem, qui funesto opere perditionis uas sordidum collecta faeculentia glutinarunt, sed et clericos aliquando e.cclesiae Carthaginis, qui,

dum facinori intersunt, inlicito incestui lenocinium praebuerunt. dei praesidentis arbitrio uniuersalis concilii ore ueridico damnatos esse cognoscite. post istorum damnationem, in quibus leguntur Praetextatus Adsuritanus et Felicianus Mustitanus, cum quibus, ut ante dixi, post proconsulares aduersus eos impetratas iussiones concordauerunt, ceteris in eodem Maximiani schismate constitutis, Primiani etiam damnatoribus. tantum quia non interfuerant Maximiani ordinationi, dilationem dederunt in eodem Bagaiensi concilio certo diei termino definitam, quae continetur his uerbis: eos autem, inquiunt, quos sacrilegi surculi non polluere plantaria, hoc est qui a Maximiani capite proprias manus uerecundo fidei pudore retraxerunt, ad matrem ecclesiam redire permisimus. quantum enim de reorum morte purgamur, tanto de innocentium reditu gratulamur. ac ne angustum redeuntibus tempus spem salutis artatae diei pressura subducat, agnoscentibus quibus licet, manentibus praecedentibus statutis, uniuersis usque ad diem octauum KJ Ian proxime futurarum agnitionis pandimus ianuam, ut integri honoris ac fidei regressi habeant fundamenta. quam si quisquam ingredi nequiuerit pigra segnitia, sciat sibi ad omnes ueniales aditus sua uoluntate uiam esse subductam. manebit enim circa eos dicta sententia et post praestitutum diem redeuntibus fixa paenitentia.

Ex his igitur omnibus quoniam redisse aliquos ad communionem uestram nec uos negatis et in tam recenti memoria, adhuc etiam uiuentibus hominibus, de quibus agitur, celeberrima et clara notitia est, cum et illi, quibus dilatio data est — quandoquidem, sicut uerba eiusdem concilii satis indicant, eos ad matrem ecclesiam redire inuitant et eorum tamquam de innocentium reditu gratulantur — et illi, quos cum Maximiano nulla interposita dilatione damnarunt, extra uestram ecclesiam toto illo tempore baptizauerint, siue usque ad diem dilationis, quando cum Maximiano communicabant et in eius erant schismate constituti, siue etiam transacto dilationis die, quando Titianus aduocatus nominatim Praetextatum et Felicianum pelli de basilicis postulabat, cum quibus in honore integro Primianus postea concordauit: quomodo audetis iam dicere unum baptisma nisi in una ecclesia dari non posse, cum ab istis datum in sacrilego schismate baptismum sine ulla controuersia cognoueritis susceperitis rescindere non ausi fueritis? nec tamen potestis dicere nihil uos praestitisse illis, quos in eodem baptismo suscepistis. si ergo quaeram quid praestiteritis, procul dubio respondebitis: ne ipso schismatis sacrilegio perirent, ne baptismum Christi non ad praemium sed ad iudicium, non ad salutem sed ad perniciem, sicut est militiae character in desertoribus, haberent, praestitimus pacem, praestitimus unitatem, praestitimus ecclesiae societatem, ut eum per quem caritas diffunditur in cordibus nostris spiritum sanctum accipere mererentur, sine quo nemo peruenit ad regnum caelorum, etiamsi sacramentis omnibus legitimis inbuatur. haec responderetis ueraciter, si ueram ecclesiam teneretis. uerumtamen ad admonitionem uestram sufficit, ut hoc uos accepturos intellegatis in uera ecclesia, quod eos, quos in Maximiani sacrilego schismate baptizarunt, qui cum eis ad uos inde redierunt, in uestra communione accepisse credidistis, atque ita uos etiam accepto baptismo Christi esse puniendos, si unitatem eatholicae ecclesiae non tenueritis, sicut in Maximiani schismate baptizatos procul dubio puniendos non dubitaretis, si uestrae communioni non copularentur, in quibus ad uos inde uenientibus non rescindendum baptismum

iudicastis. uides itaque etiam hoc, quod te mouebat de baptismi sacramento, in causa Maximianensium iam solutum.

Iam nunc illa uideamus, quibus epistulam meam te refellere credidisti. ac primum quod interrogas, quare uestros Donatistas adpellem, adiungens quod Donatus non auctor et institutor ecclesiae quae ante non fuerat, sed a Christo deductae et antiquae unus ex episcopis fuerit, non attendis hoc de se ipso et Maximianum dicere, ex cuius tamen nomine uniuersam eius communionem appellatis. neque schisma quod fecit ullo uocabulo a uobis uel ab aliis sectis discernitis, nisi aut Maximianistas aut Maximianenses aut quodlibet aliud, quod a Maximiani nomine deriuetur, aut certe simplicius et sine timore grammaticarum ferularum partem Maximiani nominetis. num quid (ad) hoc dicturus es nisi Maximianum a uestra communione schisma fecisse, hoc autem a communione catholica non fecisse Donatum? sed Maximianus non hoc dicit, qui Primianum potius et uos omnes adfirmat a parte Donati, in qua ipse permansit, schisma fecisse et recitat decreta conciliorum, primum quod apud Carthaginem a quadraginta et tribus factum est, quo praedamnatus est Primianus, alterum quod Cebarsussi centum uel amplius uestri tunc episcopi condiderunt, quo perfecte pleniusque damnatus est. cui talia documenta proferenti quid respondebis, nisi maioris auctoritatis esse Bagaiense concilium. in quo trecenti et decem eundem Maximianum et eius socios damnauerunt, quando Primianus non apud eos tamquam purgandus dicebat causam, sed cum eis tamquam iudex innocentissimus considerabat, proferebat sententiam contra Maximianum et duodecim socios eius, quibus ille praesentibus ordinatus est. et data dilatione tamquam innocentes ad pacem propriam reuocabat tot ceteros, a quibus ipse damnatus est?

In hac uestra conflictione quid uultis ut nos medii iudicemus, quandoquidem nec Maximiani nec uestra communione detinemur? quid, inquam, hinc uultis iudicemus, nisi contra duo concilia, quibus damnatus est Primianus, unum Bagaiense posterius pro illo ualere debere, quo damnatus est Maximianus, eo uidelicet firmius id esse arbitrantes. quo posterius potuit de prioribus iudicare? ecce in hoc fauemus uobis; alia nobis est cum Maximianensibus causa, si ausi fuerimus censere. fauemus, inquam. tertium iudicium Bagaiense factum est pro Primiano contra Maximianum eiusque collegas, quo posteriore potuerunt merito priora deleri, quamquam a duobus prioribus iudiciis ad tertium nullam Primiani uocem prouocationis uel legimus uel audimus, nisi quod absens primo praedamnatus secundoque damnatus est. sed etiam in Maximianum et socios eius absentes prolata est disertissima illa Bagaitana sententia. et hoc illi quadraginta et tres apud Carthaginem modestius, cautius diligentiusque se gessisse testati sunt, quod ad eundem Primianum non semel, sed iterum ac tertio legatos miserunt, ut, si ad eos ipse uenire nollet, ipsos ad se uenire permitteret. quo utrumque recusante, sicut scribunt, et eos qui missi sunt iniuriosa repulsione tractante necessitatem sibi incubuisse senserunt, ut iam ecclesiae prouiderent, et sic nondum audentes ultimum praecipitare iudicium, sed quodam praeiudicio consulentes, ut ei, si causae suae fideret, sequenti celebriore concilio respondendi seque purgandi relinqueretur locus; quo cum uenire noluisset, iam necessario putauerunt esse damnandum sine ulla suspensione sententiae. at uero in decreto concilii Bagaiensis non solum legatos ullos a Maximiano male

tractatos non legimus, sed nec missos legimus ut ueniret; uidemus tamen leuatum altare contra altare et ordinatum episcopum contra eum episcopum, qui in cathedra ubi fuerat ordinatus ita sedebat, ut conuentu sui populi non desereretur nec a ceteris pluribus episcopis communio eius dirimeretur, tantam commouisse indignationem sacrilego schismate perpetrato, ut nec ipsius Maximiani nec ordinatorum eius iam esset ulterius differenda damnatio.

Haec cum ita sint, non uos tamen pro Caeciliano talia permouent. contra quem manentem et populo praesidentem erecto altari contra altare ordinatus est Maiorinus. contra quem non a uobis duo, sicut contra Primianum a Maximianensibus, sed unum profertur iudicium horrendae temeritatis festinatione adceleratum. qui non sicut Primianus noluit ad se uenire collegas, sed inuitauit potius ut uenirent, quod nec ipsi in sui concilii decreto, quod contra eum condiderunt, tacere potuerunt. pro quo non unum. sicut pro Primiano, sed quattuor posteriora iudicia recitantur. eius non absentes, sicut Primiani, sed praesentes sunt aduersarii confutati apud eos iudices, in quos iudicaturos consenserunt, apud ipsum etiam imperatorem Constantinum, apud quem primum Caecilianum accusauerunt, apud quem postea de iudicibus episcopis, a quibus ille ipsam causam uoluit audiri, tamquam non recte iudicantibus questi sunt, ad quem rursus ab altero episcopali iudicio prouocarunt, ut ipso etiam post unum et alterum episcopale iudicium inter partes cognoscente superarentur, quorum non defuit etiam quarta conuictio. nam cum in Caeciliani propriis criminibus calumniatores inuenti fuissent et ei de Felicis Aptugnensis ordinatoris eius traditione quaestionem intulissent, Felix etiam ipse purgatus est proconsulari iudicio, eodem ipso Constantino ut causa eius discuteretur iubente, quem illi adsiduis interpellationibus fatigabant. haec Maximianenses aduersus Primianum non exercuerunt mala nec totiens uicti sunt nec praesentes uicti sunt nec apud eos quos ipsi elegerunt iudices uicti sunt; et tamen, quod manifestum est, ipsi a uestra communione schisma fecerunt, et hoc uestros a catholica communione fecisse non uultis aduertere; qua inpudentia uanissimae animositatis, prorsus ignoro. si enim omnia, quae dicitis de Caeciliano et Felice ordinatore eius, ideo uera esse uultis, quia septuaginta ferme episcopi de hac re iudicauerunt, cur non uultis uera esse quae dicuntur de Primiano, cum et inde primo quadraginta tres, postea centum episcopi iudicauerunt et prius praeiudicium posteriore iudicio confirmauerint? si autem propterea illa crimina Primiani falsa esse censetis, quia pro illo posterius contra inimicos eius Bagaiense concilium recitatur, cur non uultis crimina, quae obiecta sunt Caeciliano, falsissima confiteri, pro quo posteriora tot iudicia recitantur? si Caecilianus, contra quem semel fuerat ab illis septuaginta iudicatum, non debuit iam locum purgationis apud alios iudices inuenire, nec Primianus debuit, quem iam tanto plures quam septuaginta primam confirmantes secunda cognitione damnauerant. si autem bis damnato tertium, quia pro illo factum est, iudicium sufficientissime suffragatur, cur semel damnato non sufficere ad absolutionem secundum, tertium, quartum quintumque iudicium nescio qua ferrea fronte contenditis? quodsi uos forte numerus mouet, ut ideo contra centum, a quibus damnatus est Primianus, ualere arbitremini Bagaiense concilium, quia in eo trecenti et decem fuerunt, cur in tanto maiore numero episcoporum orbi terrarum consentire non uultis?

Quod autem obicis Caeciliano peccatum illud in expiabile in spiritum sanctum, de quo dominus ait: non remittetur neque hic neque in futuro saeculo, et nos possemus edocere Feliciano Mustitano, quem hodie cum Primiano habetis episcopum, unum ex ordinatoribus Maximiani damnatoribusque ipsius Primiani, quo etiam in sacrilego schismate baptizatos non rebaptizastis, peccatum nos obiecisse quod sit in spiritum sanctum, cui sacrilegium schismatis (obiecistis), sicut in Bagaiensis concilii sententia declamatum est. sicut enim uos ideo putatis illo inremissibili reatu peccasse in spiritum sanctum quos accusatis diuinas scripturas exurendas persecutoribus tradidisse, quod easdem scripturas sancto spiritu acti locuti sunt homines dei, ita etiam nos non solum uestris potius traditoribus, quos gesta conuincunt, hoc idem possemus obicere, sed et Feliciano, ut dixi, hoc nos obiecisse in crimine sacrilegi schismatis doceremus, quia in spiritu sancto seruatur unitas dilectionis et pacis, dicente apostolo: sustinentes inuicem in dilectione, studentes seruare unitatem spiritus in uinculo pacis, quam profecto uiolat qui schisma committit. sed hunc reatum insolubilis aeternique peccati, quod in spiritum sanctum committitur, nec uobis obicimus, quos correctos cum uiuitis sanari posse non desperamus, nec uestris, qui sanctos codices cremandos ignibus tradiderunt, nisi quod usque in finem uitae huius ab unitate disiuncti cor inpaenitens habuerunt. nec Feliciano et Praetextato hoc uos obiecisse ostenditis, cum quibus postea communicastis, qui in catena sacrilegii cum Maximiano ad consortium criminis tracti plenarii concilii uestri ore ueridico leguntur esse damnati et post diem dilationis non quidem illis iam damnatis, sed aliis tamquam innocentibus prorogatum probantur esse suscepti.

Quod autem non tibi placet deriuatio nominis, ut a Donato Donatistae appellentur, et censes Latinae regula locutionis potius declinandam, non aspernor admonitionem tuam; uerumtamen quaere grammaticos iudices, apud quos cum Maximianensibus de hac arte confligas eosque conuincas. iam enim nec ipsos uolo Maximianistas uocare, ne offendam tam eruditas aures tuas, qui certe, quantum existimo, non ut ego tibi facile cessuri sunt, ut Claudianenses uel quid aliud appellent quos Claudianistas appellauerunt, cum eos Primiano in communionem receptos inter alia quibus eum et praedamnauerunt et damnarunt crimina posuerunt. et simul recognosce hanc declinationis regulam non mihi soli, sicut reprehendis, placuisse, sed fortasse me solum tibi in ea re, quae ad causam non pertinet, tanta facilitate cessisse.

Quod uero me putasti uehementius arguendum, quod, cum dixerim: Donatistarum haereticorum sacrilegum errorem, haeresim appellans quod tu schisma potius uis putari, eos tamen a sacrilegio non expiatos in communionem recipiamus, tu qui nos in hac causa tam grauiter arguis responde, quomodo expiauerint uestri sacrilegium Feliciani et Praetextati, cum quibus postea communicauerunt, episcopos eos sibi sicut antea fuerant copulantes atque reddentes nec quemquam eorum, quos illi in sacrilegio schismatis baptizauerant, denuo baptizantes. an forte non erant sacrilegio maculati, sicut quidam uestrum desipiunt, dicentes non eos in deum, sed hominem peccauisse? sacrilegium uero tanto est grauius peccatum, quantum committi non potest nisi in deum; unde me disputatione tua non ob aliud urgendum arbitratus es, quod sic suscipiamus eos, qui a uobis ad nos transeunt, nisi quia uestrum dixi sacrilegum errorem. lege ergo Bagaiense concilium. nempe ista illic prima

uerba sunt: cum omnipotentis dei et Christi eius saluatoris nostri uoluntate ex uniuersis prouinciis Africae uenientes in ecclesia sancta Bagaiensi concilium gereremus Gamalius Primianus Pontius Secundianus Ianuarianus Saturninus Felix Pegasius Rufinus Fortunius Crispinus Florentius Optatus Donatus Donatianus et ceteri numero trecenti decem, placuit spiritui sancto qui in nobis est pacem firmare perpetuam, schismata resecare sacrilega. audis aduertis attendis? schismata, inquiunt, resecare sacrilega. ergo non in hominem, sed in deum scelerata peruersitate in eo schismate solus Maximianus sacrilegii crimine tenebatur, cum ista sententia diceretur? lege paulo post quid dicant de sociis eius, inter quos istorum nomina, de quibus agitur, scripta sunt: nec solum hunc, inquiunt, sceleris sui mors iusta condemnat; trahit etiam ad consortium criminis plurimos catena sacrilegii.

Quid est, uir disertissime? quid habes quod dicas mihi? lege sequentia, uide inter plurimos, quos trahit ad consortium criminis catena illius sacrilegii, Praetextatum et Felicianum ligatos. sacrilegos uideo episcopos: quid agis, si non probaueris expiatos? nempe urgueris cedere ueritati, qua dicimus expiari uestros, cum ad nos ueniunt, ipso uinculo fraternae pacis et caritatem cooperire peccata eorum, sicut scriptum est: caritas cooperit multitudinem peccatorum. quid de illis, quos a uestra communione separati et Maximiano in saorilegae illius catenae societate deuincti baptizauerunt, quos cum eis in eodem baptismo in pacem atque concordiam suscepistis? respondebisne aliquid nisi eadem sacramenta recte uos adprobasse in eis, quae nos quoque adprobamus in uobis? magis enim tibi constabis, si ista responderis et uerbis epistulae tuae non reluctaueris. in qua cum conareris ostendere non haeresem inter nos et uos, sed schisma potius esse commissum, dixisti nobis et uestris unam esse religionem, eadem sacramenta, nihil in christiana obseruatione diuersum. neque enim grauius quam his uerbis repetitionem baptismatis accusare potuisti, quando seducti a nobis rebaptizantur a uestris, in quibus eadem sacramenta esse et sentis et dicis et scribis. qua igitur sceleris inpudentia non seruatur in eis, quos in sancta unitate baptizat orbis christianus, quod sernatum est in eis, quos in sacrilego schismate baptizarunt Praetextatus et Felicianus? causam itaque nostram, quam uobiscum habemus, uestro iam iudicio terminastis, cum eos, qui a uobis damnatione percussi sunt, qui populos ne ad uos accederent instantissime monuerunt, qui post uos etiam baptizandum esse censuerunt, cum eis, quos extra uestram communionem in sacrilegio schismatis constituti baptizauerunt, sine ulla degradatione, sine baptismatis iteratione in altaris concordiam suscepistis et nulla re alia ab illo scelere sacrilegii nisi sancto igne caritatis expiatos esse credidistis. quod uere fieret, si uos eandem caritatem in uera unitate teneretis.

Sed tamen uideamus etiam de uerbis epistulae Petiliani, quam contra me defendere uoluisti, quomodo te exuas in hac causa Maximianensium, de qua sola nunc statui agere aduersum litteras tuas. posuit certe ille ista uerba sua: conscientia sancte dantis adtenditur quae abluat accipientis. cui ego: quid si, inquam, lateat dantis conscientia et fortasse maculosa sit, quomodo poterit accipientis abluere conscientiam? hanc tu ineuitabilem quaestionem, quia in uerbis Petiliani omnino non soluitur, tuis soluere aggressus es et dixisti non contra me, sed contra illum quem defendere uoluisti. ille quippe ait: conscientia dantis adtenditur quae abluat accipientis, tu uero, fassus latentem conscientiam uideri non posse, sic eam

dixisti adtendi, ut non uideatur ipsa, sed quid de illa notum sit in publica fama. unde colligitur uerum iam non esse, quod conscientia dantis abluat accipientis conscientiam; sed fama eius abluit secundum te, quae utique fallit intuentem, cum de pessimo loquitur bona, de adultero casta, de sacrilego religiosa. tunc enim abluit, quando mentitur. nam si de occulto scelerato fama uerum loquatur, tunc non abluit, sed maculat eum, qui ab illo acceperit baptismum. ac per hoc fama ista, quam patronam tam malae causae adhibere uoluisti, uide qualis sit, quae mendax abluit et uerax polluit, ut scilicet mirifica tua disputatione tunc apud eam non sit aqua mendax, quando ipsa sit mendax.

Sed quid hinc opus est diutius loqui, cum Felicianus hodie sedeat inter episcopos uestros, qui cum ab eis disiunctus esset et Maximiano in catena sacrilegii cohaereret, quoscumque baptizauit, nemo post eum rebaptizauit? quaero a Petiliano, cuiusmodi habuerit tunc ille conscientiam, et lego decretum Bagaiensis concilii, ubi scriptum est: nec solum hunc sceleris sui mors iusta condemnat; trahit etiam ad consortium criminis plurimos catena sacrilegii, de quibus scriptum est: \'uenenum aspidum sub labiis eorum quorum os maledictione et amaritudine plenum est interhos enim plurimos etiam Felicianus adnumeratur, cui talibus labiis et tali ore aquam non respuistis, non rescidistis, non destruxistis et, quia uerbis euangelicis in nomine patris et filii et spiritus sancti per qualemlibet linguam atque conscientiam consecrata est, non mendacem, sed ueracem agnouistis atque recepistis. a te autem quaero, de isto Feliciano, cuius tam mala, cum in catena sacrilegii baptizaret, fuerat conscientia, quid erat tunc in publica fama, atque ipsum concilium identidem recito, ubi scriptum est: famosi ergo criminis reos Uictorianum Carcabianensem et inter ceteros, quos repetere piget: Praetextatum Assuritanum et Felicianum Mustitanum, qui funesto opere perditionis uas sordidum collecta faeculentia glutinarunt, paulo post: plenarii concilii ore ueridico damnatos esse cognoscite.

Quid ad ista respondes? si non baptizat a uestra communione separatus, lego baptizasse cum Maximiano ad consortium criminis tractos. si non baptizat qui peccat in deum, lego baptizasse catena sacrilegii colligatos. si conscientia sancte dantis adtenditur quae abluat accipientis, lego baptizasse morsibus aspidum uenenosos. si, conscientia dantis ut possit abluere, publica fama eius adtenditur, lego baptizasse famosi criminis reos. manet adhuc in corpore Felicianus, cum illo sunt omnes ab illo in sacrilegio schismatis baptizati, in communionem autem uestram recepti nec ab ullo rebaptizati. contra Petilianum baptizauit sacrilega conscientia maculosus, contra te baptizauit famosi criminis reus. qua ratione uos, quaeso, defenditis, nisi ut, quod et nos dicimus, uestris factis conuicti aliquando dicatis, quod nec conscientia nec fama dantis abluat accipientis conscientiam, sed fides ipsius accipientis, dantis autem dei gratia, non hominis; quodsi et conscientiae bonae interrogatio in accipiente non fuerit fidesque ipsa uel tota uel ex parte aliqua uaccillauerit, mores hominum esse corrigendos, non sacramenta destruenda, quae non alia uel similia, sed tu omnino eadem confiteris; sicut eorum, quos Felicianus et Praetextatus in sacrilego schismate baptizarunt, uitam et uoluntatem corrigendam existimastis, ne in illo schismatis sacrilegio permanerent, non uiolandum baptismum licet indignissimis per indignissimos ministratum.

Frustra igitur ore maledico conscientiam nostram tamquam publicatam atque damnatam crimine turificationis traditionis persecutionis accusare uoluisti, ut ex hoc uelut probares nos baptismum dare non posse, cum et falsa iactetis et, quomodo se illud habeat, certe Maximianensium sacrilegii crimine damnata conscientia dare potuit baptismum, quem rescindere timuistis et quem dari etiam a persecutoribus posse per uos quoque ipsos docetur, qui eosdem Maximianenses acerrime persecuti non solum baptizatis, sed uos solos baptizare debere contenditis.

Dicis in lege scriptum esse: oleum peccatoris nolo ungat caput meum. quod neque ita scriptum est nec sicut putas intellegendum. sed numquid non est oleum peccatoris oleum sacrilegorum Praetextati et Feliciani? dicis item scriptum esse: qui bapti?atur a mortuo quid ei prodest lauatio eius? quod nec diligenter adtendis nec ex ipsa circumstantia lectionis quid sit intellegis. uerumtamen intende, quid personet disertissima illa Bagaitana sententia: optata quidem, inquit, pacis et concordiae est iuncta germanitas, sicut scriptum est: \'iustitia et pax osculatae sunt inuicem\'. sed ueridica unda in asperos scopulos nonnullorum naufraga proiecta sunt membra, Aegyptiorum admodum exemplo pereuntium funeribus plena sunt litora, quibus in ipsa morte maior est poena. quod post extortam aquis ultricibus animam nec ipsam inueniunt sepulturam. isti ergo non solum mortui, uerum etiam, quod est grauius, insepulti quomodo baptizare potuerunt? quomodo profuit lauatio eis qui ab his mortuis baptizati sunt, quos in eodem lauacro susceptos denuo non lauistis, si, ut putas, illud intellegendum est? nam quod in epistula mea, cui respondere tibi uideris, putas quod idoli cultorem tamquam grauissimi peccati reum tantummodo exceperim et instas uehementer, ut probes nullum excipi peccatorem in eo quod scriptum esse dicis: oleum peccatoris nolo ungat caput meum, Felicianum et Praetextatum respice, utrum peccatores non fuerint, quando catena sacrilegii cum Maximiano pertrahi tam magno concilio dicebantur. aude adserere, aude contendere, aude saltem dicere peccatores quidem fuisse sed occultos, quos ibi lego famosi criminis reos. quamquam etsi leuiter peccauissent, etsi latuissent, tu hoc testimonio, quod ponis de oleo peccatoris, in ista suggestione extorquere conaris nullum excipi peccatorem. ubi eritis, si ita est, quo fugietis, in quibus uos latebris cum uestris sacrilegis, cum uestris famosi criminis reis, cum uestris cadaueribus insepultis abscondere poteritis?

Dicis, cum obicitur qua nobis licentia ius baptismatis uindicemus, quod non de merito actuum, non de uitae innocentia tractemus, sed cuicumque licere dicamus et quasi praeiudicatis criminibus rei, dum et peccatoribus inesse baptizandi facultatem uolumus ostendere, nos aperte peccasse fateamur. quasi propter merita nostra contra deum nobis loquendum sit, ut quam iusti sumus tam iustum baptismum esse faciamus, cum et nulli hominum de sua iustitia praesumendum sit et hinc maxime baptismum Christi probemus esse, non hominum, quia non fit uarius humanorum uarietate meritorum. unde uberius disputarem, nisi a uobis dato conpendio magis uterer. suscepto enim baptismo neque destructo, quem Maximianenses dederunt, aspides uiperae parricidae cadauera Aegyptia et quidquid aliud in eos Bagaiensi concilio, ut nostra causa facillima fieret, ore grandiloquo declamatum est, satis et ipsi iudicastis non eorum meritis a quibus ministratur nec eorum quibus minis-

tratur constare baptismum, sed propria sanctitate atque ueritate propter eum, a quo institutus est male utentibus ad perniciem, bene utentibus ad salutem.

Miror autem, quomodo etiam tibi persuadere potuerunt, ut in tua disputatione mentionem faceres Cypriani, cuius litteris etiam ipsis, quas eius esse dicitis, de baptismo destruendo, qui apud haereticos uel schismaticos datur, tota causa uestra subuertitur. sed hoc aduersus Maximianenses uel alios, qui baptismum siue apud uos siue apud nos datum non suscipiunt, agere debemus; uos autem iam causam istam mira facilitate finistis, iam baptismum in sacrilego schismate Maximiani datum cum Praetextato et Feliciano in eorum populis suscepistis, iam contra Cypriani quas dicitis litteras et quibuscumque aliis hoc uisum est sine ulla dubitatione fecistis. nam quod dicis orientales ideo (a) uestrorum communione discretos, quia postea nobiscum sentiendo iudicium suum quod habuerunt de baptismo rescindere maluerunt, si hoc a quibus paucis orientalibus factum est, quod quidem interest utrum possit ostendi, profecto suum iudicium correxerunt. et uos suscepto baptismo, qui datus est in schismate Maximiani, antiquam uestram sententiam rescidistis; tamen uobiscum estis et cum orientalibus esse non uultis.

Sed uidelicet inuenisse tibi uideris ubi tuam eloquentiam dilatares, cum ad id, quod ego in epistula mea posui: siue a fideli siue a perfido dispensatore sacramentum baptismi quisque percipiat, spes ei omnis in Christo sit, exclamas et dicis: o praeclarum sacerdotis imperium, o laudabilia boni patris pi\'aecepta iustitiae! nihil, inquit, inter fidelem perfidumque discernas, idem tibi pius atque impius uideatur, nihil prodest bonis moribus uiuere, quia quidquid iusto licet potest et iniustus implere. quid hoc praecepto dici iniquius potest: purificet alium macu- (losus, abluat sordidus, emundet inmundus, det infidelis fidem, criminosus faciat innocentem? haec certe uerba tua sunt, quibus sententiam meam reprehendis, cum hoc ego omnino non consenserim neque scripserim, quia et inter fidelem perfidumque plurimum distat non ad sacramentum, si hoc uterque habet, sed ad meritum, quia hoc alter ad salutem habet, alter ad poenam, nec quidquid iusto licet potest et iniustus implere, quia etsi potest iniustus baptizare, non tamen potest in regnum caelorum iniustus intrare, nec purificat uel abluit uel emundat nec innocentem facit quemquam qui ei ministrat baptismum, sed dantis dei gratia et percipientis bona conscientia. sed tu aspice, utrum nihil inter Primianum Felicianumque distaret, cum Primianus inter trecentos decem sederet. a quibus ille dicebatur quod uenenum aspidum esset sub labiis eius et ueloces haberet pedes ad effundendum sanguinem et contribulatio et infelicitas in uiis eius et uiam pacis ignoraret nec esset timor dei ante oculos eius, utrum tunc non esset maculosus inmundus sordidus qui uas sordidum collecta faeculentia glutinauit, non infidelis uenenum aspidum sub labiis habens, non criminosus famosi criminis reus. et tamen et ipse nunc cum Primiano uester episcopus sedet et quos tunc baptizauit nusquam postea lotos uobiscum nunc habet.

Et adhuc pugnatis aduersus ueritatem nec conceditis, ut Christus semper det fidem, Christus sit origo christiani, in Christo radicem christianus infigat, Christus christiani sit caput. quibus uerbis meis in illa epistula contra Petilianum positis tua uerba subiungis et dicis: hoc et nos suademus, hoc uolumus, sed quaerimus per quem hoc melius fiat, nec adtendis

hoc non suadere Petilianum, cui tunc respondi et cuius epistulam aduersus responsionem meam defendere atque affirmare conaris. ille quippe aperte dixit: conscientia sancte dantis adtenditur quae abluat accipientis. nam qui fidem a perfido sumpserit non fidem percipit sed reatum. dic mihi, quem locum Christo reliquerit ad abluendam conscientiam baptizati aut a quo fidem percipiat baptizatus, quando conscientiam dantis dicit attendi quae abluat accipientis, et non fidem percipere sed reatum, qui fidem sumit a perfido. tu quidem cedere uideris tanto ponderi ueritatis et dicis hoc te suadere et hoc uelle, ut Christus det fidem atque ad ineundam uitam nouam Christus abluat christianum, quaeris autem per quem melius fiat, quod sine ministro fieri non oportet. Petilianus tamen non dixit: conscientia ministrantis adtenditur, per quam Christus abluat accipientis aut per quam Christus det fidem\', sed ipsa conconscientia dantis uoluit accipientis ablui conscientiam, nec dixit: (quisquis fidem per perfidum sumpserit non fidem percipit sed reatum\', ut a Christo quamuis per alium sumere uideretur, sed omnino dixit: a perfido sumpserit atque ad hoc, quasi probaret, adiunxit: omnis enim res origine et radice consistit et, si caput non habeat aliquid, nihil est, ipsum scilicet ministrum, cuius conscientiam dixit attendi non per quam Christus abluat, sed quae abluat accipientis, ipsum prorsus ministrum originem, radicem caputque faciens baptizati.

Proinde hoc loco non Petiliano, cuius uerba non defendisti, sed tibi respondeo, qui pro tua sententia nescio quid aliud, non quod ille, dixisti. tu enim, sicut scribis, hoc uis, hoc suades, ut non, sicut ille dixit, conscientia sancte dantis abluat accipientem uel accipienti det fidem neque ut ipsa sit origo et radix caputque credentis, sed per ipsam Christus abluat, per ipsam Christus det fidem, per ipsam Christus sit origo christiani, per ipsam in Christo radicem christianus infigat, per ipsam Christus christiani sit caput. ideo enim quaeris, per quem melius fiat quod a Christo fieri concedis, ubi et tu, quantum uideo, non negas hoc fieri posse etiam per ministrum malum, sed dicis melius posse per bonum. quid est enim aliud quod dicis: hoc et nos suademus, hoc uolumus, sed quaerimus per quem ?melius fiat? ac per hoc abluit Christus et per maculosam non sancte dantis, sed melius per mundam sancte dantis conscientiam, dat fidem Christus et per ministrum malum, sed melius per bonum, fit Christus origo christiani et per dispensatorem infidelem, sed melius per fidelem, christianus radicem figit in Christo etiam per colonum reprobum, sed melius per probum, potest Christus caput esse christiani et per Felicianum, sed melius existimas per Primianum.

Parua itaque inter nos in hac re aut fortasse nulla dissensio est. nam et ego dico melius per bonum ministrum quam per malum dispensari sacramenta diuina, uerum hoc propter ipsum ministrum melius est, ut eis rebus, quas ministrat, uita et moribus congruat, non propter illum, qui, etiamsi incurrerit in ministrum malum dispensantem ueritatem, securitatem accipit a domino suo monente ac dicente: quae dicunt facite, quae autem faciunt facere nolite. dicunt enim et non faciunt. addo etiam ad hoc esse melius, ut ille cui ministratur ministri boni probitatem ac sanctitatem diligendo facilius imitetur, sed non ideo ueriora et sanctiora sunt quae ministrantur, quia per meliorem ministrantur. illa namque per se ipsa uera et sancta sunt propter deum uerum et sanctum cuius sunt, et ideo fieri potest, ut accedens ad societatem populi dei alium inueniat a quo facile baptizetur, alium

eligat quem salubriter imitetur. certus est enim sanctum esse sacramentum Christi, etiamsi per minus sanctum uel non sanctum hominem ministratum est, se autem eiusdem ipsius sacramenti sanctitate puniri, si indigne acceperit, si male usus fuerit, si non ei conuenienter et congrue uixerit.

Nam quaero abs te: si forte, quem Primianus in uestra communione baptizauit, pessime uiuat, quem uero Felicianus in Maximiani schismate baptizauit, optime uiuat, cuinam eorum patere existimas regnum dei, utrum ei, quem baptizauit secundum te bonus malum, an ei, quem baptizauit secundum Bagaiense concilium sacrilegus religiosum? sed forte dicis et uerum dicis: \'non potest esse religiosus in schismate constitutus*. assentio. uerumtamen potest esse in uestra communione sacrilegus uel occultus a Primiano, quem religiosum creditis, baptizatus. porro si ille, quem Felicianus in catena sacrilegii baptizauit, relicto schismatis sacrilegio ecclesiastica communione corrigeretur, numquid audes dicere, quod melior in illo baptismus fieret, quamuis negare non audeas ipsum hominem fieri potuisse meliorem? hoc enim et ipso facto iudicastis, quandoquidem illos omnes, quos Felicianus et Praetextatus in damnato et detestato a uobis sacrilegio schismatis baptizarunt, cum illis ad uos redeuntibus sine ulla destructione uel repetitione baptismi suscepistis. si autem, quod dixisti: sed quaerimus per quem melius fiat fiat, conparatiuum gradum pro positiuo posuisti, sic dicens: quaerimus per quem melius fiat, ac si diceres: \'quaerimus per quem bene fiat\', uolens intellegi per malum ministrum male fieri, non te uerbo urgeo, sed admoneo potius te dicere debuisse: \'quaerimus per quem fiat\' quam: \'quaerimus per quem bene fiat\', quasi posset fieri, ut non bene Christus det fidem, non bene sit Christus origo caputque christiani, non bene radix figatur in Christo. aut enim non fit aut, si fit, procul dubio bene fit.

Uerumtamen ista tractamus, ne propter malos dispensatores non tamen suorum, sed dominicorum sacramentorum, quos necesse est usque ad tempus uentilationis areae dominicae commisceri, deseratur ipsa unitas frumentorum. schisma autem facere ab unitate Christi aut esse in schismate profecto malum est et magnum malum, nec omnino fieri potest, ut Christus det schismatico non fidem, sed sacrilegum errorem. aut in Christo radicem schismaticus fixerit aut schismatico Christus sit origo uel caput, et tamen baptismum Christi si dederit datum erit, si acceperit acceptum erit, non ad uitam aeternam, sed ad poenam aeternam, si in eo sacrilegio perseuerauerit non in malum conuertendo bonum quod habet, sed malo suo bonum habendo quamdiu malus habet.

Quaeris forte ut hoc probem. quid aliud tibi dicam nisi quod hoc opere institui? Bagaiense decretum lege, Felicianum et Praetextatum intuere. schismatici dederunt, (schismatici acceperunt); utrique a uobis recepti et collecti sunt, nec illi degradati nec illi rebaptizati. iam certe non quaeris, utrum fiat melius per iustum ministrum an per int iustum, quoniam non ideo est baptismus melior quem dedit Primianus secundum uos iustus, quam ille quem dedit Felicianus iniustus. certe iam intellegere cogeris, quomodo apostolus dixerit: neque qui plantat est aliquid neque qui rigat, sed qui incrementum dat deus, teque frustra dixisse recolis: sicut qui plantat et rigat non nisi colonus diligens et fidelis inquiritur, sic etiam

in sacramento baptismatis non nisi iustissimus operarius adprobatur. ecce nec diligens nec fidelis nec iustissimus, sed potius salutis suae neglegens et infidelis et iniustissimus Felicianus fuit, quando Maximiano sociatus et, sicut trecenti et decem uestri unius ore disertissimo personant, in catena sacrilegii constitutus baptismum, quem non ausi estis rescindere, ministrauit.

Certe ad hanc causam cernis non pertinere testimonium, quod ex propheta posuisti: dabo uobis pastores secundum cor meum, et pascent uos pascentes cum disciplina. Felicianus enim nec secundum cor dei sacrilegus erat nec oues eius in sacrilego schismate pascebat cum disciplina, et tamen baptizabat eos, in quibus receptis cognouistis non ipsius, sed dei fuisse quod dabat. certe perspicis, quomodo a me de scriptura sancta commemoratum est bonum esse confidere in domino quam confidere in homine, teque inaniter, quantum ad hanc causam pertinet, respondisse, quod ideo magis ut iustus et fidelis sit per quem hoc sacramentum celebretur inquiras, quia spem et fiduciam dei, non hominis habes, dei esse autem fidem atque iustitiam, quam semper in eius ministris adtendis. ecce in Feliciano, quando fuit famosi criminis reus, nec iustitia nec fides erat, et tamen baptismus erat et quibus ab eo datus est, cum a uobis collecti sunt, eis accessisse iustitiam dicitis, baptismum defuisse non dicitis.

Proinde quod deinceps a me quaeris: si a quo, cumque et quomodocumque datum baptisma rescindi non debet, cur post Iohannem apostoli baptizauerint, tu iam solue quaestionem, si, ut dicis, post Iohannem apostoli baptizauerint. cur post Felicianum quos in sacrilego schismate baptizauerat uestri non baptizauerint, et hinc saltem disce, quidquid illud est quod de Iohannis baptismo uel legitur uel disseritur, ab hac causa esse penitus alienum. quid autem tibi uisum sit nescio, ut Iudaeos, quibus ait Petrus: bapti?etur unusquisque uestrum in nomine domini Iesu Christi, iam fuisse a Moyse diceres baptizatos, qui post tot generationes nati fuerunt quam ille dei famulus maiores eorum per Rubram Mare transiecit. aut si propterea a Moyse baptismum habebant, quia ex illis propagati sunt quos in Moyse baptizatos dicit apostolus, aude dicere omnes, qui nascuntur ex fidelibus christianis, christianum habere iam baptismum. quod uides, ut arbitror, quanta uanitate dicatur. sed quomodo se habeat illud, etiamsi post Moysen dei famulum apostoli baptizassent, te urgerem reddere rationem, cur post Felicianum Maxiraianensem sacrilegum uestri non baptizassent.

Iam illud, quod posui: si errabant illi qui uolebant esse Pauli, quae tandem spes eorum est qui uolunt esse Donati?, prioribus partibus epistulae tuae non te refellisse puto, quod etiam ipse consideras in his, quae superius satis diximus. non ergo, sicut tibi uideris et quasi certus exultas, illa omnia, quae a Petiliano uel quolibet alio dicta sunt, recte dicta concludis. ipso quippe ordine, quo a te breuiter uelut recolendo reminiscendo decursa sunt, ego potius in hac causa Maximianensium non ea recte dicta concludo. quia nec conscientia sancte dantis erat in Feliciano, quando Maximiano cohaerens catena sacrilegii trahebatur, et a famosi criminis reo ac per hoc a manifesto perfido baptizabantur qui ab illo baptizabantur, nec origo et radix et caput ad salutem illis erat homo sacrilegus nec arbor bona erat in sacrilegi schismatis societate damnatus et adhuc in eodem sacrilegio constitutus,

nec bonus erat qui de bono thesauro cordis sui proferret bona, quando de illo et de aliis eius sociis dicebatur: quorum 08 maledictione et amaritudine plenum est. et tamen, quando cum illo uestri concordauerunt, baptismum quem talis dederat non ipsius esse, sed Christi aliquando ui ueritatis territi cognouerunt.

Age iam uideamus suo loco, in epistula tua de Maximianensium causa quomodo te exuas. omnes enim, qui has litteras legunt, expectant procul dubio uel quid hinc a te dictum sit ubi dictum est uel a me quid responsum sit. itaque de Optato Gildoniano quod obiectis meis respondisti, nolo discutere, nolo in hominis causa, de cuius a uestris damnatione nihil ago, diutius immorari. facio certe iacturam huius obiecti, et hoc fortasse apud posteros, cum illius fuerit oblitterata memoria. nunc uero, quamdiu sunt homines, qui uitam illius moresque nouerunt, parum me de illo dixisse quam falsum potius conquerentur. neque enim sic legunt litteras nostras ut tu, qui ex me quaeris, ille quem tamquam rabidum fluctum appellauerim quid absorbuerit, cum illic habeas Praetextatum et Felicianum. nam uerba mea illic sic se habent: ita quidem, inquam. isti insultant schismaticis suis, ut eos et mortuos et insepultos uocent. sed certe optare debuerunt ut sepelirentur, ne de multitudine iacentium in litore cadauerum insepultorum Gildonianus Optatus incedens cum agmine militari tamquam rabidus fluctus ultra prosiliens Felicianum et Praetextatum introrsus postea resorberet. haec uerba mea cum ibi legeris, cur non omnia posuisti, cum eis respondere temptares? cur me ueluti arguis non dixisse quid rabidus fluctus ille sorbuerit, cum ibi scriptum uideas: Felicianum et Praetextatum introrsus postea resorberet?

Quid enim aliud uelut ad magnam defensionem suam respondere uestri solent, cum eis obicitur Praetextati et Feliciani talis receptio damnatorum, nisi: \'Optatus hoc uoluit. Optatus hoc fecit\'? quod et ipsae ciuitates Mustitana et Adsuritana testantur, quae se dicunt ex Optati comminatione Gildonianum militem formidantes coegisse episcopos suos ad communionem redire Primiani. uerum tu, quia hoc ab illo factum (non) inpudenter negari posse uidisti, hoc a me scriptum negasti, magis fortassis existimans litteras meas quam illam rem posse nesciri. sed licuerit episcopis uestris nescio quo Donatiano uel Numidico priuilegio de suo ignorare collega quidquid tota Africa conclamabat, cum Afris ab Afris obiecta crimina numquam probata, totiens absoluta orientalibus et occidentalibus terrae finibus ignota esse non sinant; ualeat apud uos baptismus ab Optato datus, quem sic damnare noluisti. ut tamen non fueris ausus absoluere, et non ualeat datus baptismus in ecclesiis apostolico labore fundatis Corinthiorum Galatarum Ephesiorum Colossensium Philippensium Thessalonicensium ceterarumque in sanctis litteris quas et uos legitis conscriptarum, ubi Caeciliani non dico falsum illud crimen, sed forte nec uerum nomen auditum est; habuerit conscientiam sancte dantis Optatus in illa uita, quam tu, sicut scripta tua indicant, etiamsi propter nos damnare erubuisti, tamen propter deum absoluere timuisti. in illa etiam publica fama, ubi latentem tibi uisum est attendi posse conscientiam, et accusetur conscientia tot tantarumque gentium christianarum, quia remotissimas lites ignorauit Afrorum: numquid etiam crimina istorum, Feliciani scilicet et Praetextati, quos trecenti et decem plenario concilio damnauerunt, similiter ignorare potuerunt?

Et adhuc obicis unitati catholicae nescio qua facta nostrorum, quae aut falsa sunt aut peccata non sunt aut, etiamsi uera atque peccata sunt, bonorum societatem maculare non possunt. neque enim boni communicant peccatis alienis, quibus utique faciendis non consentiunt, quamuis cum ipsis, qui ea faciunt, donec de area dominica sicut palea uentilabro ultimo separentur, non eorum peccata, sed dei sacramenta communicent et intra eandem sagenam uelut pisces boni cum malis usque ad separationem, quae in litore, hoc est in fine saeculi tamquam in fine maris futura est, non ab eis corporum segregatione, sed uitae ac morum diuersitate disiuncti sint; sicut nec undecim apostoli furtis Iudae communicabant et tamen cum illo eidem domino uisibiliter cohaerebant, eundem magistrum audiebant, idem credendum euangelium percipiebant, eadem sacramenta sumebant, corporali cum illo congregatione permixti, spiritali dissimilitudine separati; sicut apostolus Paulus non communicabat contumaciae et inuidiae, hoc est diabolicis uitiis eorum, qui non caste Christum adnuntiabant, et tamen cum eis eundem Christum praedicabat, eiusdem Christi sacramenta participabat et de his dicebat: siue occasione siue ueritate Christus adnuntietur - nam hos martyr Cyprianus amantissimus unitatis non aliquo schismate uel haerese separatos, sed fratribus corporali congregatione fuisse commixtos et intellexit et scripsit —; sicut idem ipse Cyprianus auaritiae rapinis faenori collegarum non communicabat, quos dicebat e sur i en t i bus in ecclesia fratribus habere argentum largiter uelle, fundos insidiosis fraudibus rapere, usuris multiplicantibus faenus augere, quod malum etiam idololatriae conparauit, quorum tamen corporalem congregationem non refugiebat, ad eadem altaria consistebat, eundem sacratissimum cibum potumque sumebat. illi enim non aliis, sed sibi iudicium manducabant et bibebant, ille autem cum talibus non eorum peccata, sed mysteria Christi communicabat, coniunctissimus coetibus, disiunctissimus moribus. ad hoc enim et illae similitudines in scripturis et illa exempla praemissa sunt, ut disceremus frumentum esse nec aream dominicam propter paleae commixtionem deserere, pisces boni esse nec propter commixtionem malorum disruptis retibus foras ire, uasa esse misericordiae in honore facta atque mundata nec propter uasa perditionis et contumeliae de domo magna fugere. nulla enim causa in utrorumque temporali congregatione atque permixtione laudabiliter tolerantur mali, nisi ne damnabiliter deserantur boni. quod cum et uos in uestris tam multis et tam manifestis malis eadem necessitate faciatis, potes facile, si uelis, aduertere, quod non nisi animositate sacrilega uos a christianis tot ac tantis gentibus separatis.

Itaque non solum Optatus in illa Gildoniana societate notissimus, sed quilibet obscurus apud uos te sciente . mali aliquid fecerit, cum eum non potueris a uestra communione separare, quia uel non tibi creditur accusanti uel accusare non audes, ne non ualeas conprobare, aut deserenda tibi est pars Donati aut talis eris, qualis ille cuius peccatum non ignoras, quamuis dissimiliter uiuas. hoc non secundum ueram, sed secundum uestram sententiam uobis rectissime dicitur. quis enim nescit te alienum esse ab illius malo, si consensione peccato eius non communicas? sed hinc agnoscere cogeris. quanta impietate obiciatis orbi christiano uel falsa uel certe ignota crimina Afrorum, cum tibi obici nolis quod de altero scis, quia hoc eis non potes persuadere, a quorum non uis societate discedere. ita, ne deseras quos putas bonos, ferre cogeris quos nosti malos, ac per hoc omnes conuincit ueritas

malos, qui propter aliena crimina seu uera seu falsa, ceteris tamen incognita, sibi autem non offutura. disrupta unitate tot gentium deseruerunt bonos. hoc tam magnum nefas partis Donati ne aliquo modo excusare possetis, causa uobis Maximianensium procurata est, in quo uelut speculo uestram prauitatem conspectam, si uolueritis, corrigatis, si autem nolueritis — nolo quicquam grauius dicere, quando scio te cor habere. quid enim contra ista dicturus es?

Bene quia ipse scribis, cum de Maximianensibus damnatis et receptis legisses totum quod inserui litteris meis, ualde te fuisse permotum. credo: prorsus uideo causam quae ualde debuerit permouere. uideamus ergo, tua ista permotio quanam reddita ratione sedata est. statim te dicis a uestris episcopis diligentius inquisisse atque ipsis docentibus et decretum concilii et sententiam in eos qui damnati sunt dictam et rei totius ordinem cognouisse. deinde etiam me credens adhuc ignorare quid gestum sit atque admonens, ut quid habeat ueritas discerem, narrasti plane non quid ueritas habeat, sed quid incautis et neglegentibus uestri pro ueritate subponant. dicis enim, cum quam plurimos episcopos error sibi Maximiani sociare contenderet, contracto a uestris concilio in eos omnes, qui in eius schismate perstitissent, prolatam esse sententiam, quam me quoque legisse commemoras. quae cum sententia consensu omnium firmaretur, placuisse tamen decreto concilii dilationem temporis dari, intra quod si qui corrigi uoluisset innocens haberetur. sic esse factum, ut non solum duo illi quos memoro, sed etiam multi alii purgati atque innocentes ecclesiae redderentur, quorum ideo putas baptisma non debuisse rescindi, quia intra diem praestitutum restituti peremptoria sententia non tenerentur nec, cum baptizarent, fuissent ab ecclesia separati, necdum scilicet transacti temporis meta definita disiuncti. hic ego in ea ipsa falsitate narrationis tuae, quandoquidem non solum sententias, uerum et ipsa uerba tua posui, miror ingenium tuum, miror animum ingenio reluctantem. numquam uspiam sic apparuit, quantum ualeat praeiudicium praesumptionis humanae uel ad non intuendam manifestissimam ueritatem uel ad adfirmandam inpudentissimam falsitatem. itane te tam aperte repugnantia posuisse non sentis, ut uix credibile sit, quod unus homo dicere utraque potuerit? tu nempe dicis in eos omnes, qui in Maximiani schismate perstitissent, prolatam esse sententiam et placuisse dilationem temporis dari, intra quod si qui corrigi uoluisset innocens haberetur. quomodo ergo tu ipse item dicis non eos extra ecclesiam baptizasse, antequam se ab illo schismate correxissent? sic, quando cum Maximiano erant, non erant extra ecclesiam? aduertisne quid dicas, inuenis qua exeas, quo confugias. ubi te abscondas?

Uides certe, dum manifestos errores defendere conaris alienos, nihil te agere nisi subiungere manifestiores tuos. ecce lege uerba tua — sic a me prorsus commemorantur ut a te scripta sunt —: cum cum plurimos, inquis, episcopos error sibi Maximiani sociare contendere, contracto a nostris concilio in eos omnes, qui in eius schismate perstitissent, prolata sententia est, quam in quoque tu legisse testaris. quae cum sententia consensu omnium firmaretur, placuit tamen decreto concilii dilationem temporis dari, intra quod si qui corrigi uoluisset innocens haberetur. haec dicens sicine contra te ipsum sensus claudis, ut non aduertas, quod hi omnes, qui propterea contra se ferri sententiam concilii meruerunt, quia Maximiano sociabantur. antequam se intra dilationis tempus corrigerent. in eodem

schismate consistebant? ibi ergo etiam baptizabant. obsecro te: quid inanem caliginem perspicuis rebus aspergis, quam rursus tuorum uerborum non minore perspicuitate dispergis? dico enim Praetextatum et Felicianum Maximiani ordinatores in eo quod commiserunt sacrilego schismate baptizasse et ab eis baptizatos cum eis esse susceptos non rescisso baptismate, quod in schismate dederant, quod sacrilegi ministrauerant, quod ore maledictione pleno, quod labiis cum ueneno aspidum consecrauerant. talia quippe in eos dicuntur ea sententia, quam in eos omnes prolatam esse non negas.

Hic tu respondes, quod non solum duo isti quos memoro, sed etiam multi alii purgati atque innocentes intra diem dilationis se ecclesiae reddiderunt. quo uerbo me adiuuas, quo uerbo mecum asseris ueritatem caliginemque illam, quam conabaris offundere, discutis. cum enim dicis eos se ecclesiae reddidisse, procul dubio fateris eos extra ecclesiam fuisse. ubi ergo antequam se ecclesiae redderent fuerunt, ibi baptizauerunt; ergo extra ecclesiam baptisma fuit quod dederunt. ab hoc inexplicabili inplicamento dum te conaris euoluere, rursus inuolueris. dicis enim ideo eorum baptisma non debuisse rescindi, quia intra diem praestitutum restituti peremptoria sententia non tenerentur. quomodo ergo dicis ante diem restitutionis non fuisse ab ecclesia separatos, quos ante diem dilationis confiteris ecclesiae restitutos? si homines sumus. si qualemcumque rationem, si sensum habemus humanum, si non pecora pecoribus, si non ligna et lapides lignis et lapidibus loquimur. non meis tantum, sed ipsis etiam tuis uerbis eminet apparet elucet in Maximiani sacrilego schismate baptismum datum uestros ausos non fuisse rescindere, qui homines baptizatos in ecclesiis, quas in gratia domini proprio labore apostoli propagarunt, non dubitant christianos negare exsufflare rebaptizare. tu dicis, tu scribis — ecce te ipsum audi, lege te ipsum —, tu, inquam, dicis, tu scribis in eos omnes, qui in Maximiani schismate perstitissent, contracto a uestris concilio prolatam esse sententiam; tu dicis, tu scribis hac sententia consensu omnium confirmata placuisse tamen dilationem temporis dari, intra quod si qui corrigi uoluisset innocens haberetur; tu dicis, tu scribis non solum duos inde quos memoro, sed multos alios purgatos atque innocentes se uestrae ecclesiae reddidisse; tu dicis, tu scribis ideo eorum baptisma non debuisse rescindi, quia intra diem praestitutum restituti peremptoria sententia non tene. quomodo.

Quid, quid tantum praeualet in ingenio tam bono causa tam mala, homo cordate, homo litterate? isti, in quos propterea est illa prolata sententia, quia, sicut ipse dicis, in Maximiani schismate persistebant, antequam, sicut dicis, restituerentur, ubi erant ibi sacramenta celebrabant, ibi baptizabant et, ut uerbis illius plenarii concilii magis utar, ibi uiperei seminis noxios partus tardo calore uaporabant, ibi publici facinoris et parricidii sui feta scelerum uota gignebant, ibi parturiebant iniustitiam, concipiebant laborem et pariebant iniquitatem, ibi iam non confusa criminum silua nomina eorum designabantur ad poenam, ibi eis (in) indulgentiae fine, dum clementiae dimitteretur linea, iam causa quos puniret inuenerat, illuc eorum tamquam in asperos scopulos ueridica unda naufraga membra proiecerat, eorum pereuntium ibi erant litora Aegyptiorum exemplo funeribus plena, nec ipsam inuenientium sepulturam, ibi non solum Maximianum fidei aemulum, ueritatis adulterum, ecclesiae matris inimicum, Dathae, Corae et Abiron ministrum de pacis gremio sententiae

fulmen excusserat nec solum mors iusta sui sceleris condemnabat, sed etiam trahebat ad consortium criminis plurimos catena sacrilegii, ibi erat uenenum aspidum sub labiis eorum, ibi eorum os maledictione et amaritudine plenum, ibi ueloces eorum pedes ad effundendum sanguinem, ibi contritio et infelicitas in uiis eorum, ibi uiam pacis non cognoscebant nec erat timor dei ante oculos eorum, ibi iacebant abscisa membra, quae pestifera putredo ita corruperat, ut plus haberet in abscisione solaminis quam in remissione medicaminis, ibi erant famosi criminis rei Uictorianus Carcabianensis et ceteri cum isto duodecim, inter quos Praetextatus Adsuritanus et Felicianus Mustitanus, de quibus receptis agimus, qui eundem Maximianum praesentes ordinauerant, hoc est funesto opere perditionis uas sordidum collecta faeculentia glutinauerant, ubi tanto facinori tamquam inlicito incestui clerici Carthaginis lenocinium praebuerunt. tales ministri sacramentorum nondum correcti, nondum uobis redditi ac restituti in schismate Maximiani baptizauerunt, post tales ministros sacramentorum correctos redditos restitutos uestri non rebaptizauerunt.

Quid sola in uobis praeualet animositas? aliquando adtendatur, aliquando audiatur et ueritas. quid iniciuntur inanissimae nebulae dilationis datae? non ipsis data est, de quibus dictum est: damnatos esse cognoscite, de quibus etiam praedictum est quales fuerint, quid fecerint, cur eos oportuerit iam sine dilatione damnari, quod scilicet Maximianum inpositis manibus praesentes ordinauerunt; hoc est enim quod significarunt dicendo, quod funesto opere perditionis uas sordidum collecta faeculentia glutinauerint. illis autem data est dilatio, qui ordinationi Maximiani non interfuerunt quamuis in eius societate atque schismate constituti. tantum quia manus ei, quod absentes fuerant, non inposuerunt. sic enim a damnatis ordinatoribus eius eadem concilii sententia distinguntur. nam cum dixissent illos) — quorum et nomina conscripserunt — \'damnatos esse cognoscite\', eos autem, inquiunt, quossacrilegi surculi non polluere plantaria, hoc est qui a Maximiani capite proprias manus uerecundo fidei pudore retraxerunt, ad matrem ecclesiam redire permisimus. quid planius, quid distinctius, quid apertius? illos dicunt famosi criminis reos, qui funesto opere perditionis uas sordidum collecta faeculentia glutinarunt, damnatos esse cognoscite, hos autem dicunt, quos sacrilegi surculi non polluere plantaria, hoc est qui a Maximiani capite proprias manus uerecundo fidei pudore retraxerunt, ad matrem ecclesiam redire permisimus. et quia ex illis damnatis duo postea saluo honore suscepti sunt, non inuenitur hoc quemadmodum defendatur, nisi ut omnibus dicatur dilatio fuisse concessa.

Sed concessa sit omnibus. nempe quotquot ad uos ab illo schismate redierunt, antequam redirent, illic fuerunt, illic baptizauerunt, inde ad uos sine destructione sui honoris et baptismi redeuntes, si frons adsit, ora uestra clauserunt. cum enim quaerimus. antequam se, sicut ipse dixisti. ecclesiae reddidissent et ante diem praestitutum restituti fuissent, ubi erant, quid aliud uos res ipsa respondere conpellit nisi (in schismate Maximiani\\ propter quod in omnes illa est prolata sententia? ibi ergo baptizarunt eos, in quibus ad uos simul inde uenientibus baptismum Christi non ausi estis rescindere, quia coacti estis agnoscere. unde ipso facto uestro, opere uestro, iudicio uestro aduersus uos merito recteque concluditur agnoscendum esse baptismum Christi, etiamsi extra ecclesiam datus fuerit, et ideo nos hoc pie cognoscere in uestris, uos impie rescindere in nostris.

Sed forte paenitet talia te uerba posuisse, quae hanc ueritatem nimis urgerent, quoniam dixisti: factum est ut se ecclesiae reddidissent et ante diem praestitutum restituti peremptoria sententia non tenerentur, ut responderetur tibi: *quomodo se ecclesiae reddiderunt, quomodo eidem restituti sunt, si ab ea non erant separati? aut si separati erant, quomodo baptizabant?\' sed quid aliud diceres, nisi quod ab eis audieras quos consuluisti, cum ex hac causa litteris meis ualde permouereris? et tamen fortassis te arguant reprehendant, quod talia uerba incaute posueris. est quod te aduersus eos maxime muniat ac tuam tristitiam consoletur. nam et ipsi in eiusdem concilii decreto talia posuerunt; unde si nobis lecto isto opusculo nostro ita respondere uoluerint, quod eis non praeiudicent uerba laici sui, uerba ipsorum continuo recitabimus: eos autem, inquiunt, quos sacrilegi surculi non polluere plantaria, hoc est qui a Maximiani capite proprias manus uerecundo fidei pudore retraxerunt, ad matrem ecclesiam redire permisimus. cum enim eis dicitur: \'isti, quos ad matrem ecclesiam redire permisistis, antequam redirent, ubi erant?\', similiter urgentur ac tu paulo ante uerbis a te positis urgebaris. ubi enim eos fuisse respondebunt nisi in schismate Maximiani? sed ubi uolunt eos fuisse contendant: certe qui ad ecclesiam redire permissi sunt in ecclesia non fuerunt. ergo extra ecclesiam baptizauerunt et simul baptizatores et baptizati ad ecclesiam redeuntes nec illi honores quos extra gesserant nec illi baptisma quod extra acceperant amiserunt.

Et tu quidem, quantum potuisti in causa mala, caute locutus es, ut diceres: placuit tamen decreto concilii dilationem temporis dari, intra quod si qui corrigi uoluisset innocens haberetur. illi autem nec corrigendos eos fuisse dixerunt quibus data est illa dilatio, sed tamquam omnino inpolluti atque innocentes in Maximiani societate fuerint, sic de illis loquuntur, cum ipsam prorogant dilationem. quid est enim aliud quod dicunt: eos autem, quos sacrilegi surculi non polluere plantaria, ad matrem ecclesiam redire permisimus, nisi: \'quos non polluit consortium Maximiani, ad matrem ecclesiam redire permisimus\'? ac ne parum sit, uide quid adiungant: quanto enim de reorum, inquiunt. morte purgamur, tanto de innocentium reditu gratulamur. cur itaque tu dicis placuisse dilationem temporis dari. intra quod si qui corrigi uellet innocens haberetur, cum eam uideas inpollutis atque innocentibus datam? sed uidelicet tu timuisti, ne tibi diceretur: \'quare dabatur dilatio eis, quos non polluerat Maximianus?\' ideo dilatione illa corrigendos esse censuisti. illi timuerunt, ne sibi diceretur: \'quare in suis honoribus pollutos suscipere uoluistis?\' ideo se inpollutis dilationem dedisse dixerunt.

Proinde singula timuistis, sed alterutrum oppugnatur ex altero. nam tibi dicitur: \'quomodo existimas corrigendos quos tui praedicant impollutos?\' illis autem dicitur: \'quomodo asseritis impollutos etsi non manum inponendo capiti Maximiani, tamen schismatis eius communione maculatos?\' cuius autem animus, cuius uires, cuius lingua sufficiat proloqui tam intolerandum dolorem? ut pars Donati discissa resarciatur, nec socios Afros in Africa polluit Maximianus: ne ad ipsam radicem unitatis rami fracti regredi permittantur, tot remotissimas gentes polluit ex Africa Caecilianus..

Ex die concilii Bagaiensis, hoc est octauum Kalendas Maias. usque ad diem datae illius dilationis, hoc est VIII Et Ian, VIII menses numerantur. in hoc tam longo temporis interuallo illi. quibus dilatio data est, maculabantur societate damnati Maximiani an non maculabantur? si maculabantur, quomododicitur:eos autem, quos sacrilegi surculi non polluere plantaria, ad matrem ecclesiam redire permisimus? si non maculabantur, quomodo nos atque omnes quae ubique sunt Christianas gentes potuit ignotorum, non dicam falsorum, maculare alienorum contagio peccatorum? sed -ideo, inquis, dilatio data est, quae si transisset illis non redeuntibus, tunc macularentur et in poenam damnationis incurrerent. non ergo eos peccatum illius societatis, sed diei constitutio maculabat. si ergo nullus dies constitueretur, inmaculati utique permanerent. quid de uobis male meruit orbis terrarum? cur eum maculatum perhibetis peccatis alienis, cui nullum diem dilationis constituistis. cum tanta sit uestra potentia, ut homines quando uolunt peccatoribus socientur et quando uolueritis inquinentur? innocentes et impolluti erant, quibus in parte Maximiani dabatur dilatio, intra cuius diem si remearent ad uos, haberent integri honoris ac fidei fundamenta; si autem ille dies eis non redeuntibus praeteriret, tunc polluti, tunc scelerati, tunc perditi supplicium damnationis incurrerent, tunc humiliarentur per paenitentiam degradati. o (ratio) mira praedicentium hominum non iam, ut uetus prouerbium fertur, quod uolumus sanctum est, sed etiam \'quando uolumus et quamdiu uolumus\'! contingat alicui uestrum in naue orare nobiscum. iam pollutus, iam traditor appellatur: communicant altaria damnatores Primiani cum Maximiano ueritatis adultero, ecclesiae matris inimico, Dathae, Corae et Abiron ministro et per VIII menses innocentes inpollutique persistunt. proinde si qui ex his nonum Kl Ian se uestrae communioni reddiderunt, de innocentium estis reditu gratulati. eorum scilicet quos sacrilegi surculi non polluere plantaria. quid uos promeruerunt tot dies VIII mensum a die VIII Kl Maiarum usque ad diem VIII Kl Ian, quos ita sanctificastis, ut per eos quicumque communioni sacrilegi atque damnati Maximiani cohaererent, non polluerentur nec efficerentur nocentes: et quid uos offendit tam sanctus dies natalis ipsius domini nostri, ut solus aduentu et transitu suo pollueret innocentes, atque in eis qui in illo schismate baptizarunt per illos omnes dies sanctus maneret baptismus Christi et inmundus fieret per natalem Christi?

Quid non audeat humana temeritas, cum in sententiam nefandi praecipitatur erroris, quam relinquere propter uanitatem pudet et defendere contra ueritatem non pudet? sed quid hinc plura, ubi quilibet obstinatissimus, qui contra omnes uoces rationis obduruit, necesse est fateatur de quibus dicitur: se ecclesiae reddidissent et ante diem praestitutum restituti essent — quae uerba ipse posuisti —, eos denique de quibus dicitur: (ad matrem ecclesiam redire permisimus\': \'de innocentium reditu gratulamur\': (ac ne angustum redeuntibus tempus spem salutis artatae diei pressura subducat, usque in ilium diem agnitionispandimus ianuam, utintegri honoris ac fidei regressi habeant fundamenta. quam quisquam si ingredi nequiuerit pigra segnitia, sciat sibi ad omnes ueniales aditus uiam esse subductam\': (et post praestitutum diem redeuntibus fixa paenitentia\' — quae uerba trecenti et decem in sententia sua totiens inculcarunt —, necesse est, inquam, quilibet aduersarius fateatur eos, de quibus ista dicuntur, antequam se uobis redderent, antequam uobis

restituerentur, antequam ad uos redirent, antequam regressi ianuam dilationis ingrederentur, non fuisse uobiscum, extra uestram communionem in eo schismate, quo se a uobis separauerant, baptizasse? inde uobis redditi ac restituti ubi a uobis alienati erant, inde ad uos redeuntes et regredientes quo a uobis foris erant, et tenuerunt non deminutos honores suos et secum introduxerunt non rebaptizandos baptizatos suos.

Quid adhuc pessimae causae patrocinium pertinacissimum praebes? adquiesce tandem non mihi, sed ipsi qua conuincimini ueritati. uide quam uerum dixerim, quod frustra labefactare conatus es, (quanta sint pro pace toleranda\', atque — ut eisdem identidem uerbis utar, quibus in illis litteris usus sum — \'pro pace Christi redite ad ecclesiam quae non damnauit incognita, si pro pace Donati placuit reuocare damnata\'. si enim ex his duodecim, quos cum Maximiano sine dilatione damnauerant, Felicianum et Praetextatum postea receperunt, quomodo falsum est eos reuocasse damnata? si autem et ipsis dilatio data est, quos dixerunt damnatos esse cognoscite, etiamsi nullus eorum postea remearet, placuit tamen reuocare damnata, quando post sententiam. qua dictum est: damnatos esse cognoscite, data est dilatio, qua eis liceret euacuata damnatione remeare. haec dicta sufficerent, etiamsi uerum esset quod te dicis, cum hac causa Maximianensium ualde permotus esses, a tuis episcopis cognouisse; quid autem agis, quia et falsum est? quaere aut, si habes, inspice diem gestorum proconsularium, quo postulatio dicta est a Titiano aduersus Felicianum et Praetextatum, ut pellerentur locis, et uide, quanto post diem illius dilationis hoc factum est. nam dies est concilii Bagaiensis consulatu Augustorum Arcadii ter et Honorii iterum VIII K2 Mai, dies antem dilationis hinc usque ad VIII II Ian, postulatio nero ista Titiani dicta est post istum consulatum die VI Non Mar.

Proinde apparet tertium ferme agi mensem, cum a proconsule petitur, ut Felicianus et Praetextatus sedibus propulsentur tamquam collegae Maximiani, quos sibi consociauerat ad furorem. nam cum memoratus aduocatus de Maximiano quod sufficere uidebatur in eadem postulatione dixisset: eos quoque, inquit, quos alienae praesumptionis error adtraxerat, portu primo proposito paenitendi, si reuerti cuperent intra tempus ad religionis tramitem destitutum, pari uigoris ammonitione conpescuit. sed suis institutis iniquitas delectatur et semet ipsam non deserit, cum semel praecipitata corruerit. idem namque Maximianus coeptam nutrit audaciam et alios sibimet consociat ad furorem. inter quos etiam Felicianus quidam, qui primo recta sectatus deprauationis huius attaminatione fuscatur, in Mustitana positus ciuitate deo omnipotenti parietes consecratos, ecclesiam uenerandam quasi quadam obsessione credidit retinendam. hunc etiam Praetextatus in Adsuritanis partibus imitatur. audisne aduocati uerba praeclarissima et manifestissima, quibus dicit istos, de quibus agimus, quia portum propositum paenitendi. dum suis institutis iniquitas delectatur, cum semel praecipitata corruerit, contempserunt, locis ecclesiasticis expellendos P ubi si dies posset latere gestorum, cuiuis obtunsissimo satis eluceret, quod contra eos non ita proconsularis potestas adiretur, nisi aut illo concilio fuissent, sicut illi magis apparet, sine ulla impertita dilatione damnati aut intra diem dilationis, si omnibus data est, uobis restitui noluissent. cam uero etiam dies gestorum cuiuslibet obstinati oculos auresque sic feriat, usque adeo illos etiam post transactum dilationis diem in uestra communione non fuisse

et Maximiano cohaesisse, ut ob hoc aduersus eos tam terribilis iudiciariae iussionis impetraretur auctoritas. quid ad haec dicitur? quid adhuc contra tam perspicuam ueritatem mira inpudentiae caecitate contenditur? quid adhuc ab eis, qui pro unitate partis Donati etiam concordiam sacrilegorum damnatorum tenere noluerunt, contra unitatem Christi tanta insania rebellatur? quid adhuc baptismus Christi, etiam in sacrilego schismate ueneratione debita cognitus, in tot catholicis gentibus impia praesumptione respuitur, sacrilega repetitione uiolatur?

Nolo quaerere, quanto post huius postulationis diem, qua Felicianus et Praetextatus Titiani aduocati uerbis tam grauiter accusantur, in uestram communionem recepti sunt. sufficit, quod eadem postulatio tanto post finem praestitutae illius dilationis eos a uestra communione separatos in Maximiani schismate fuisse conuincit, quos postea recepistis, quorum honores nulla ex parte minuistis, a quibus datum quamuis in sacrilego schismate baptismum, sicut re uera timendum fuit, rescindere timuistis. numquidnam in hac causa se contra nos lingua cuiuslibet pertinacissimi commoueret, si se moueri in hominis ore et sub hominis fronte sentiret? erraui plane, fateor, in eo quod in illis litteris posui de illa Bagaiensis concilii sententia, quoniam dixi: cum apud eos decernenda recitata est, ore latissimo adclamauerunt, nunc autem, cum a nobis recitata fuerit, ommutescunt. uerum est quod tu dixisti: ecce non ommutescunt; uerecundia quippe in rebus tam manifestis uel etiam ipsa inpudentia ommutescere potest, insania non potest. neque hoc dictum de te accipias, qui tuis episcopis mentientibus credidisti, nec de illis omnibus — neque enim omnes de hac re permotus consulere potuisti —, sed de his, qui cum scirent quanta et quando contra Praetextatum et Felicianum apud iudices gesta sunt, hoc quod tuis inseruisti litteris tibi ausi sunt dicere, quod ante diem praestitutae dilationis Felicianus et Praetextatus uestrae communioni restituti peremptoria sententia non tenerentur obstricti. aut si et ipsi forte ista nescierunt, nunc saltem, cum haec legitis, taceat uerecundia, taceat et ipsa qualiscumque hominis est inpudentia; sola certe quae contra tam euidentem ueritatem clamet relinquatur insania. et illa erit fortasse sanabilis, si conpescatur a sanis.

Nunc uide, quemadmodum de me dixeris: testis mendax non erit inpunitus, cum putares me in hac Maximianensium causa fuisse mentitum. ego tibi hoc non repono; forte quippe locutus es quod incauta amicitia credidisti, non quod fallaci corde finxisti. homines sumus; qua tandem. uigilantia efficere possumus, ut uel putando uel loquendo in aliquo non labamur? sed contra medicinam correctionis obsurdescere non debemus.

Nunc adtende, quantam mihi etiam in ceteris partibus epistulae tuae causa ista Maximianensium praebeat respondendi facilitatem. quidquid de traditoribus uelut nostris dicendum putasti, quamquam uestri potius hoc fecisse doceantur, quod et in illo trium uoluminum opere satis superque monstraui. uide tamen et responde, si potes. utrum hoc crimen, quorumlibet fuerit, polluere potuerit in unitate tot gentium christianos uel longe remotissimos uel longe posteros, si crimen sacrilegi surculi Maximiani maculare non potuit uel socios Afros, quibus dantes dilationem trecenti et decem episcopi uestri dixerunt: quos sacrilegi

surculi non polluere plantaria, uel uos ipsos, qui non solum istos quos innocentes dixistis, uerum etiam in illo sacrilegio iam damnatos tanta concordia suscepistis.

Dicis orientalibus nota fuisse crimina traditorum, quando tibi Afro Maximianei\\sium schisma in Africae capite commissum, antequam meas litteras legens ualde permotus consuleres episcopos uestros, incognitum fuit et. cum consuluisses, uerum ab eis audire minime potuisti. quos certe si defendis, ne dicas mentitos, concedis ignaros, et tamen nec nos nec orientis et occidentis tot tantosque populos saltem nescire permittis causam Caeciliani, cum isti nesciant Praetextati et Feliciani, quos trecenti et decem, hoc est aut omnes aut prope omnes episcopi partis Donati, Afri Afros in Africa damnauerunt, Afri Afros in Africa susceperunt..

Inseris prinoipium Serdicensis concilii, unde probare conaris, quod orientales episcopi cognito crimine traditorum parti Donati communicauerint, hoc uno magno scilicet documento, quod inter episcopos quibus scribunt Donati nomen inuentum est. nec tamen ibi aliquid legitur eos de Afris traditoribus cognouisse. quod quidem concilium, ne te lateat, Arrianorum est, quos iam tu inter alios haereticos nominasti, nec additis ciuitatum nominibus legi solet, quia nec ipse mos est ecclesiasticus, quando episcopi episcopis epistulam scribunt. unde nescio quis iste Donatus miror si non in uestris litteris Carthaginiensis factus est, quamquam potuerint illi tam longinquis terris ab Africa separati eo ipso tempore quo scribere uolebant requirere, quisnam episcopus esset Carthaginis, (et inuenire) esse Donatum. omitto enim dicere, quod fortasse orientales haeretici (Afris) haereticis aliquo modo se sociare temptauerant. sed tu, homo prudens, cum uelles soluere quaestionem, cum tibi dici posset: (si haec ita sunt, ut orientales scriberent ad Donatum uestrum, quemadmodum a communione uestrorum orientales postea digregati sunt?\', respondisti et dixisti: quia in recipiendis iterum uestris damnatae causae non potuerunt seruare constantiam. et scriptum est: qui iungitur fornicaria? unum c.orpus est. ubi uestros nunc atrociter acousasti, si in hae causa Maximianensium 808 potuerunt seruare constantiam execrabiliter damnando sacrilegos, honorabiliter suscipiendo damnatos. illud enim de oriestalibus omnino non probas, hoc de uestris audis et legis et cernis et iudicas.

Iubes me relinquere ecclesiam traditorum, quos nec uos apud nos nec maiores uestri apud maiores nostros conuincere ac demonstrare potuerunt; quos nunc si demonstrasses, eorum facinus crimenque damnarem, non propter eos tot gentium quibus ignoti sunt catholicam societatem desererem. sed uide, qua consideratione nolis in communione nostra eorum mortuorum memoriam fieri, quorum facta non nouimus, quorum etiam bonam inter suos famam posteritatis successione didicimus, cum in uestra communione sine ulla degradatione uiuant quorum mala sensistis, quorum sacrilegia condemnastis.

Audes mihi dicere, homo prudens: ille qui tradidit te crea?it, sic nesciens illum esse creatorem nostrum in eo, quod christiani sumus, qui est creator noster in eo, quod homines sumus, quamuis nec illum, quem putas creatorem meum, de traditione conuiceris. ego autem non tibi rependo hanc iniuriam; nec tuum nec filiorum uel nepotum aut pronepotum tuorum. si in parte Donati fuerint, Felicianum dico creatorem. tantum, quia permittis,

admoneo, ne creator tuus post nomen hominis impia uanitate currentem te inueniat desertorem. deinde plausibiliter tibi uideris adiungere: a fonte deducitur riuus et caput membra sequuntur. sano capite omne sanum est corpus, et si quid in hoc morbi uel uitii est, omnia membra debilitat. originem suam respicit quidquid in stirpe procrescit. noti potest innocens esse qui sectam non sequitur innocentis, cum praesertim scriptum sit: in legalibus patrum uestrorum ne ambulaueritis. in his omnibus uerbis tuis omitto, quia non est simile quod de humano corpore conparasti; fieri enim potest, ut et pes doleat capite sano et pede sano caput omitto etiam, quod tibi exciderit quid paulo ante dixeris; hoc et nos uolumus hoc suademus, ut Christus christiani sit caput, qui nunc nescio quem traditorem caput uis esse ignotarum gentium. tium christianarum, ubi datum et acceptum Christi baptismum non uultis agnoscere, tamquam baptizati non nisi ab illo traditore creati sint. omitto et illud, quantum me adiuuet quod de scriptura testimonium ipse posuisti, dictum esse Iudaeis: in legalibus patrum uestrorum ne ambulaueritis, cum hoc utique praeceptum quicumque tunc obseruare uoluerunt, sicut prophetae sancti et septem milia uirorum, qui non curuauerunt genua ante Bahal, a populo tamen suo et a communibus sacramentis non se diuiserunt. hoc dico, hoc uelis nolis repetendo, quamlibet tibi uidear molestus, inculco: noli Caecilianum totiens absolutum caput facere posteris nobis, cum ego et Primianum a Feliciano et Felicianum a Primiano damnatum non tamen faciam caput posteris uestris.

Iam uero de persecutionis inuidia, quam a terrenis potestatibus uos pro parte Donati perpeti gloriamini. quamuis in illo trium librorum opere satis tibi abundeque responderim, neque nunc tibi tacebo, quod ex hac causa Maximianensium breuiter responderi potest, neque si propterea uos imperitis atque inprudentibus populis commendatis. sic enim se Maximianus ipse, sic eius socii, qui nec persecutionibus uestrorum, \'ut ad eorum communionem redirent, cedere potuerunt, uanis imperitisque commendant. sed qui sobrie cogitant eorum, qui aliquam molestiam patiuntur, non poenas considerari oportere sed causas, intellegunt eos pro crimine sacrilegi schismatis, in quo a uobis merito iusteque damnati sunt, commotiones etiam saecularium iudiciorum merito iusteque perpessos. neque enim illud commemoro quod in tua epistula posuisti, quod Maximiani non basilicam sed speluncam non Optatus sed populus euertit. quamquam etiam illic, etsi incertum est uestros fecisse, certum est tamen illum passum fuisse persecutionem nec tamen iustum esse sed impium. unde iam cogeris confiteri non debere quid quisque patiatur, sed quare patiatur adtendi.

Sed mihi parum est hoc Maximiani exemplo interim demonstrare non continuo iustum esse. qui obtento atque adumbrato Christi nomine patitur persecutionem, quando et Maximianus sacrilegus passus est, nisi te cogam fateri, quod et religiosi sacrilegos et iusti impios persequuntur, non sane nocendi studio, sed necessitate potius consulendi. nec de uetere testamento profero exempla, quamuis te etiam propheticis exemplis doceri uelle dixisti. illa, inquam, nimis antiqua non profero; fuerunt enim alterius dispensationis et temporis. iam post reuelatam et oportuno tempore commendatam mansuetudinem episcopi uestri, quod quidem nos DO. dicimus iustum. sed quamdiu ibi ea et talem causam defendis tu dicere cogeris, episcopi, inquam, uestri uestros schismaticos persecuti sunt.

Iam itaque non dico: \'persecutionem passus est Maximianus, fecit Optatus), quoniam hoc nos ignorare respondes et ita fecit, ut hinc nulla possim gesta recitare; quamquam in tam recenti memoria ciuitates ipsae si interrogentur. negare non possunt hoc ergo non dico, sed dico: persecutionem passus est Maximianus, fecit Primianus et recito gesta, quibus ostendam domum, quam Maximianus propriam defendebat, Primianum procuratione mandata exorcisterii ecclesiastici nomine, fauente sibi Sacerdote legato, quod ipsa gesta indicant, abstulisse. sed iustitiae, non gratiae fuerit iudex — non abnuo, non refello —: cur ergo Primianus apud acta magistratus Carthaginiensis inter alia, quae de nobis contumeliose prosequenda mandauit: illi, inquit, auferunt aliena, nos intermittimus ablata, cum ipse abstulisset aliena, si Maximiani erat domus, si autem Maximianus eam potius usurpauerat, non intermisisset ablata? sed si neque hoc ad persecutionem uis pertinere, dico episcopos uestros et clericos uestros Maximianensibus in eis sedibus manentibus, in quibus antiquitus fuerant ordinati, fecisse persecutiones, apud proconsules accusasse, impetrasse iussiones eisdemque iussionibus exsequendis officiorum instantiam et ciuitatum auxilia meruisse. ut illi, qui iam fuerant Bagaiensis sententiae seueritate damnati et a uestrae communionis corpore, ne per cuncta membra pestilens uirus inreperet, conpendioso dolore praecisi, et nullum iam uobis facientes suae communionis morbida contagione periculum cum praecisis pariter plebibus suis propria conuenticula frequentabant, loca et basilicas quas non inuaserant cum populis sibi cohaerentibus perpetua possessione retinebant, terrerentur proturbarentur expellerentur, renitentes exhiberentur.

Lege quae de illis uel in illos aduocatis prosequentibus dicta sunt, quae obiecta crimina sacrilegii, quo impetu accusationis concitatae sunt potestates; quaere quae facta sint Saluio Membresitano, quia non ei potuit illius persecutionis exagitationibus extorqueri, ut rediret a consortio criminis, maluitque se committere examini et persecutoribus suis in proconsulari iudicio respondere, ea credo fiducia, quod sciret aduersarios suos legibus contra haereticos promulgatis uti non posse apud iudicem, nisi etiam se ipsos eis pariter inretirent. sed fefellit eum ista cogitatio. apud Seranum enim tunc proconsulem uel gratia plus ualuit uel magis forte Bagaiense concilium, quod illic etiam contra eundem Saluium recitatum est. quadam sane interlocutione quid per se ageretur ostendit, id est ut Saluium aut choro episcoporum communionis Primiani redderet aut fugaret a sedibus, ut Restitutus, quem contra eum Primianus ordinauerat, loca omnia, quae a Saluio tenebantur, sine aduersario possideret; et tamen in eadem interlocutione quod persecutionem Saluius pateretur expressit.\' sic enim in eisdem gestis legitur: Seranus pro consule dixit: lis episcoporum secundum legem ab episcopis audienda est: episcopi iudicauerunt. quare non aut sub satisfactione ad chorum reuerteris uetustatis aut, ut habes scriptum, terga persecutoribus prodis? quid hic tibi uidetur? placetne istum Saluium appellare iustum, cui pro consule, apud quem Restituto episcopo uestro contra stante accusabatur, etiam de sancta scriptura dat consilium, ut terga persecutoribus prodat, quoniam scriptum est in euangelio: si uos persecuti fu e ri D;, fugite? uides certe, quam speciem Saluius apud suos uel martyris uel confessoris ostendat, qui persequente Restituto haec meruit a proconsule audire, et tamen non solum secundum nos, uerum etiam secundum uos impius et sacrilegus iudicatur.

Iam uero posteaquam sententia proconsulis Abitinensibus allegata est, per quam ciuitatem uicinam iudicatum impleri uestri meruerant, eo quod paene omnes Membresitani Saluium diligebant, quae fecerint idem Abitinenses homini aetate grauissimo, piget dicere, quia ea non apud acta fecerunt; sed tam recenti memoria cum omnibus documentis sit clarior ipsa testificatio ciuitatum, breuiter attingam, quod illic, cum iter agerem, conperi. nam quia eis pro defendendis ex quantacumque parte sedibus suis etiam post proconsulis iudicatum turbae sibi fauentis fiducia Saluius repugnare temptauerat, uictus aliquando conprehensus est, non iam ducendus ad iudicem, ubi inter partes fuerat prolata sententia. sed pompa miserabili triumphandus. capto enim seni mortuos canes alligauerunt in collo et sic cum illo quantum libuit saltauerunt. hoc si uellem exaggerare dicendo, nonne fortassis hanc poenam uix tormentis regum Etruscorum, quibus mortua uiuis corpora coniungebant, conparandam esse monstrarem? nonne homo senex et qui haberi uolebat episcopus omnium iudicio de societate uiuorum atque mortuorum exterminandus esset, si duobus sibi suppliciis, unde unum subeundum esset, propositis non potius haerere cadaueribus humanis quam saltare eligeret cum caninis?

Nunc aspice illa mea uerba, quae te refellisse arbitratus es, immo iam non ipsa, sed pro ipsis ista quae dicam. ecce enim non dico: \'si persecutionem facere non licet, \'fecit Optatus\', sed dico: \'si persecutionem facere non licet\', fecit Restitutus\', nec dico: \'si persecutionem qui patitur habendus est innocens, Maximianus est passus\'. sed dico: \'si persecutionem qui patitur habendus est innocens, passus est Saluius\'. gesta recito, uerba quae non uis repeto: fecit Restitutus, passus est Saluius. quem mihi ex his duobus christianum nisi Restitutum, quem sacrilegum nisi Saluium respondebis? iaceat igitur oportet inprobatumque respuatur et quod dixisti nullam esse iustam persecutionem et quod dixisti: quis non uult testamento consentire prolato, qui persecutionem patitur an qui facit?, quia et iusta persecutio est, quam pertulit Saluius et Restitutus fecit. passus est Saluius, et tibi est Restitutus laudabilis, damnabilis Saluius. neque enim occulte factum esse dicturus es aut posset hoc latere Primianum, quod in ea ciuitate factum est. ubi ipse episcopus praesidebat, et in tanta ciuitate. apud tantum iudicem, ut ex hoc aliis etiam ciuitatibus occultum esse non posset. aut si et hoc inter occulta deputandum est, cur non uis ignorare orbem terrae, si quid male fecit — quod quidem absit ut fecerit — persecutionis tempore Caecilianus, si persecutionem, quam passus est Saluius ab illo, quem ipse contra eum ordinauit, et in ea ciuitate, ubi super collegas principatum gerit, potuit nescire Primianus? fateberis igitur uelis nolis, ne Restitutum, ne Primianum, ne partem Donati damnare cogaris, non solum et iniustos pati, uerum etiam et iustos facere posse persecutionem. aut si eam quae iuste fit non esse appellandam persecutionem putas, nec uos a nobis nec uestros a nostris persecutionem poteris probare perpessos, magisque nos demonstrabimus eam nos perpeti a clericis et circumcellionibus uestris, qui corde duro et insulso nec intellegentes nec ferentes, quod eis consulimus ad salutem, tanto in nos furore saeuiunt, ut ea quae nobis faciunt nec numerare nec commemorare nec digne uerbis explicare sufficiam.

Proinde cum freneticus medicum uexat et medicus freneticum ligat, aut ambo inuicem persequuntur aut, si persecutio nisi quae male fit non est, non utique persequitur medi-

cus freneticum, sed freneticus medicum. saeuitia igitur uestra et uiolentissima audacia per circumcelliones uestros clericorum uestrorum satellites omnibus nota conprimenda fuit legibus, quae contra uos latae sunt, et quodammodo conliganda, simul ut, in quo essetis errore et quo sacrilegio contra unitatem pacemque Christi diuideremini, saltem ipso terrore commoniti- moniti cogitare atque emendare uelletis, sicut terroribus uestris per potestatum saecularium iussiones exagitati Felicianus et Praetextatus — quod corde nimium duro et peruersissimo Saluius noluit — schisma quod a uobis fecerant correxerunt et ad uestram communionem societatemque redierunt. totum autem corrigeretur, si ad radicem catholicam a uobis omnibus rediretur. quidquid uero factum est aduersus uos, quod temperamentum christianae dilectionis excederet, tam non est imputandum catholicae ecclesiae quam nec illud, quod Saluio fecerunt Abitinenses, Primiano uel Restituto imputauerim.

Quod uero post exaggeratas persecutiones, quas partem Donati perpessam fuisse dixisti, et totum tacens quod praecessit a uestris et multa dicens quae non probantur in nostris, de psalmis testimonium subiecisti et dixisti: nonne de his qu.i talia faciunt dictum est: ueloces pedes eorum ad effundendum sanguinem, et uiam pacis non cognouerunt?, haec ipsa et alia multa longeque grauiora illo Bagaiensi concilio episcopi uestri in Felicianum Praetextatumque dixerunt. et certe illi nullius carnis sanguinem fuderunt, nullum in uos uiolentiae corporalis impetum fecerunt, sed qui haec in eos dicebant multo sceleratius eos sacrilegio schismatis sanguinem spiritalem fundere iudicabant. unde si cum illis post tam grauiter (acriter)que in eos dicta pacem sine honoris eorum decoloratione, sine baptismi rescissione fecistis, non desperandum est, quod et nobiscum concordare possitis. multo enim magis uos allectare debet ad pacem faciendam totus orbis christianus quam Praetextatus et Felicianus, quoniam, si non uos inquinauerunt, quos tanta criminationis atrocitate damnastis, multo minus uos inquinat unitas tot gentium christianarum, cui nescio quorum Afrorum crimina (non) demonstrastis, et multum uos inquinat scelus, quo uestram societatem ab eius ecclesiae, pro qua tot ac tanta diuina testimonia recitantur, societate separastis; quibus diuinis testimoniis humana temeritate ausus es contradicere, cum et tu ipse nescio quomodo eadem ui ueritatis fateri coactus sis, quod in christianum nomen totus cotidie uertitur mundus.

Ausus es, inquam, testamento dei reluctari, cum dicat apostolus: hominis testamentum confirmatum nemo irritum facit aut superordinat. Abrahae dictae sunt promissiones et semini eius. hoc testamentum irritum facere, huic testamento partem Donati superordinare minime timuisti et, cum deus in eodem testamento dicat ad Abraham: sic erit semen tuum sicut stellae caeli et sicut arena maris, hoc tu irritum faciens et partem Donati, pro qua nullum testimonium recitas, superordinans in paucis, inquis, frequenter est ueritas, errare multorum est. non intellegens, quomodo a domino dictum sit paucos intrare per angustam portam, cum et multos dixerit ab oriente et occidente recubituros cum Abraham, Isaac et Iacob et in Apocalypsi demonstrentur ex omni gente et tribu et lingua milia candidatorum, quae nemo numerare possit. qui profecto et multi sunt per se ipsos et idem ipsi pauci sunt in conparatione longe plurium, qui cum diabolo puniendi sunt. quae tamen frumenta diuinis in aeternum horreis destinata per totum mundum dilectionis unitate sociata sine ab

scandalis et uiolentiis haereticorum siue ab interiore tamquam palea sua multis non recte uiuentibus aestus et trituram huius saeculi tolerant ultima uentilatione purganda. sed tibi ad haec omnia nihil facilius quam Maximianensium causa respondet. si enim in paucis frequenter est ueritas et errare multorum est, permitte ut Maximianenses, quanto uobis sunt inpares paucitate, tanto uos superent ueritate. non facis: noli ergo in conparatione multitudinis gentium catholicarum de uestra paucitate gloriari, sicut non uis, ut Maximianenses in conparatione multitudinis uestrae de sua paucitate glorientur.

Quod autem de Afris traditoribus narras, ita(ne) nescis aut qualiscumque hominis corde non sentis, in conflictu quo ueritas quaeritur, cum probatio non sequitur, quam sit uana et inepta narratio? in qua refellenda operam non consumerem, nec si non haberem in causa Maximianensium tam facile sine ulla ambage conpendium. sacrae sunt litterae: deus deorum dominus locutus est et uocauit terram a solis ortu usque ad occasum: ex Sion species decoris eius. huic prophetico testimonio concinit euangelium, ubi de se ipso idem dominus dicit: oportebat Christum . pati et resurgere a mortuis tertia die, et praedicari in nomine eius paenitentiam et remissionem peccatorum per omnes gentes, incipientibus ab Hierusalem. quod enim illic dictum est: uocauit terram a solis ortu usque ad occasum, hoc dictum est hic: per omnes gentes, et quod ibi dictum est: ex Sion species decoris eius, hoc dictum est hic: incipientibus ab Hierusalem. non enim tantummodo ibi passus est Christus, sed ibi etiam resurrexit, inde ascendit in caelum, ibi centum uiginti homines congregatos die pentecostes misso de caelo sancto spiritu impleuit, ibi uno die tria, alio quinque milia credentium in suum corpus conuersa suscepit, inde in totam Iudaeam et Samariam et in orbis terrarum ceteras gentes se fructificando diffudit et diffundit ecclesia. quod discipulis praedicens et iam ascensurus in caelum: eritis, inquit, mihi testes in Hierusalem et in totam Iudaeam et Samariam et usque in fines terrae. haec igitur ecclesia incipiens ab Hierusalem seque per omnes gentes tam euidenti fecunditate diffundens. ut te ipsum confiteri cogat, quod in christianum nomen prouidentia dei totus cotidie uertitur mundus, haec, inquam, ecclesia, quae domino deo deorum loquente a solis ortu usque ad occasum uocatur, nullo modo ab Afris traditoribus pollui potuit quos omnino nesciuit, si Maximiani sacrilegi surculi non polluere plantaria tot collegas eius, tantum quia ordinando manus ei non iuposuerunt, quamuis eum a Primiano damnatum laudauerint Primianumque damnauerint, quamuis in eius schismate constituti dilationem qua reuerterentur acceperint

Quin etiam quia dixi: traditionem multo probabilius nos uobis obicimus, respondes me hoc modo fuisse confessum, quod eam uos nobis probabiliter obiecistis. docens etiam regulam locutionis, qua conparatiuus gradus (quod ante positum est auget, non quod ante dictum est inprobat\', et adiungens, sicut \'bene* et \'melius\', \'male\' et \'peius\', (probabiliter* et (horribilius), ita esse (probabiliter) et \'probabilius*. unde tibi colligere uideris et dicis: si uos probabilius, nos ergo probabiliter. hinc ego in illo prolixiore trium librorum opere suo loco tibi satis aut plus quam satis fortasse respondi et ostendi ex illis litteris, ubi uerba didicimus, quomodo conparatiuus gradus non semper augeat quod conparat, aliquando inprobet cui conparatur. inde est: di meliora piis, inde est: melioribus opto auspiciis. lege diligenter, plura ipse repperies. sed nonne miraris, obsecro te, in hac causa Maximianensium,

ex qua tibi ad omnia nunc statui respondere. nec huius mihi defuisse locutionis exemplum? in illa quippe luculentissima et facundissima sententia concilii Bagaiensis: inuenta est, inquiunt, causa salubrior, ne per cuncta membra pestilens inrepat uirus, ut conpendioso dolore natum decidat uulnus. certe secundum regulam tuam \'salubris\', non salubrior) dicere debuerunt; neque enim illud salubre, sed perniciosum erat, ut per cuncta membra pestilens uirus inreperet. salubrior ergo erat causa, ut conpendioso dolore natum decideret uulnus, quamuis non esset salubris, sed contra exitiabilis, ut per cuncta membra pestilens inreperet uirus. sic traditionem probabilius nos uobis obicimus, quamuis eam uos nobis non probabiliter obiciatis.

Iam illud quod in Siluanum Cirtensem episcopum uestrum dixi, fuisse traditorem municipalia gesta testantur ibidem apud Cirtam a curatore rei publicae Munatio Felice confecta. nam sicut ibi scriptum legimus, posteaquam apertum est ad bybliothecam, inuenta sunt ibi armaria inania. ibi protulit Siluanus capitulatam argenteam et lucernam argenteam, quod diceret se post arcam eas inuenisse. cui Uictor Aufidii dixit: mortuus fueras, si non eas inuenisses. Felix autem curator cum ei dixisset: \'inquire diligentius, ne quid hic remanserit\', Siluanus dixit: nihil hic rex mansit, totum hoc eiecimus. quae gesta cum apud acta Zenophili consularis recitarentur eisque insererentur inter alia testium multa documenta, quaesiuit consularis: quid amministrabat tunc Siluanus in clericatu? Uictor respondit: sub Paulo episcopo orta persecutione Siluanus subdiaconus fuit. huic tu publicorum gestorum euidentissimo documento quo minus credatur, magnum aliquid tibi uideris opponere, quia commemoras sententiam, quam dixit in Caecilianum uelut puniens traditores, et argumentaris fieri non potuisse ut traditor fuerit, qui traditionis tam seuerus ultor extiterit: quasi aliquid seuerius uidebatur illis nequissimis senioribus, quando in occidendam Susannam tanta instantia saeuiebant, cum eorum conscientia ipso flagitio foderetur, quod se in illa punire uelle fingebant. sed omittamus talia. quid Felicianus? numquid non cum Primiano nunc damnat, quod cum Maximiano ipse commisit, sed plane meliore sententia correctior, non inpudentior? quod Siluanus si facere uoluisset, non in Caeciliano falsam, sed in se ipso ueram traditionem salubri emendatione damnasset et ad Caeciliani innocentiam etiamsi non episcopus, tamen correcta prauitate transisset, si Felicianus ad Primianum, quem similiter, ut ille Caecilianum, damnauerat innocentem, potuit tamen sine macula Primiani uel sua cum episcopali etiam honore transire.

Nec illud, quod dixi: nescio quos traditores, quos uestri maiores arguebant, si ueraciter arguebant, debuisse conuincere, sic acceperis, tamquam hoc apud se ipsos facere debuerint sic enim respondes, quod fecerint et ideo nostros perdidisse baptismum iudicauerint. lege prius diligenter contra quod scribis, et aut intellege quae dicuntur aut noli quod intellegis uertere in aliud. ego dixi non apud uestros, sed apud ecclesias transmarinas, quibus innocentes illi uidebantur qui arguebantur a uestris, eos debuisse conuinci. nam et Maximianenses conuictum sibi uidentur damnasse Primianum, sed non apud eos, qui longius positi et a gratia uel inuidia remotiores tale de illo possent ferre iudicium, quod uniuersae parti Donati facile probaretur. nunc uero damnauerunt eum centum, et amplius quam trecentis absoluendum reliquerunt, apud quos ipsi periculum damnationis incurrerent. eis quippe

tam pluribus suam debuerunt persuadere sententiam, ut ipsi cum eis intus essent, Primianus autem foris, si damnatus paenitentiam respuisset. si autem hoc tam maiori numero collegarum et tot suae communionis ecclesiis per totam Africam diffusis persuadere non possent, aut sententiam suam consilio saniore rescinderent, in qua falli sicut homines de homine potuerunt, aut, si uera eius crimina sine ulla dubitatione didicerant, quae tamen persuadere tanto pluribus ceteris non ualebant, nocentem scientes tolerarent prudentius et patientius, quam se a tot innocentibus. qui ista nescirent, impio schismate separarent. tenerent enim illam beati Cypriani plenissimam caritatis pietatisque sententiam, qua dicit: nam etsi uidentur in ecclesia esse zizania, non tamen impediri debet fides aut caritas nostra, ut quoniam zizania esse in ecclesia cernimus ipsi de ecclesia recedamus. quod quidem illis tono prodesset, si in ecclesiae catholicae gremio purgati purgamenta tolerarent, quae ante tempus separare non possent. sed quod eos dicimus in hac erroris uestri societate, quam ueram ecclesiam esse arbitramini, facere debuisse, hoc maiores uestri in illa perspicue uera, in cuius unitate fuerunt, ne ab illa separarentur, facere debuerunt. sicut enim quilibet partis uestrae homo causam Primiani prorsus ignorans tamen. quamuis a centum Maximianensibus damnatum, simpliciter innocentem credit eum, qui tanto pluribus se probauit, ita etiam in communione catholica, quem causa Caeciliani latet, non inmerito sibi innocentem fuisse persuadet eum, qui non solum per Africam. uerum etiam per tot gentium christianarum terras tanto pluribus episcopis ceteris uel innotescere innocens potuit uel occultari nocens, apud quos aut ab agnoscente meruit absolui aut non meruit ab ignorante damnari aut corrupto iudice contra quam meruerat absolutus non potuit aliis, qui non iudicauerant, demonstrari. uos igitur sacrilega separatione ab unitate populorum innocentium tot tantorumque separamini, qui cum in hac causa iudices esse non possent, aut ullos hinc fuisse iudices aut utrum hinc aliquid uel quid iudicatum sit nescierunt aut electis iudicibus potius quam uictis litigatoribus crediderunt.

Hinc docetur in eo etiam, quod ex illa mea quadripertita distributione ultimum tibi — neque enim aliud poteras — elegisti, quam facile superemini. dixi enim, quod, si documenta criminum traditionis fuerint ex utraque parte prolata, aut utraque sunt uera aut utraque falsa aut nostra uera et uestra falsa aut nostra falsa et uestra uera. et cum in tribus superioribus facillimam nostram uictoriam demonstrassem, in quarta quoque uos uinci aut minus intellexisti aut, quod magis credo, ne ab aliis intellegeretur, nescio quibus umbraculis id conatus obtegere de argumentationis genere disputandum putasti; unde tecum alias, si opus fuerit, fortasse tractabimus, ne tempus nunc rebus non necessariis insumamus.

Proinde attende, utrum ualeam in illo perspicuo speculo uestro, hoc est in causa Maximianensium, etiam hoc demonstrare. namque mortuis omnibus, (a quibus) et apud quos haec gesta sunt, fieri aliquando poterit, ut inter uestros et illorum posteros quaestio communionis agitetur. dicturi sunt illi a maioribus suis ferme centum uel amplius episcopis damnatum esse Primianum et illam primo quae apud Carthaginem, deinde aliam quae apud Cebarsussi contra eum conscripta est sententiam prolaturi; contra uestri concilium Bagaiense recitabunt. flagitabunt illi, ut diluta esse doceantur crimina Primiani, quae suorum maiorum sententia continentur. nonne multo iustius dicent uestri: haec crimina, quae obicitis

iam mortuo, si uera sint, hoc probate, quod ad maiores nostros ea detuleritis, quod eis haec uera esse ostonderitis. quod si facere conati estis nec implere potuistis, maiores ipsos nostros inquinare non poterant aliena crimina quamuis uera, quae illis non fuerant demonstrata; quanto minus, si ea nec conati estis ostendere! unde igitur ad nos causae illius reatus transire potuit, qui nec ipsos, qui cum Primiano tunc uiuebant, ignoratus et non probatus inuoluit? uos itaque schismatis reos perspicua ueritate conuincimus, quos a nobis fratribus uestris propter aliena crimina, quae tunc maioribus nostris demonstrata non sunt, quando fuerant demonstranda, separatos uidemus.\' si hoc iustissime dicturae sunt plebes et clerici eorum locorum, ex quibus erant trecenti et decem, qui contra Maximianenses Bagaiense concilium condiderunt, si hoc, inquam, recte dicturi sunt Afri Afris, Numidae et Mauri quam plurimi paucis Byzacenis et prouincialibus, quanto iustius de criminibus, etiamsi uera essent, nescio quorum in Africa traditorum haec dicit Afris orbis terrarum, cum praesertim et in Africa ipsa ecclesia catholica tanta sit, ceteris gentibus unitatis uinculo sociata. quae nihilominus clamet:'documenta etiam criminum alienorum, quae mihi nunc conaris ostendere, non faciunt reos populos gentium, quibus quando debuerunt non demonstrata sunt, (uel quia non potuistis) uel quia non curastis. a quibus populis in hac causa innocentibus si me dissociauero pro criminibus alienis, innocens esse non potero a sacrilego crimine schismatis. proinde et plurimum ualeatis et nunc mihi haec uera esse doceatis: damnamus mortuos traditores, uiuos non deserimus innocentes.\'

Cum ergo dixerim: sed si qua uera essent uestra documenta, ecclesiae, hoc est catholicae, uos ea probare debuisse, ut uos intus essetis, illi autem quos conuinceretis pellerentur foras, quid est quod respondere uoluisti ideo separationem factam, quod nos foras essemus propulsi, uestri autem in ecclesia plenaria et catholica remanserunt? hoc si totidem uerbis uobis Maximianenses dicant, quid respondebis nisi nec refelli dignos, sed tantum rideri, qui ecclesiam plenariam cum episcopis iam minus quam centum contra tantam numerositatem ac multitudinem, cui amplius quam trecenti praesident, audeant adfirmare, cum per omnes Africae regiones, ubi Maximianenses sunt, non desit etiam communio Primiani, per alias autem multo plures latioresque Africae partes unum Maximianensem nemo repperiat nisi uix forte peregrinantem? quo igitur ore contra ecclesiam a solis ortu usque ad occasum promissam uoce ueritatis et redditam audes ecclesiam plenariam dicere partem Donati, cum ipsa non sit nisi Africae, illa uero cum tot gentibus sit et Africae? (sed uidelicet ista illam misit foras.\' ne, quaeso, tu istam uocem mittas foras: in facie est frons hominis, non sub umero. ergone ista illam misit foras? non uides, si illa mittatur foras, de qua dicit deus ad Abraham: in semine tuo benedicentur omnes gentes, de qua praedictum legitur, quod erit in nouissimis diebus manifestus mons domini et uenient ad eum uniuersae gentes, de qua praedictum canitur: commemorabuntur et conuertentur ad dominum uniuersi fines terrae et adorabunt in conspectu eius uniuersae patriae gentium, de qua praedicatur, quod in toto mundo fructificet et crescat, quam ipse dominus dicit dilatari per omnes gentes, incipientibus ab Hierusalem, non, inquam, uides, si haec mittitur foras, eam cum lege dei, eum prophetis, cum psalmis, cum apostolis, cum ipso euangelio, cum toto denique testamento et cum ipso herede mitti foras?

Quod nefas si attendis, si perhoiresois, si contremescis, uide ubi sitis et redite intro, quoniam non misistis, sed uos potius existis foras. uide, quid faciat animosa caecitas. dicitur, quod Maximianus Primianum miserit foras, et ridetur; dicitur, quod pars Donati labores apostolorum per uniuersum mundum fructificantes et crescentes misit foras, et non exhorretur.

Ne quid sane fallaris aut fallas, quoniam id, quod tam crebro commemoraui, non aduertens uel te aduertisse dissimu lans dixisse me adfirmas non esse frumenta dominica quam ego ecclesiam catholicam sic adserui, quomodo eam non adserit scriptura diuina, frumenta sola in horreo recondentur, nunc ecclesia tamquam area cum palea trituratur. hoc est quod uos urget ac premit et nisi corrigamini extinguit, quia huius areae paleam; quod uos esse monstrastis, non uos posse tolerare dixistis, purgatum frumentum inpudenter uos esse finiistis, ac sic ex ipsa area uanis calumniis turbulenti, tamquam leuissimus triturae puluis per inane sublatus, ante nouissimum uentilationis tempus existis. uox denique adrogantissima atque falsissima uestra est illa, non nostra: quid paleae cum frumento ? quod de somniis uanorum et reuelationibus prophetarum Hieremias ait, et tamquam de nobis et uobis dictum sit, Parmenianus hoc scribit. quaere quoque a Maximiano; nihil aliud de se dicet. non enim est alius impiae superbiae tumor apud omnes, qui se a Christi unitate discindunt, quam se solos christianos esse iactare et damnare ceteros non solum quibus eorum lis nota est, uerum etiam quibus eorum nec nomen auditum est.

Iam illud quam eleganter tibi uisus es dicere, quod, cum ego de testamento dei dixissem: nunc undecumque prolatum est recitetur, respondendum putasti, quod iam hoc confessionem criminis habeat et ideo dixerim: a quocumque prolatum est recitetur, quia apud me constat et a nostris exustum et a uobis seruatum atque prolatum. ita uero si ueritate confisus a Maximiano uelis proferri codicem legis, unde recites Dathan, Core et Abiron, qui uiui terra dehiscente submersi sunt, quibus istum Bagaiensis sententia conparauit, non eo firmius contra illum recitabitur, quia in eius codice repperitur? quod ergo dixi: testamentum undecumque prolatum est recitetur, non est confessio criminis, sed fiducia ueritatis. quid enim commodius, quid praeclarius quam ut, si fieri potest, quod aduersus te legatur a te proferatur? non quia ego non habeo pro me, sed facilior est certiorque conuictio, ut tu habeas contra te quod pro te, si corrigaris, fiat.

Contra uniuersitatem uero ecclesiae quia te inania repetere libuit, etiam hic tibi respondeo. sicut in Africa pars Donati uos estis, a quibus apparet partem Maximiani schisma fecisse, quoniam non est per totum Africae qua uos estis, uos autem et in regionibus in quibus illa est non deestis — nam et alia schismata facta sunt ex uobis, sicut Rogatenses in Mauritania Caesariensi, Urbanenses in quadam Numidiae particula et alia nonnulla, sed ubi praecisa sunt, ibi remanserunt; et hinc eminet eos a uobis exisse, non uos ab ipsis, quia uos etiam in his terris estis ubi ipsi sunt, illi autem, quaquauersus uos estis, non nisi forte peregrinantes inueniuntur —, sic ecclesia catholica, quae, sicut ait Cyprianus, ramos suos per uniuersam terram copia ubertatis extendit, ubique sustinet scandala eorum, qui ab illa uitio maxime superbiae praeciduntur, aliorum hic, aliorum alibi atque alibi, qui partes suas ostentantes

dicunt: ecce hic est Christus, ecce illic, quibus ne credatur ipse praemonuit. non enim ostendunt uiam, de qua prophetatum est in psalmis: ut cognoscamus in terra uiam tuam, in omnibus gentibus salutare tuum, sed suae communionis quisque regiones, ecce hic, ecce illic. ubi enim cadunt, ibi remanent, et ubi separantur, ibi arescunt. unde ipsa de qua praeciduntur etiam in eas terras extenditur, ubi iacent illa in sua quaeque regione fragmenta; in illa uero singula quacumque ipsa distenditur non sunt, quamuis aliquando uix rarissima folia ex eorum ariditate uentus elationis in peregrina dispergat.

Haec igitur ecclesia, quae, ut eiusdem identidem uerbis utar, ramos suos per uniuersam terram copia ubertatis extendit, ad multas etiam barbaras gentes extra orbem Romanum crescendo peruentura est. quod et te inquisisse et comperisse arbitror, ut diceres: omitto gentium barbararum proprias religiones, Persarum ritus, sidera Chaldaeorum, Aegyptiorum superstitiones, deos magorum, ut omnia ista non sint, quia prouidentia dei in christianum nomen totus cotidie uertitur mundus. haec tu uera dixisti, et sic impletur promissio quae dicta est Abraham: in semine tuo benedicentur omnes gentes. \'omnes\' inquit \'gentes\', non dixit: \'omnium gentium omnes homines.\' unde necesse est non solum fecunditate crescentis ecclesiae, uerum etiam permixta multitudine inimicorum eius, per quos pietas eius exerceri et probari possit, usque in finem iudiciariae separationis totus orbis impleatur. sic commemoratum est hoc testamentum et ad filium eius Isaac domino dicente: et statuam iuramentum meum, quod iuraui Abraham patri tuo, et ampliabo semen tuum tamquam stellas caeli, et dabo tibi et semini tuo omnem terram, et benedicentur in semine tuo omnes gentes terrae, sic et ad nepotem eius Iacob: et erit semen tuum sicut harena terrae et dilatabitur supra mare et in africum et in aquilonem et ad orientem, et benedicentur in te omnes tribus terrae. (supra mare* autem plerumque scriptura cum dicit, occidentalem partem solere significari nouit qui legit. huic tu testamento si prolato consentire uoluisses, non in solo africo remansisses.

Non ergo nobis communicant, sicut dicis, Nouatiani Arriani Patripassiani Ualentiniani Anthropiani Appelliani Marcionitae Ofitae ceteraque, ut uerbis tuis utar, nefariarum pestium, non sectarum, sacrilega nomina. uerumtamen ubicumque sunt isti, illic catholica, sicut in Africa ubi et uos, non autem, ubicumque catholica est, aut uos estis aut haeresis quaelibet illarum. unde apparet, quae sit arbor ramos suos per uniuersam terram copia ubertatis extendens et qui sint rami fracti, non habentes uitam radicis atque in suis quique iacentes et arescentes locis. sed si non permanserint in infidelitate, sicut de Israhelitis dicit apostolus, inserentur; potens est enim deus iterum inserere illos, non ut iterum accipiant sacramentum baptismatis, quod iam tractum ex arbore non mutarunt, sed ut reuiuiscant ei radice caritatis et unitatis, a qua separati sterilitate animositatis arescunt; sicut rursus inserendos putastis Praetextatum et Felicianum, quos secum praeciderat Maximianus, nec praecisorum baptismum reprobastis. quibus uere aliquid praestaretis, si non eos fragmento uestro, sed et uos et illos radici catholicae redderetis.

Iam uero ad illud quid respondeam, quod tibi uisus sum dixisse pro uobis, quoniam dixi non prodesse baptismum eis qui ab unitate discedunt, inesse illis tamen hinc probari, quod

redeuntibus non restituitur? firmasti enim et uos hoc dicere, quod maioribus nostris ad ecclesiam non redeuntibus baptismus quem ibi acceperant non profuerit. hoc si diceretis. nihil inter nos aliud quaereretur, nisi quae sit ecclesia ubi baptismus prosit. sed uos non dicitis in nobis baptismum esse ac non prodesse, sed dicitis omnino non esse, quod ab eis acceperimus, qui eum discedendo perdiderant. unde nec potuisti respondere nec poteris ad illud, quod a me positum est, inesse baptismum discedentibus hinc probari, quia redeuntibus non restituitur. si enim baptismum Felicianus a uobis recedendo perdiderat, cur non denuo rediens baptizatus est, ut ei quod perdiderat redderetur? ipse denique Maximianus si ad uos redeat, non baptizatur, quod deberet utique, si perdiderat baptismum. tua quippe uerba sunt, quod in eius schismate sententia damnationis retenti simul et baptisma et ecclesiam perdiderunt. sicut ergo eis redeuntibus redditur ecclesia, reddatur baptismus; baptizentur, inquam, redeuntes, si baptismum amiserunt abscedentes. hoc quia non facitis, etiam uos fatemini ab ecclesia recedentibus inesse baptismum nec prodesse. dant ergo sicut habent, id est ut et ipsis, qui ab eis extra ecclesiam sumunt, insit baptismus nec tamen prosit. unde sicut illis redeuntibus non redditur quod non amiserunt, ita et illis non dandum est quod acceperant, sed agendum cum eis, ut per ecclesiam prosit utrisque quod extra ecclesiam inesse potuit, non prodesse. ac per hoc nec pro uestro errore aliquid dixi et ei quod dixi non respondisti.

Adiungis etiam de horto concluso et fonte signato, quod omnino unde dictum sit non intellegis. si conclusus est, inquis, hortus et fons signatus, quomodo qui extra foris est positus et ab horto, id est ecclesia, et fonte cius, id est baptismate, separatus, potest dare quod non habet? interroga Felicianum, utrum in horto concluso fuerat, quando illi reditus quasi ad eundem hortum conclusum dilationis ianua pandebatur. an forte exinde furatus est fontem, ubi laicos suos in Maximiani schismate baptizaret? quod si ita est, ubi tunc uestri suos abluebant? an eos pariter illa dilatione distulerunt, donec fures illi ad hortum cum fonte remearent? tunc non erant isti pseudoprophetae, quando de Primiani criminibus mentiendo deceptos ad suum sacrilegium traducebant, lupi rapaces, quando seductos de grege Primiani ad suae concisionis particulas pertrahebant? negas eas quas dixi tyrannicas uestrorum in fundis alienis dominationes et bacchationes ebrietatum: nega quantum potes; non uereor, ne propterea nobiscum uos pigeat concordare. non in uos tale aliquid dixi, qualia Maximianenses damnati a uobis audire meruerunt. negas furorem circumcellionum et praecipitatorum ultro cadauerum cultus sacrilegos et profanos; non tamen negas, cum Aegyptiorum admodum exemplo pereuntium funeribus plena essent litora, quibus in ipsa morte maior est poena, quod nec ipsam inuenerunt sepulturam, his uos insepultis cadaueribus inhaesisse. ibi enim iacebant Praetextatus et Felicianus; aut si apud uos reuixerunt, quid de baptismo agitis. quem tunc mortui tradiderunt?

Dicis me non seruasse pacem ac lenitatem, quam principio litterarum mearum promiseram, quod satanan Petilianum appellauerim. ego non Petilianum nec quemquam hominem in parte Donati, sed ipsum errorem partis Donati satanae comparaui, ex cuius laqueis homines quos diligo cupio liberari. nam lege consideratius, inuenies. quamquam etsi aliquid durius

dixi, lege quae ipsi non in errorem Maximianensium, sed in ipsos homines dixeritis. Felicianum ergo Petilianus imitetur et mihi pacem desideranti non irascatur.

Tibi certe ipse non suscenseo, quod mihi ex obliquo Manicheos obiciendos putaueris propter errorem adulescentiae meae. unde non tam doleo de praeterita infelicitate mea quam gaudeo de perpetua gloria liberatoris mei. et tamen, si placet, admoneo, ut quaeras et legas, quae et quanta et quomodo aduersus Manicheorum pestilentissimam haeresem scripserim. ibi uidebis, qua fide contra eos christianam defenderim ueritatem eorumque fallacias quanta perspicuitate destruxerim, et noli esse aduersus me incredulus, cum Felicianum credas Primiano fideliter inhaesisse, qui pro Maximiano tanta crimina in eum sententia damnatoria dixerit, contra eundem uero Maximianum et ab eo dissociatus aliquid forsitan scripserit, in quem non, sicut ego in illos, adulescens laicus catechumenus inciderat, sed senex senem ei, cui nunc adiunctus est, aduer- . sarium episcopus episcopum fecerat. unde cum ego epistulam primatis nostri, quia fecisses sub eadem urbana obliquitate mentionem, quam de me ille scripsit iratus, cum in episcoporum concilio probare quod intenderat urgeretur, eius ipsius sententia se corrigentis et de hac re ueniam postulantis legam esse damnatam, tu quaere utrum possis legere, ubi correctus damnauerit Felicianus quae non accusans, sed damnans dixit in Primianum, uel saltem ipse Primianus euacuauerit quae damnans dixit in Felicianum. quod si inueneris, nec sic par erit causa, quia ille accusationem instituerat, quam falsam esse peruidens cum ueniae postulatione damnauit, non aspernans emendationis humilitatem dignitate primatus, sed potius recolens prudens quod scriptum est: quanto magnus es, tanto humilia te in omnibus et coram deo inuenies gratiam, isti autem non inuicem apud alios accusauerant, sed aduersus inuicem iudices sederant. proinde inuicem damnauerunt, damnati concordauerunt. non inuidemus in parte Donati pacem damnatorum, si et Christi pacem non respuant in orbe terrarum.

Cernis iam, ut arbitror, quam inaniter dixeris, quod uidearis tibi ad omnia respondisse quae mea epistula continentur. si enim propterea respondisti, quia tacere noluisti, non quidem ad omnia, sed tamen respondisti. si autem ad hoc respondisti, ut ea quae a me dicta sunt euacuares, uideo te quidem ad multa respondisse, sed nihil te uideo refellisse. consideratis autem omnibus, quae a me dicta sunt, puto quod facillime intellegas non deuitandae contentionis causa, quae nulla est cum ueritas quaeritur uel non pro uana gloria litigatur, sed causae malae diffidentia tuos nobiscum nolle conferre. ut enim hanc solam Maximianensium causam in medium proferamus, nibil contradici posse nunc saltem fortasse iam agnoscis. unde non mihi adrogans, sicut credis aut calumniaris, uelut inuictam eloquentiam sic eam uolui commendare, sed magis ut intuerentur, qui legerent, talem esse causam, pro qua adserenda uel potius demonstranda nullius sit facundiae patrocinium requirendum.

Ecce iam non dico tricipitem bestiam errorem uestrum, quia suauissimus uerborum emendator es, sed dico \'calumniam tripertitam\'; nec dico nos ei tamquam tridenti telo ex hac Maximianensium causa debere resistere, sed dico \'tripertita defensione\'; nec dico in eorum fronte configite aut in ora coartate, sed dico (eorum inpudentiam cohibete

sermonemque reprimite). numquid, quoniam uerba mutata sunt et ex translatis facta sunt propria. ideo Maximianensium causa mutata est, cuius conpendio sic superamini, ut nihil uobis restet, si aliquando sapiatis, nisi finita peruicaci animositate pacari?

Si de communione agitur non peccatorum alienorum, sed diuinorum sacramentorum, communicatum est cum damnatis et dictum est de aliis sacrilegis, qui cum damnato Maximiano communicabant, quod eos sacrilegi surculi non polluere plantaria; si de persecutione agitur, damnatos persecuti estis, animosos persecutionibus correiistis; si de baptismo agitur, in sacrilego schismate datum baptismum suscepistis: quid adhuc inaniter, ne ueritas cognoscatur errorque fugiatur, diuina non intellecta testimonia proferuntur? scriptum est: si quis se putat contentiosum esse, nos talem con- . suetudinem non habemus. sed nec Restitutus, qui cum Saluio Membresitano propter cellulas et agellos, ut eum locis expelleret, forensi strepitu controuersiaque conflixit, contentiosus habitus est a uobis; quanto minus debet contentiosus putari. qui non pro usurpanda uel auferenda, sed pro communicanda hereditate caelestium eis, qui aliter sapiunt, fideliter disputat! scriptum est, inquis: in aures inprudentis noli quicquam dicere, ne inrident sensatos sermones tuos. nolite nobis in aures quasi secretum dicere, si non prudentes putatis, sicut nec Christus in aures Pharisaeorum dicebat, quod tamen ad eos refellendos ipsis audientibus proferebat. palam nobis ostendite, ut si non corrigimur conuincamur, quomodo uos, si ad unitatem ueneritis, maculet orbis christianus, quos damnatus non maculat Felicianus. scriptum est: noli respondere inprudenti secundum inprudentiam eius, ne similis fias illi. nonne ibi sequitur: sed responde illi contra inprudentiam eius, ne sibi sapiens uideatur? hoc et uos facite; nolite responsione uestra nostrae quam putatis inprudentiae consentire, sed unde possit redargui respondete. respondete, inquam, quomodo baptismum, quod Maximianenses in sacrilego schismate ministrarunt, sine aliqua destructione susceperitis et in ecclesiis, quas Christus per apostolos propagauit, datum baptismum destruatis.

Proinde quod in fine epistulae tuae omnia, quae supra latius abs te dicta sunt, breuiter percurrenda arbitratus es, quo lectoris memoriam recreares, eodem ordine accipe, quam nec te nec alios fallere debeas. nam et arrogantiae non est uel quaerere uel adserere ueritatem, et quod numquam putas potuisse definiri, non solum prudentibus et deum timentibus definitum est, sed etiam uos totum, quod sine fine putabatis, Maximianenses suscipiendo finistis. et uos non ad contentionem, sed ad conlationem uocamus, qui Maximianenses etiam forensibus litibus perculistis et in eis, qui in Maximiani schismate baptizati sunt, quamuis nequaquam illic baptizari debuerint, tamen Christi baptismum cognouistis et ecclesiae fontem aliter debere intellegi, ad quem nisi bonus nullus accedit, acceptato baptismo, quem sacrilegi extra dederant, declarastis. et maiores nostros uel sanctam ecclesiam quam tenemus alienis criminibus turificationis et traditionis, quamuis a uobis numquam probata sint, tamen pollui non potuisse cogimini confiteri, qui dixistis, quod socios Maximiani, quibus ad redeundum dilationem dabatis, eiusdem Maximiani sacrilegi surculi non polluere plantaria; unde nos tanto post nati multo minus possumus ad eandem traditorum et turificatorum originem pertinere, si tunc pariter uiuentium societatem maiorum nostrorum maculare non potuit. et persecutiones quamuis contra ueritatem saeuissimas

nobis obicere soleatis, tamen ex aliqua parte Maximianenses persecutionibus correxistis et eos, quamuis non ipsis iam damnatis data fuerit, tamen post illius dilationis terminum suscepistis et baptismum, quem foris a uestra communione dederant quibus dilatione redeundi ianuam pandebatis, etiam post eandem dilationem cognitum et adprobatum non rescidistis. quare cum uideas nihil a te dici potuisse, quod non haec una Maximianensium causa refellat atque conuincat, da ueniam, si quo fortasse uerbo durius emisso te offendi, et si Afer in Africa tam magnam Maximianensium causam in capite Africae exortam meis admonitus litteris tam sero requisisti nec requisitam falsa narrantibus uestris, sicut iam cernis, inuenire potuisti, timete deum, tot christianas gentes tam lata per mundum christiana unitate porrectas ignotorum Afrorum ignotisque criminibus nolite perfundere et pro pace Christi redite ad ecclesiam quae non damnauit incognitos, si pro pace Donati placuit reuocare damnatos.

Avgvstini Retractationvm Lib. U Cap. Lii (Xxvi) — (Pag. 162, 4 Ed. Knoell). Ad Cresconium Grammaticum Partis Donati Libri Qvattuor

Grammaticus etiam quidam Donatista Cresconius cum inuenisset epistulam meam, qua primas partes, quae in manus nostras tunc uenerant, epistulae Petiliani redargui, putauit mihi esse respondendum et hoc ipsum scripsit ad me. cui operi eius libris quattuor respondi, ita sane, ut tribus peragerem, quod uniuersa responsio flagitabat. sed cum uiderem de sola Maximianensium causa, quos suos scismaticos damnauerunt et eorum aliquos rursus in suis honoribus receperunt baptismumque ab eis extra suam communionem datum non repetiuerunt, responderi posse ad cuncta, quae scripsit, etiam quartum librum addidi, in quo id ipsum, quantum potui, diligenter atque euidenter ostendi. hos autem quattuor libros quando scripsi, iam contra Donatistas dederat leges Honorius imperator.

Hoc opus sic incipit: Quando ad te, Cresconi, mea scripta peruenire possent, ignorans.

Source. Latin text from the Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum (CSEL) collection of the Open Greek and Latin project (digital edition of ***Sancti Aureli Augustini Opera*** edited by Michael Petschenig (Prague, Vienna, Leipzig, F. Tempsky, G. Freytag: 1909) Corpus scriptorum ecclesiasticorum Latinorum 52), encoded in EpiDoc TEI XML. Digitised and corrected by the Open Greek and Latin team (University of Leipzig and partners); the text is taken from the printed edition by OCR with correction, so some errors may remain. SermonIndex has only divided it into short sections for reading; the critical notes, margin notes and apparatus of the printed edition are not shown here but are kept in the XML download.

Licence. Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0). You may share and adapt this text if you credit the Open Greek and Latin project and release your version under the same licence.